

Anna Seghers

Yoldaşlar

Sosyalist Yayınlar

ANNA SEGHERS; Yirminci yüzyıl dünya edebiyatının ve Alman dilinin; sosyalist gerçekçi dünya edebiyatının ve Alman işçi sınıfının en tanınmış yazarlarından. Anna Seghers, 19. 11. 1900'de Almanya'nın Mainz kentinde doğdu. 1928 yılında Almanya Komünist Partisine ve **Proleter-Devrimci Yazarlar Birliği**'ne üye oldu. 1929 yılında Harkov'da toplanan **Uluslararası Devrimci Yazarlar Birliği Kongresi**'ne katıldı. 1933 yılında Naziler iktidara gelince kitapları yasaklandı ve yakıldı. Fransa'ya sığındı ve orada anti-faşist mücadelesine devam etti. Dergi ve kitap yayınlarıyla Alman anti-faşist edebiyatının öncüsü ve temsilcisi oldu. 1940'ta Hitler orduları Paris'e yaklaşınca önce Marsilya'ya, 1941'de de Meksika'ya kaçmak zorunda kaldı. Meksika'da başka Alman yazarlarıyla birlikte **Özgür Almanya** (Freies Deutschland) gazetesini yayınladı. İkinci Dünya savaşının bitiminden sonra, 1947 yılında Almanya'ya dönerek Doğu Berlin'e yerleşti. 1983'teki ölümüne dek Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde yaşadı.

Alman Sanat Akademi'si üyesi ve Kültür Birliği'nin İkinci Başkanı oldu. 1952'de kurulan Demokratik Alman Cumhuriyeti Yazarlar Birliği Başkanlığına seçildi. Eserlerinin birçoğu ünlü ödüllerle değerlendirildi. 1947'de Georg Büchner ödülünü, 1951 ve 1959'da olmak üzere iki kez Demokratik Alman Cumhuriyeti Ulusal Ödülü'nü, 1951 yılında Stalin Barış Ödülü'nü kazandı. Bunların yanısıra, Kleist Ödülü, Uluslararası Lenin Barış Ödülü ve Karl Marx ödülleri aldı.

Benimsediği sosyalist dünya görüşü ve işçi sınıfının kurtuluşu ideali doğrultusunda gerçekçi, insancıl ve sorumluluk duygusuyla bezenmiş bir edebiyat anlayışının özgün bir temsilcisi oldu. Kitaplarının bir çoğu Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, okullarda eğitim kitabı olarak kullanıldı. Dünya sosyalist gerçekçi edebiyatının en başarılı ve özgün örneklerini yazdı. Sosyalist gerçekçilik konusunda sürdürülen Georg Lukacs ve B.Brecht arasındaki tartışmaya aktif olarak katıldı. Eserleri birçok dile çevrildi ve defalarca basıldı.

Birçoğu Türkçeye'de çevrilmiş olan eserlerinin başlıcaları şunlardır: **Santa Barbara'lı Balıkçıların Ayaklanması** (1928), **Yoldaşlar** (1932), **Ödül** (1932), **Şubattan Geçen Yol** (1935), **Yedinci Şafak** (1941), **Transit** (1944), **Ölü Kızların Gezisi** (1948), **Ölümler Genç Kalır** (1949), **Karar** (1959), **Güven** (1968). Edebiyat, Sanat ve Aydınlar üzerine denemelerinden oluşan bir seçkisi de, **Gerçekçiliğin Evrensel Mirası** adıyla Türkçeye çevrilerek yayımlandı.

Anna Seghers, sosyalist gerçekçi edebiyatın en başarılı, özgün ve usta yazarlarından biridir. Sadece roman ve öyküleri ile değil, Marksist estetik ve sosyalist gerçekçilik konusundaki kuramsal yazıları, tartışmaları, konuşmaları ve devrimci eylemleri ile de perçinlenmiş bir partizan aydın kişiliğine ve yaşamına örnek oluşturmuştur. Anna Seghers, insanın manevi dünyasını ve ruhunu besleyen toplumsal bir olgu olarak sanat'a çok büyük bir önem verir. Bunun içindir ki, sanat'ın üreticisi olan aydınlara seslenir. **"Sanatın gücünü bildiğimiz içindir ki, sorumluluğumuz bu denli büyük."** diye yazar. Mücadeleyi bırakıp dönekleşen, yeteneklerini sermaye sınıfının ve karşı devrimin hizmetine veren aydınları eleştirip, teşhir eder: **"Bizi bırakmış olanlardan biri, ilk kongrede düşünce özgürlüğünü coşkuyla övmüştü (Ernst Glaeser). İyi bir yazardı. Betimleme gücü çekiciydi. Sonra sesi giderek zayıflamış, sonunda da kesilmişti. Günün birinde Hitler'in savaş muhabiri olarak bir yerde yeniden ortaya çıkmıştı. Betimleme gücü yine çekiciydi - ama özgürlük için değildi."** Faşizmin ırkçılığına dayanak yapılmış olan bireyci aydın elitizmine ve Nietzsche'nin ünlü "üstün insan" kavramına karşı çıkar. Sanatın ve aydının yüce insan kavramını toplumsal yaşamın içinde ve emekçi halkın bağrında temellendirmesi gerektiğini yazar: **"... yoksulluk uçurumunun dibinde en yüce insan kavramını simgeleyen Gorki'nin Ana'sını okumayı yeniden öğrenmek zorunda"**yız der ve ekler, **"...Gorki'nin Ana adlı romanında oğul, gelişmesini tamamlamış bir devrimci olarak çıkmaz sahneye; önce epey serseri sayılabilecek bir gençtir, ta ki onu değiştiren insanların arasına karışana değin. Bu değişimi okurlar da onunla birlikte yaşarlar."** Anna Seghers, kararlı bir devrimci ve ateşli bir anti-faşist olarak, aydınları pasiflikten koparıp aktif biçimde emekçi sınıfının kurtuluş mücadelesine katılmaya çağırır. Bunu en başta kendi yaşamına uygular. Anna Seghers, her koşulda örgütlü ve eylemli yaşamayı, görev başında olmayı başarabilmiş bir edebiyatçıdır.

Anna Seghers'in neredeyse tüm roman konuları yaşanmış, gerçek ve tarihi olaylardır. Roman kahramanları bu olayların içinde yaşarlar ve sıradan insanlardır. Seghers'in romanlarında olağanüstü kahramanlara, slogancı devrimci tiplere ve politik kuruluğa yer yoktur. Hayatın içinden alınmış kahramanları, korkak, cesur, cahil, gerçek, samimi, yalancı, inatçı, gururlu, gerçek, yoksul umutlu ve emekçi insanlardır. Onların yaşam kavgalarıdır. Seghers yoksul ve emekçi insanların kurtuluşunu kendine amaç edinmiştir. Bütün yapıtları emekçi sınıfa duyduğu sevgiyi, bağlılığı ve onun geleceğine duyduğu inancı dile getirir. İnancın, umudun ve direnişin romancısıdır. Anlatımı sevecen, sıcak, yumuşak ve insancıldır. Eserlerinde anlatılan sarsıcı ve şiddetli olaylara bakıldığında bu bir çelişki gibi görünür. Ancak yazarın birçok devrimin yenilgisini ve Hitler Faşizminin en kanlı vahşetini yaşadığı göz önüne alındığında bu çelişki anlaşılır hale gelir. İsyanın ve yenilginin, yaşam

kavgasının ve karşı devrimci terörün insan psikolojisinde yarattığı çelişkili etkilenmeleri irdeler. Baskı ve ezilmeye karşı insan ruhundaki isyanın yenilmezliği ve tükenmezliği her kitabının ana motiflerinden biridir.

Santa Barbara'lı Balıkçıların İsyanı'nda Bretonya kıyısındaki sömürülen yoksul deniz emekçilerinin umutsuzca isyanı, sıcak bir üslup ve şiirsel bir dille anlatılır. **Şubattan Geçen Yol**, 1934 Avusturya işçi ayaklanmasını ve bastırılmasını konu edinir. **Amerikan Elçiliğine Giden Yolda**, öyküsünde Sacco ile Vanzetti olayı konu edilir. **Transit** romanı, Alman faşizminden kaçan sürgünleri anlatır. **Ölüler Genç Kalır** romanında, 1918-1945 arası Almanya'sının siyasal toplumsal ortamının içinde yaşar gibi oluruz. **Yedinci Haç** (Türkçesi Yedinci Şafak) romanı ise, Hitler faşizmi altındaki mücadeleyi konu alır. Bu romanda ana tema olarak, en zor koşullar altında bile insanın yenilmezliği ve umut kesilmezliği işlenir. Kahramanları toplama kampından kaçmış yedi devrimci tutukludur. Yakalandıklarında sistemden kaçılmazlığın simgesi olarak yedi ağaç haça bağlanacaklardır. Altı firari bulunup getirilir, ölü ya da diri olarak. Ama bir haç boş kalır. Biri yakalanamaz, kurtulmuştur, özgürdür, mücadeleyi sürdürecektir. Roman şu satırlarla biter: **"Dış güçlerin insanların ta içlerine, nasıl amansızca el uzatabildiğini ve nasıl derinden ve korkunç bir şekilde etkileyebildiğini hepimiz hissediyorduk; ama şunda hissediyorduk ki insan ruhunun en derin yerinde, kimselerin el uzatamayacağı, etkilenmesi ve sarsılması imkânsız bir şey de var."**

YOLDAŞLAR, Ekim Sosyalist Devrimi'ni izleyen birinci devrimci dalganın dünyadaki yansımalarını, direnişini ve kırılışını konu alır. Çeşitli uluslardan olan roman kahramanları sosyalizm için mücadelenin ve **Ekim Sosyalist Devrimi**'nin etkilerini ve **Enternasyonalist** karakterini simgelerler. Devrimcilerin kurtuluş için mücadelede ve yenilginin acılarını yaşamada da kader birliği içinde oldukları, romanın en belirgin motifidir. Devrimin yenilgisiyle hareketin kadrolar ve kitleler üzerindeki olumsuz etkileri canlı ve başarılı bir şekilde işlenir. **Yoldaşlar**'ın kahramanları, 1919 yılında Macaristan'da Bèla Kun'un Şûralar Cumhuriyeti'nin yıkılmasından, Çin'de Kızılordu'nun giriştiği kurtuluş savaşına kadar ki bir dönemin, Rus, Macar, Çekoslovak, İtalyan, Bulgar ve Polonya'lı anti-faşist ve sosyalist savaşım içindeki devrimcilerdir. Çeşitli uluslardan, bolşevik devrimci karakterinin tipik örnekleri olan roman kahramanları; Stoyanof, Janek, karı - koca Dombrovski'ler ve Dudof, okuyucuda silinmez izler bırakır. **Yoldaşlar**, bu bolşevik devrimcilerin özgürlük, bağımsızlık ve sosyalizm için giriştikleri mücadelenin sıcak, canlı, coşkulu ve acıkıcı bir üslupla yazılmış destansı bir anlatımıdır.

Sosyalist Yayınlar

SOSYALİST YAYINLAR: 32
EDEBİYAT SANAT KÜLTÜR DİZİSİ: 6

Anna Seghers, Gefahrten (1932)

1. Baskı. ABC Yayınları. Ocak 1977
2. Baskı. Sosyalist yayınlar. Eylül 1997

Çeviren: Arif Çağlar

Kapak resmi: Macar devrimi sırasında **Pesti Naplo** gazetesinde çıkan bir propaganda bildirisinde devrimci asker.

Sosyalist Yayınlar

Yayın Yönetmeni ve Sorumlusu: Hasan Basri Gürses
Yazışma Adresi: P. K. 1364 - Sirkeci, (34431)-İstanbul.
Tel/Fax: (0212) 553 02 93

Dizgi: Gülümseyiş.

Baskı: Avcı Ofset

Tarih: Eylül1997

Yayına Hazırlayan: Sosyalist Yayınlar
Yayınlayan: İstanbul Kütüphanecilik Kitapçılık
Adres: İst. Kütüphanecilik Kitapçılık. Mis sokak, 6/6
Beyoğlu-İst.
Tel: (0212) 249 05 33 Fax: 251 83 91

Anna Seghers

YOLDAŞLAR

Çeviren: Arif Çağlar

Sosyalist Yayınlar 32

Anna Seghers'in "**Yoldaşlar**" adlı romanı 1932 yılında yayın landığında Berlin, faşist terörün egemen olduğu ülkelerden gelen siyasi sürgünlerin toplandıkları en önemli merkezlerden biriydi. Birinci Dünya Savaşının hemen ardından Avrupa ve Asya halkları burjuvazinin üzerlerine çökerttiği açlık, yokluk, sefalet ve baskıya son vermek için işçi sınıfının önderliğinde giriştikleri sosyalist toplumun kurulmasını amaçlayan devrimci mücadelelerini hızlandırdılar. 1917'de eski Rus İmparatorluğu sınırları içinde ilk işçi devleti Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla başarıya ulaşan bu devrimci mücadele Avrupa'nın diğer ülkelerinde burjuvazinin vahşi ve kanlı terörü ile karşılaştı. Balkanlar'daki komünist köylü hareketinin sürgünleri, Macaristan'daki Horthy yönetiminden kaçan Bèla Kun taraftarları, Polonyalılar ve Mussolini İtalya'sından kaçmak zorunda bırakılan devrimciler giriştikleri mücadeleyi sürdürmek için Paris, Viyana, Berlin gibi merkezlerde toplanıyorlardı. Daha önce **St. Barbara'lı Balıkçıların İsyanı** adlı romanıyla kendi ülkesinin sınırlarını da aşan devrimci savaşın, tanıklığını yapmayı görev bilen Anna Seghers, mücadelelerini yılmadan yurtdışında sürdüren bu devrimcilerde yeni romanının malzemesini buldu.

"Yoldaşlar", Macaristan'da Şûralar Cumhuriyeti'nin yıkılmasından Çin'de Kızıl Ordu'nun giriştiği kurtuluş savaşına kadar adları unutulmuş birçok kahramanın iki dünya savaşı arasında özgürlük, bağımsızlık ve sosyalizm için giriştikleri grev, yürüyüş, silahlı ayaklanma, uzun ve yorucu bir ajitasyon propaganda ve yeraltı çalışması ve bu yılmaz savaşçıların, polis tarafından izlenme, kaçış, tutuklanma, gözaltına alınma, sorguya çekilme, hapse atılma, işkence ve kurşuna dizilmelere kadar varan tehlikeli ama o derecede de onurlu bir yolun romanıdır.

"Yoldaşlar"ın kahramanları anti-faşist ve sosyalist savaşın içindeki devrimcilerdir. Her yerededirler, her dilden konuşurlar. Geniş halk kitlelerine ulaşmalarını engellemek için küçük fakat egemen bir azınlığın yaptığı baskı lara yorulmadan göğüs gererler. Roman bütün dünya ülkelerinin devrimci mücadelesini birbirine bağlayan sessiz bir dayanışma ve birliğin sergilenişidir.

Arif ÇAĞLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

Birinci Kısım

I

Her şey bitmişti.

Köy sarılmış, köyün çıkışları tutulmuştu; hava ağırdı, yürekler küt küt atıyordu.

Bir ağustos günüydü; kahverengi, altın düzlüğe öğle çökmüştü Yassı kulübeler toprağın hücumuna uğramış gibiydiler.

Şûralar Macaristanı'nın sonu gelmişti. Ve bununla birlikte artık her şeyin sonunun geldiğinden bu sondan şimdi gerçek bir son yapmak kalıyordu geriye. Bir sonda dehşetten yana çekip çıkarılacak ne varsa hepsi çıkarılacaktı. Köy muhtarı ayrıık parmaklarıyla teğmen Jako Geza'nın suratının içine sayıyordu: Kürtos Bela: Oğullarının döndü de Kızıl Ordu'da. Asztalos Stephan: İçerden her çıkışında onu evine aldı. Kızıl Yahudi'nin biri. Papp Johann: "Köylülere ve Kır Emekçilerine" yazılı kağıtların yuvalandığı yer. Sebö Andras: Çiftliğin bütün ağaçlarını yoldu çoluk çocuğuyla. Davul gibi şişti piçlerinin karınları. Horvat Johann: Kızıl Orducu'nun biri. Harman yerinde açtı ağzını, yumdu gözünü. Üstünde de asker giysileri vardı. Tam sekiz köyden bine yakın adam toplanmıştı çevresinde. Szekeresler: İki kardeş...

İki kardeş yanyana diz çöktüler, silahlarını kapıya doğrulttular. Öğle sessizliklerinin en sessizi. Masanın üzerindeki tavuk

yuvarlanır gibi uçtu. Sonra askerler girdiler köye. Szekeres etekleriyle çocuklarını sarmaladı yıldırım gibi. İki atım dışarı, on atım dışarı, patladı tüfekler. Sonra askerler Szekereslerin eşiklerinin önünde ve ardında yatan ölümlere hiç dokunmadan öbür kapıya koşular. Kadın çaresizlik içinde hiç kimsenin gözüne ilişmeden öylece dimdik kaldı. Önce yanaklarından omuzlarına düşen yeni ve parlak başörtüsü kanlandı, sonra yıkıldı oracığa, etekleri çocuklarından kurtuldu.

Çocuklardan biri emekleyerek dışarı çıktı. Dışarda herşey başkaydı şimdi. Beyaz parlak gökyüzü bulutlanmıştı. Kulübeler içiçe duruyorlardı. Yokuştan yukarıya doğru uzun etekleri kanlı tanımadıkları köylüleri sürüklüyorlardı. Kapının yanındaki askerler iri ve vahşi bir atın yularını tutmuşlardı. Sebös'ün kulübesi tıpkı düğünlerdeki gibi cırlak ve keskin bir kahkaha ile sarsıldı. Bütün kulübeler aynı çığlıkla sarsıldılar.

Kürtos bağıryordu: "Hiçbir şey yapmadım, kimsenin malına dokunmadım!" Askerlerden biri Kürtos'un uzun ve seyrek sakalını eline doladı, aşağıya doğru çekti. Karısı dizleri üzerinde oradan oraya gidip geliyordu: "Hiçbir şey yapmadı, kimsenin malına dokunmadı." Asker, sakalı daha iyi yolabilmek için adamın başını göğsüne bastırdı: "Ya oğullarınız? Dördü de...!" - "Hep ilenmiştir onlara" Kadın elleri ve dizleri üzerinde sürünüyordu. "Sabah akşam ilenmiştir dördüne de" Askerler kadının dizlerinin çıplaklığı görününceye dek sürünmesine izin verdiler.

Asztalos iki eli karnının üstünde, genç ve güçlü sesi ile askerlere, sanki orada onun hemen karşısında değil de uzakta, düzlüğün kıyısında duruyorlarmış gibi bağıryordu: "Burada Asztalos falan yok!" Askerler gülerek çizmeleri ile gövdesini yokladılar. "Demin buradaydı nereye gitti?" Asztalos gövdesini gerdi, durdu. Ağır gövdesindeki çocuk şimdi onunla birlikte, tarlanın arkasındaki çukurda gizlenmiş olanı koruyacaktı. Askerler itelediler, yere düştü, alçak ve kesik bir ses çıktı ağızından: "Burada Asztalos falan yok!"

Sebö masanın arkasında, kocaman iki elini masanın üzerine koymuş, dazlak kafasıyla hiçbir şey olmamış gibi duruyordu.

Başına vurdular, düşmedi, asıl şimdi bütün cüssesi ile doğruluyordu. Bunca yıl bu dört duvarın arasına nasıl girip çıkmıştı? İnleyen kadını kendi elleriyle kenara itti; ellerinden tutmak isteyenleri dışarıya sürükledi ardısına. Çocuklardan biri kollarıyla bir askerin çizmesine sarıldı, dişlerini askerin dizine kadar geçirdi. Sebö arkasında şimdiye kadar hiçbir çocuktan duymadığı bir çğlık duydu. Sonra da bir kadının anlaşılmaz, ölçüsüz iniltisi.

Ama Sebö geriye dönmedi, arkasında ne olup bittiğini de bir daha hiç öğrenemedi. Dipçikle iteklediler, arkasındaki inilti aktı gitti. Adımlarını yere daha bir bastırdı, yumuşak, ateşli adımlarını.

Köy muhtarı "Sebö'yü getirin şimdi," dedi.

Tağmen Jako ve köy muhtarı merdivenlerde durmuş, aşağıda birbirini ardısına getirilen tutuklulara bakıyorlardı. "Dur bakalım, Sebö değil misin sen?" Sebö donmuş kanın çapakladığı gözkapaklarını zorlukla kaldırdı. "Konuş! İstedığın zaman konuşursun, vaizler gibi." Jako sapsarı kesilmişti, Sebö'nün de esmer yüzü sarardı birden. Teğmen sindi önce, sonra Sebö'nün üzerine atladı, boğazından yakalayıp sarstı. Sebö'nün bir erkeğin yüzüne, ancak yetecek kadar az hatlı yüzü, hiç değişmedi. Hiçbir şeyi dışa vurmuyordu, sımsıkı kapalıydı. Jako önce soluklandı, sonra bütün gücüyle yeniden vurdu. Sebö'nün yüzü, kaşlarından ağzının kıyısına kadar morardı. Kapalı ve dingin ifadesi hiç bozulmadı. Dipçikle arkadan dizlerine vurdular. Teğmen aşağıya, Sebö'nün dazlak kafasına doğru baktı. Aşağıyla çenesini geriye doğru itti. Hiç değişmedi Sebö'nün yüzü, şimdi sadece yarım metre daha aşağıdaydı o kadar, gene dingin ve kapalı.

Dışarda, ekinlerin arkasındaki çukurda Asztalos olduğu yerde kıvrıldı, yüzü topraklanmıştı. Köy muhtarının evinin avlusunda silahlar patladı. Yüreğinden vurulmuş gibi bir kez daha doğruldu bütün köy ve çukurun içinde Asztalos da doğruldu köyle birlikte. İki eliyle toprağa yapıştı, toprak sağlam değildi, sanki o da köy ve Asztalos la birlikte doğruluyordu. Toprak bulaşmış yüzünü kaldırdı; sessiz ve sıcak bir öğleden sonrasının açık beyaza yakın gökyüzü herşeyi sımsıkı sarıyordu.

O ana kadar Tisza'nın sağ kıyısında bulunan yoldaş Faludi'nin kumandasındaki Üçüncü Alay, -hepsi de Budapeşte'nin onuncu bölgesinden metal işçileriydiler- geri çekilme emrini yerine getirmişti şimdi. Karışıklığın en büyük olduğu bir zamanda, geceleyin, kampa girdiler. Cephenin yıkıldığı ve Kızıl Ordu'nun geri çekilmesi ile ilgili emri içeren haber gelmişti. Artık ölüm korkusundan başka hiçbir şeyin birarada tutamadığı dağınık yığınların içinde, eski tanıdık sesler boşuna ateşli sözler söylüyorlardı. Sözler, hasta ve beyaz yüzlerin hamuru içinde iz bırakmadan yitip gidiyorlardı. Artık hiçbir şeyi bir arada tutamayacak gibiydiler. Ara sıra Enternasyonal başlıyor kesiliyordu; onun kesildiğini duymak, söylemeye hiç başlanmamış olmasından çok daha korkunç bir şeydi. Köylü askerlerin gözleri dipsiz kuyular gibiydi. Bazıları üniformalarını yırtıyor, sonra üstlerine çıkıp tepiniyorlardı. Bazılarıysa, köylerinin bulunduğunu sandıkları bir doğrultuda kaçıyorlardı, tek tek ya da küçük gruplar halinde. Açıkça söylenen küfür ve tehditler duyuluyordu.

Onuncu bölgeden metal işçilerinin oluşturduğu Üçüncü Alay, dipçiklerle yolu açarak kampa girdi. Safları sımsıkı, cepheye gidiyormuş gibi geçip gitti kampın ortasından. Bütün alınlar kara çizgilerle dolmuştu. Yolun sağında ve solunda duranlar sırtlarını dönüyorlardı. Yürüyenlerin bakışları karardı, yürekleri, çevredeki havayı donduran bir buzdağı gibi soğudu.

Kente varılmasına iki saatlik bir yol kaldığında Üçüncü Alay Romenlerin kente girmiş olduğunu öğrendi. Faludi dur emri verdi. Askerlere bir konuşma yaptı, onlara teşekkür etti. Askerlerden de biri çıkıp yoldaş Faludi'ye teşekkür etti. Şimdi artık dağılmaları gerekiyordu.

Faludi ve Böhm atlarını vurdular. Köylülerin bırakıp gittikleri buğday tarlalarından geçtiler. Yer kabuğunun hemen hemen hiç göze çarpmayan küçük bir kıvrımında saplarından ayrılmış buğday yığılıydı. Tepeden aşağı doğru kahverengi sırtın üzerinde, gür ve parlak bir yele gibi duruyorlardı. Tepenin ardında birkaç kulübe görünüyordu. Yaşlı bir kadın onlara doğru seslendi:

"Hey, kızıklar, bu giysilerle...!"

"Çıplak gidemeyiz ya."

Kadın çok konuşmadan onları eve aldı, köylü giysileri verdi. Sonra yerkağının altın gibi sarı ikinci kıvrımını geçtiler. Hızlı adımlarla yürüyorlardı, kente iyice yaklaşmışlardı artık. İki yandan silah sesleri duydular. Belki de bu sesler hep vardı da şimdi duyuyorlardı. Bir akçaağacın altında durup soluklandılar. Ağaç sık ve yeşildi, sonbaharın hiçbir izi görünmüyordu henüz; dallardan birinde, dünyanın en hafif şeyi, uzun ve beyaz bir şey asılı duruyordu. Bunu hiç unutmayacağım diye düşündü Böhm. Bugün de ölsem, yıllarca sonrada ölsem bunu hiç unutmayacağım. Bunun ne anlama geldiğini kendisi de bilmiyordu.

Faludi, iki yıl önce devrim sırasında Rusya'da savaş esiri olmuştu. Peter Böhm daha geçen martta çocuğun biriydi. Bu küçük öğrenciyi ilk düşünce önce dersaneden sokağa, oradan da cepheye atmıştı. Faludi'nin sevgisini kazanmış, onun yanında kalmıştı. Fırtınayı hep sırtında duymuştu Böhm. Oysa şimdi artık sırtında bir fırtına değil korkunç denecek boşlukta bir hava vardı. Faludi, "Şimdi artık ayrılmamız gerek. Tek başımıza daha kolay varırız", dedi. Önce gülümseyerek baktı, sonra çabucak iki yanağından öptü.

III

Ertesi gün öğle üzeri -altın gibi sanki geç kalmış bir yaz gününün sıcak öğle vakti- Böhm Budapeşte'de Elisabeth meydanında dolaşıyordu. İki gün önce sağ salım kente girebilmişti. Çevrede tanınacağından çekindiği için kendi evine gitmeye cesaret edememiş, eski arkadaşı öğrenci Kelen'e gitmişti. O zamana kadar sakin, kendi halinde bir burjuva olan Kelen'in ev sahibi, ikisini de, odayı derhal terketmemeleri halinde ihbar etmekle tehdit etmişti. Daha sonra Metropol kahvesinde buluşup kentten ayrılmayı kararlaştırarak vedalaşmışlardı. Böhm tanıdıklarına uğradı, önce buyur ettiler. Sonra gece yarısı içlerine korku düştü "küçük çocukların hatırı" için kendiliğinden evden ayrılmasını

istediler. Sabahın erken saatlerinden beri kentin sokaklarında bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyordu Böhm. Katettiği yol kilometreleri bulmuştu, ayakları tutmaz olmuştu artık -sanki birisi onu küçük bir zar gibi boş bir bardağın içine atmıştı- Sokaklarda sabah önce mavi sonra altın sarısı oldu. Kentin iç kısımlarında insanlar gidip geliyorlardı. Çoğu iyi ve gösterişli giyinmişlerdi; yüzlerinden bekleyiş okunuyordu. Rokaczi caddesinde dükkanlar kepenglerini kaldırdılar. Tezgahlar daha geceden doldurulmuştu, kadınlar görülmemiş bir şeye bakar gibi bakıyorlardı içeriye. Böhm'ün hasta başı tanımadığı bir koku ve renk bulutuna daldı. Üllöi caddesinden geçti, karşıdan jandarmaların arasında küçük bir işçi grubu geliyordu. Üstlerinde işçi tulumları vardı, ellerini çaprazlama bağlamışlardı. Daha dün böyle sahneleri acıyla ya da zevkle seyredenler bugün artık umursamazlıkla bakıyorlardı işçilere. Tuna'nın kıyısına çıktı. Neşeli ve renkli bir insan selinin üzerinde subayların altın renkli omuzbaşları yüzüyordu. Metropol kahvesi ağzına kadar doluydu. Boş bir yer buluncaya kadar çevresine bakındı. Mermer masalar, aynalar ve tepsiler pırıl pırıldı, düzinelerle el dün gece korkunç bir acele ile hepsini parlatmıştı sanki. Böhm parmaklarıyla durmadan masaya vuruyordu. Bu hareketi yapmamak için çok çaba harcadı. Saatine baktı, dörde beş var-üç var. Şimdi Kelen'in karşısında olması gerekirdi. Başını kaldırdı, yukarıya baktı. Kelen önünde duruyordu. Demir bir perde düştü, müzik ve insanlarla birlikte her şeyi örttü. Şimdi sadece Kelen'in ciddi ve güvenilir yüzü kalmıştı. "Ancak seninle gelemeyeceğim. Burada kalmam gerekiyor." Böhm'e nasıl kaçacağı konusunda birkaç tavsiyede bulundu; ama Böhm yarım kulakla dinliyordu anlatılanları, yalnız başına kentten çıkamayacağını biliyordu; beceriksizdi, ölesiye yorgundu. Demir perde gene kalktı, gene müzik, Kelen'in yüzü şimdi herhangi bir köşeye bırakılmış, hiç tanımadığı bir leke gibi duruyordu.

Böhm dışarı çıktı, rıhtımda bir aşağı bir yukarı dolandı, sonra kentin içine girdi. Öğle sonrasının ışığı damların kıyısında, altın girintiler yaparak tükeniyordu. "Bu gece nereye gideceğim? Hep yürüyemem ki. Kaldırıma mı otursam acaba? O zaman da tutuklayıverirler. İyisi mi yürümeli." Caddeler henüz kalabalıktı. Işıklı vitrinlerin önünde insan kümeleri toplanıyordu. Fördö-ut-

ca köşesinde büyük bir kalabalık birikmişti. "Gene birini yakalamışlar." Böhm insan yığınının içine doğru itildi. Bir ara açılır gibi oldu kalabalık, kümenin ortasında, polislerin çizmeleri altında kaba, kırmızı bir şey gördü. Bütün kalabalık birdenbire bir kan birikintisinin içine giriverdi. Bazıları korku ve iğrenti dolu yüzlerle ayakkabılarını kaldırımın kenarına sürttüler. Dövenlerle dövülenlerin bağırışları ince ve yorgun tek bir çığlığın içinde kayboldu.

Böhm yürümeye devam etti. "Nereye gitmeli? Her şey bitti." Joseph meydanını geçti. Bacakları dizlerinin vidaları çıkarılmış gibi gıcırdıyordu. Sinemadan çıkan kalabalığın içinde öğrenci birliğinden Mosonyi'yi gördü. Ona doğru yürüdü, koluna girdi, kendini bıraktı. "Ne oluyor yahu, yürüyemiyor musunuz artık? Mosonyi onu birazcık caddede sürükledi. Sonra birden durdu ve sarstı. "Kendi ayaklarınızla cehenneme kadar yolunuz var!" Böhm koluna sarıldı: "Yoldaş" Mosonyi yere tükürdü: "Ne yoldaş be." Caddenin sonunda karşı köşede bir nöbetçi duruyordu. Mosonyi Böhm'ü birdenbire bıraktı, caddeyi geçti nöbetçiye doğru yürümeye başladı. Böhm'ün kaçması gerekiyordu, ama her yana felç inmiş gibiydi şaşkınlıktan. Duyduğu son şey bir düdük sesi oldu, yıkılışın son sinyali. Sonra polis copları, damlar ve gök, arkasından bütün kent üzerine yıkıldı.

IV

Böhm artık bir daha kalkamadı, gittikçe daha fazla gömüldü coplarla kaldırımın içine. Kendine geldiğinde, içi insan dolu ancak bir ampulün ışıklandığı karanlık bir odadaydı. Burasının yerin derinliklerinde olduğunu anladı Böhm; bunu diğerleri de biliyorlardı. Çevresindekilerin hiç biri yardım beklemiyordu artık. Böhm iki tutukluyu hemen tanıdı: yanaklarından yaşlar akan ve ikide bir Allah lafını geveleyen Jucze ve beyaz bir korku çiçeği gibi duran Mezei Margit. Islak ve parlak kara saçları şakaklarında bir karatavuğun kanadı gibi duruyordu. Odanın çok dar olmasına rağmen, herkes duvara yapışmış sadece büyük kapının önünde bir parça yer açık bırakılmıştı. Kapı açılır bir

isim çağrılınca, çağrılı tıpkı bir koyun gibi yoldaşlarına çarpıyordu kafasıyla. Bir süre sonra kapı yeniden açılıyor ve bir insandan geri kalabilecek ne varsa eşikten içeri atılıyordu.

Böhm yerde oturmuş, sırtını duvara dayamıştı. Baş karnına doğru kıvrılmış, dar bir çuvalın içine nasıl sıkıştırılırsa, kendi gövdesinin içine öyle sıkıştırılmıştı sanki. Herkes, kapıdan içeri atılan son çağrılının yerde serili yattığı köşeye doluşuyordu. Henüz en dip noktaya varılmamıştı, oda hâlâ gittikçe ağırlaşıyor, batıyor, batıyordu. Bir seferinde yenileri getirildi, kanlı gömlekleri içinde iki işçi. Bu ikisi gelir gelmez hemen yere oturdular, hemde kapının yanında açık bırakılmış olan yere ve hemen birbirleriyle konuşmaya başladılar. Bunların gelişleriyle birlikte bilinmeyen bir nedenle sessizlik kapladı odayı; oradakilerin hepsi bu iki adamın zor soluk alıp vererek birbirlerine söylediklerini dinliyordu. "Horvat listeleri mutlaka yırtmış olmalı?"

"Hiç meraklanma sağlamdır o."

Böhm dikkat kesilmiş dinliyordu, bir anda oda daha fazla derine batmaz oldu.

Sonra birden kapı ardına kadar açıldı, kesin ve korkutucu bir açıklıkla onun adı duyuldu, başka geniş bir oda varmış gibi başının içinde yankılandı durdu ses.

Öte yanda, kapının arkası aydınlıktı, yeryüzüne çıkmış gibi. Masanın arkasında elleri masaya dayalı birisi duruyordu, kara bir giysi, kravat ve yakalı. Üniformalı başkaları da vardı. Herkes ona bakıyordu, sonra gözler ondan ayrılıyor, çevresinde dolanıyordu; gözlerden yapılmış, içinde renkli şekillerin bulunduğu bir dürbünün içinde gibiydi Böhm. Korkudan titriyor, dişlerini bir arada tutmayı başaramıyordu. Herkes görüyordu nasıl korktuğunu. Gülüyorlardı. "Yeni pantalona ihtiyacın olacak oğlum. İyisi mi şimdiden çıkart üstündekileri.."

Gene aynı yerlere vururlarsa, dayanamam, söylerim her şeyi diye düşündü Böhm.

"Yaklaş bakalım söyle. Sen öğrenci Peter Böhm'sün değil mi?" Böhm sesini çıkaramadı. Başıyla evet dedi. "Şimdi iyi dinle bakalım. Kızıl Ordu'ya katıldın değil mi?" -"Evet." -"Güzel. Faludi

Pal'ın emrinde miydin?" -"Evet" -"Güzel."

Böhm daha şiddetle titredi, sonra sanki şimdiye kadar kendisini sarsıp duran şey bir yumrukla kesilmiş gibi titremesi kesildi. Bir an herşey apaçık göründü gözüne, çevresindeki herşey abartılmış bir açıklıkla çizilmiş gibiydi.

"Faludi ile birlikte mi geldiniz kente?"

Böhm artık dayanamıyacağım, her şeyi söyleyeceğim, diye düşündü. Şimdi artık ondan hiç kimsenin bir şey beklemediği, her şeyin bitmiş olduğu bir anda. Tam bu sırada birdenbire, nereden geldiği bilinmeyen ve küçük Böhm'ün hayatında o güne kadar hiç duymadığı, korkunç bir sertlikle, yüksek ve bilinmedik bir ses çıktı: "Bu andan sonra hiç bir şey söylemiyorum!" Sadece kafasının içindeki sıkışmadan, dudaklarının kıyısındaki soğumadan anladı Böhm bu sesin kendi sesi olduğunu.

Daha sonra Böhm kapının ardında yerde yatıyordu. Her yanı açık yaralarla kaplıydı. Birisi bir yerine dokununca avazı çıktığı kadar bağıyordu. Üzerine eğilen yüzlerden acı ve dehşet okunuyordu. Ama içi rahattı, hafifçecikti.

V

Budapeşte-Viyana ekspresinin bir dakika sonra kalkması gerekiyordu. Deri bavullu bir adam ikinci mevki bir kompartımana girdi. Pencerenin yanına oturdu. Karşısında iki küçük kız kardeş, elele oturuyorlardı. Trenin kalkma saati geçmişti çoktan. Bir çok yolcu sabırsızlanmış, camdan dışarı bakıyorlardı. Adam birdenbire bavulunu kaptı, hiç çevresine bakınmadan peronu geçti, bekleme salonunun içinde kayboldu. Hemen arkasından iki yabancı gelip sordular: "Buradan inen oldu mu?" Kızlardan biri hemen yanıtladı: "Evet, şöyle gitti."

İki adam rayları geçip istasyona doğru yürüdüler. Kızlar tren kalkıncaya kadar yerlerinde hiç ses çıkarmadan oturdular. "Niye yalan söyledin?" "Tanımadın mı?"

Bekleme odasındaki büfenin orada, uzun sıraların ve pis malsaların üstünde, bavullar, çıkınlar ve çocuklarıyla insanlar yığılıydı. Faludi kendine bir yer açtı, büfeye yaslandı, gevşedi, bütün vücudunda duymuştu tehlikenin kendisini nasıl sıyrıp geçtiğini. Bir ara birisi omuzuna dokundu. Naylon yağmurluklu, uzun boylu pis bir herif. Birbirlerine baktılar. Genç adamın açık mavi çocuk gözlerinden Faludi'nin yüzüne parlak noktacıklar saçılıyordu; gözleri yanıyor, kaşınıyordu durmadan, "Sessizce arkamdan gelin, sizi emin bir yere götüreceğim." dedi. Faludi önce duraladı, sonra söyleneni yaptı. Birbirlerinin ardısına geniş istasyon binasının yan kapısından dışarı çıktılar. Şimdi artık yan yana yürüyorlardı. Sokak lambaları yanmıştı. Faludi kendini zorlayarak düşünmeye çalışıyordu. "Ne düşünüyorsunuz, beni tanıyorsunuz ya. Size bir şey mi yapacağımı sandınız? Yanılıyorsunuz, sizi gemiye bindireceğim, sakın olun, tanıdıklara rastlayacaksınız orada, siz ne ilksiniz ne de sonuncu. Bana biraz para vermeniz yeter, zengin akrabalarınız var nasılsa. Kimse bana gelmedi, ben gittim onların ayağına. Karnımın kazanması kimin işine yarar ki? İstasyonda çalışıyorum savaşın başladığı yıldan beri. Kediler hep dört ayağı üzerine düşer" diyordu. Faludi'nin yüzü acı ve tiksintiyle buruştu. Yanındakinin yüzünde hiçbir sıkıntı ifadesi yoktu ama ama, bir sıkıntının gölgesi vurmuştu yüzüne. Konuşuyordu: "Sizin yanınızda çalıştığım bu üç ayı hiç unutmayacağım. Müthiş bir yazdı." Faludi, ondan birşeyleri öğrenip öğrenemeyeceğini düşündü. Beriki kendiliğinden başladı: "Bato'nun ne olduğunu biliyor musunuz?"

Faludi'nin gözleri karardı, yüreği duracak gibi oldu. "İyidir. Dünden beri Viyana'da. Benim gibi birinin istasyonda çalışması iyi. Wagner'e de yardım ettim. Ama onun işi ters gitti. Çıkarmak için epey para vermek gerekti. Çeklerin tarafına geçirebildik. Sınır krizi geçirmiş sonra; Çeklerin tarafına geçtikten sonra kafasına bir kurşun sıkılmış." Wagner kendini vurmuş ha, diye düşündü Faludi.

Sözcükler kafasında dönüp dolaşıyordu, hiçbir anlam veremiyordu. Beriki koluna girdi. Sonra gene bıraktı; şimdi artık rıhtımdaydılar. Nehirde ışıklar kıvılcımlanıyordu.

Yanıdaki konuşmaya başladı: "Wagner'in bu yaptığına bir

anlam verebiliyor musunuz? Ben bir anlam veremiyorum. Bana göre hava hoş. On yıldır bu işlerin hep kenarında olmaya alıştım. Her şey tersine dönecekmiş gibi oluyor bazen, böylesi iyi, heyecan verici, başka türlü olsun istemiyor insan. Steiner'de gemide, doktor Steiner. Yeşil gemiyi görüyor musunuz, köprü'nün sağında, üçüncüsü."

Steiner ve Faludi depoda bir bölmenin içinde oturuyorlardı. İçerisi korkunç sıcaktı. Steiner, "Geçebilecek miyiz acaba?" dedi. "Böyle işlerde şansım vardır" dedi Faludi. Steiner olduğu yerde tostoparлак kıvrıldı, yukarıya, duvara doğru, bir geminin lambasının ışığında parıldayan mürekkep renkli bir suyun doldurduğu küçük lomboza baktı. Bu bir avuç ışık yüreğini kararsızlıkla, umutsuz bir yaşama ve güvenlik isteği ile doldurdu.

Ama nisan'da gidip, emrinizdeyim yoldaşlar, bütün bilgin ve gücümle, demezden önce her şeyi düşünmüştüm, diye düşündü Steiner, olabilecek her şeyi, sonu da, kaçıışı da, ama bunu hiç düşünmemiştim işte, böylesini hiç düşünmemiştim, bu sıcak bölmeyi, şu ışıkla dolu deliği, gümgüm vuran bu makineyi.

Elini Faludi'nin dizine koydu. "Ne dersiniz, geçebilecek miyiz?" -"Geçeceğiz, geçeceğiz. Şöyle ya da böyle çıkacağız bu ülkeden, ikimiz de. Kente girmek çok daha zordu. Geriye sonu kaldı, bir terslik olacağı yok. Son gece bu." -"Niye gülüyorsunuz?" -"Cepheden nasıl geldiğimizi düşünüyorum da, küçük Böhm'le birlikte, köylü giysileri giymiştik de sonra ben yalnız kaldığımda - çünkü kente ayrı ayrı girmenin daha kolay olacağını düşünerek Böhm'le ayrılmıştık- bir kapının önünde oturan köylü bana baktı ve dedi ki: 'İyi oturmuş üstüne arkadaş, kimse senin üstünü değiştirmiş bir Kızıl Ordu'cu olduğunu anlayamaz.' "

"Küçük Böhm'e ne oldu?" -"Bilmem, yanımdan ayrılması gerekiyordu. İkimizi birlikte yakalayacak olsalardı, benimle birlikte onu da döverlerdi ölesiye, ama onu böyle de ölesiye dövmüş olmalarından korkuyorum."

Steiner soruyordu, ve sadece kendisinin kurtuluşunu düşünmek ona acı veriyor, onu utandırıyor: "Neden geçebileceğimize inanıyorsunuz? Faludi karşısındakine şöyle bir baktı, çabucak, içindeki karşı çıkmak isteğini zor bastırdı. Soruyu yanıt

laması epey zaman aldı: "Hayal gücüm pek öyle güçlü değildirdi ama, olmayacağını değil olacağını düşünürüm hep. Düşünsene, benim buradan geçmem gerekiyor, asıl güç işler şimdi başlayacak".

Saatlerdir yoldaydılar. Lombozda su yeşildi şimdi. Parlak güneş ışığı Steiner'in koyu, donuk yüzüne vuruyordu. "Yakında geçip geçemeyeceğimiz ortaya çıkacak." -"Bu konuda hiç bir garanti vermiş değilim." Steiner elini Falludi'nin dizinden çekti, yüzünü kapadı. İşte hepsi bu, diye düşündü, Faludi ile bir gemide, öleceğini bile bile yolculuk etmek, ancak rüyada olur böylesi. Bizi yakaladıklarında uyanık olmalıyım.

Faludi anlatmaya başladı, sanki kendi sözlerini sadece kendi dinliyormuş gibi ciddileşti yüzü. "Bir keresinde, iç savaşta, Volga kıyısında üç kişi keşif kolundayken yirmi kişilik bir grupla karşılaştık. Bunun artık sonumuz olduğundan üçümüzün de hiç kuşkusuz yoktu. Biz üç kişiydik, onlar yirmi kişi. Bir an şaşkınlık oldu. Hepsi köylü çocuklarıydılar, karşılarında ilk kez kızıkları görüyorlardı. Olduğumuz gibiydik, yani ne kuyruğumuz ne boy-nuzumuz vardı, kasketlerimizde de Sovyet yıldızı, bu onları etkiledi. "Yoldaşlar!" diye bağırarak. Akşama döndüğümüzde yirmi üç kişiydik. Ama kızıkların karşılaştıklarının üçüncü ya da dördüncü seferinde de etkilenebilirlerdi her neyse, bunu da atlatmıştık."

Steiner yüzünü elleriyle kapamıştı. Başlarda dinlemeye çalışmıştı (Bunun anlattıkları şimdi artık hiçbir işime yaramaz, dün ya da iki saat önce neyse, ama artık hiçbir işe yaramaz.)

Makine her geçen dakika daha güçlü vuruyormuş gibi geliyordu ona. Artık bu vuruşlara karşı duramıyor, bir köşeden öbürüne yuvarlanıyordu. Faludi'nin vücudu da hafiflemiş gibiydi, sarsılıyordu.

Lombozda su maviydi. Güneşin ışığı daha da yoğunlaştı. Faludi, "Evet ama gene de çekici, heyecandırıyor insanı. Yıllardan beri böyle yaşamaya alışıyor insan, hep bir şeyin kıyısında" dedi. Bunlar ne biçim sözler, nereden girdi kafama bunlar, diye düşündü. Şöyle bir doyasıya uyuyabilsem. Karar verdi, kıvrıldı, başını Steiner'in dizine yasladı. Gemi durduğunda henüz

uyanmıştı. Steiner Faludi'nin omuzlarından yakaladı, sarstı. Ama Faludi öylesine derin uyuyordu ki hiçbir şey etki etmiyordu. Bacaklarını çekmeyi denedi. Çevresinde ayaklarıyla tepindi, şu an tek başına uyanık olmak ona dayanılmaz geliyordu. Ama Faludi'yi uyandırmak da olanaksızdı. Steiner inledi, içinden yavaş yavaş geldi ve birden patladı inilti - bir anda, artık hiçbir şey farketmez olmuştu. Gemide koşuşmalar, düşüp kalkmalar duyuluyordu, kapının arkasında vahşi bir küfür duyuldu- belki de kendilerinden başka saklananlar da vardı, yakalanmışlardı şimdi. Geçebilecek miyim acaba? diye düşündü Steiner birden, dinginlikle, hemen arkasından. Sonra ne olacak sanki? diye düşündü. Bu ikinci düşüncenin, birinciden çok daha korkunç olduğunu biliyordu.

Faludi makinenin sarsıntısı ile uyandı. "Nereye geldik?" - "Sınırı geçtik." Faludi güldü: "İyi ya işte."

"Ne zaman dönebileceğimizi düşünüyorsunuz?" diye sordu Steiner.

"Bilmem. Benim belki de bu ay içinde geri dönmem gerekecek. -Haydi uyuyun artık!"

Steier istemiye istemiye başını Faludi'nin dizine koydu. Ama Faludi'nin vücudundan, bir sobanın sıcaklığı gibi çıkan rahatlık, karşı koyamayacağı kadar büyüktü. Gözlerini kapadı, ama uyu- madı, uyanık durup kendisini artık içine alan güvenliği tatmak istiyordu, kafasındaki donuk düşünceler çözülüp canlandılar. Kafasının içi umut doldu, ölüm korkusu yok olup gitmişti, hiçbir sınır, hiçbir son yoktu artık. Gelecek günlere duyduğu sıcak bir sevinç içini titretiyor, yakıyordu; sonra yokoldu, söndü bu sevinç. Hayal kırıklığı hatta acıdan başka hiçbir şey kalmadı geriye. Hiçbir şey söylememek için, uyur gibi yapıyordu Steiner ve kendisini zorlayarak düşünmeye çalışıyordu: Şimdi ne olacak sanki?

Dışardan birisi kapıyı yumrukluyordu. "Haydi dışarı, Viyana!" Duvarda, yukardaki lomboz ışıklı bir kentten arta kalanla doluydu; sonra gece limana giriş.

Kapılarında hâlâ işçi ve asker şurasının ilânlarının asılı durduğu Budapeşte'deki ayakkabı fabrikasının önünde altı ya da sekiz işçi yüzleri kaldırıma dönük yatıyorlardı. Uçları kamçılı sopalar safları darmadağın etmişti. Pencerelerin birinden ağır ve kara bir şey uçmuş ve yerde paralanmıştı. Arkasından, çok yakınlardan bir yerden korkunç ve vahşi iniltilerle haykırılmıştı; sonra bu haykırış bir sese dönüşmüştü: ah, ah!...! ve susmuştu. Pali başını sese doğru çevirdi; hemen birisi arkadan sırtına bindi ve Pali'nin yüzünü tamamiyle yok etmekle görevlendirilmiş gibi bir aşağı bir yukarı yüzünü yere sürtmeye başladı. Yanında yatan birisi ona diziyle dokundu: "Pali." Pali yüzü gözü kan içinde gülümsemeye çalıştı. "Sen misin Jozsi?"

Karanlık ve kör pencerelerden birinin arkasında birileri Eri'yi yakaladılar. Birisi bileklerinden sıktı, diğeri sordu. Aşağıda, avluda kadının birisi korkudan "Yukarıdakine sorun, Eri'ye." diye bağırıyordu.

Eri yalnızdı, babası ordudaydı, kardeşleri saklanmışlardı. Eri ve kardeşleri, üçü de "İşçi Gençliği"ndendiler. Sokakta geriye bir o kalmış ve geceleyin her şeyi yakmıştı.

Sonra kollarına girip ayağa kaldırdılar. Duvara yaslayıp sorguya çektiler. Dilini dişlerinin arasına soktu, bir tekme yedi ve iki büklüm oldu. Her soruda gözleri parılıyordu, biri tekmeliyor, diğeri soruyordu, yüzü gözü patladı, eskisinin patlaklarından yeni ve yabancı bir yüz apaydınlık çıktı. Eri ilk olarak ağzını açtı ve kayarak yere düştü. Adamlar onu öbür yana çevirdiler ve odadan çıkarken alışkın hareketlerle yatağı ve dolabı aradılar. Eri göz ucuyla duvardaki rafa bakıyordu. Fincanın altında on kron duruyor. Onuncu Bölge Gençlik Kolu temmuz hesabından arta kalan. Adamlar arkalarından kapıyı vurup kapadılar. Hiçbir şey söylemedim işte, diye düşündü Eri. Ölmekte olan yüzünde son parıltı da sönüyordu. Ama o yaşamının sadece bu demek olduğuna ve bundan başka hiçbir şey olmadığına inanıyordu.

".....sosyal demokrasinin bütün kuruluşlarından geri çekilmeye ve yeraltı çalışması yapmaya karar verdik; hepimiz birbirimize ellerimizi uzattık, aynı anda karşı-devrimin başını çeken Romanların kentin kapılarına gelmiş olduklarını ve içimizden hiç birinin bir diğerini bir daha göremeyeceğini biliyorduk." Kovacs kendisini dinleyenlerin de elini sıktı. Yeniden görev dağıtımını yapmak için bölgesine geri dönmüştü. İki işçiyle birlikte kanal borularından kaçabilmişti. Karayolunun öte yanındaki küçük evlerden birinin kapısını çalmışlardı gece. Ev sahibi -biraz toprağı ve bir de dükkanı vardı- sokağı dahi çıkmamış, korkudan çevresindeki herkesle ilişkisini kesmişti. Şimdi kapıyı azıcık aralayıp da karşısında üç kişiyi görünce içinden bir şeyler kopar gibi oldu. Onları sadece içeri almakla kalmadı, bütün parasını da onlara verdi. Birkaç saat sonra ise komşuların ihbarı üzerine hapishaneyi boylamış, malı mülkü yok edilmiş, karısı ölüm derecesinde dövülmüştü.

Üç adam önce biraz tarlaların içinden yürümüşler, sonra birbirlerinden ayrılmışlardı. İki genç köylere gitmek istiyorlardı, Kovacs ise Batı istasyonuna. O bölgeyi iyi bilirdi, orada kendisine yardım edecek birilerini buldu. Bütün bu zaman süresince sakin olmayı başarmıştı. Biraz gülümsediğinde ya da birkaç söz söylediğinde çevresindeki insanlar daha bir sakinleşmişlerdi. Şimdi ilk kez yalnız kalıyordu. Uzun zamandır dışarı çıkmamıştı. Burununu çeke çeke, kısa adımlarla, kıyı boyunca koşuyordu Kovacs. Arasına ip gibi ince uzun sokaklar görüyordu aşağıda, ta sonlarına kadar, sanki kent orada bıçakla kesilmiş ve öylece bırakılmış gibi duruyordu. Sokaklardan birinde bir kalabalık vardı. Kovacs kalabalığın ortasında duran şeyin ne olduğunu hemen bildi: polis çizmeleri altında kanlı bir gövde. Biraz önce geride bıraktığı arkadaşlarını özledi. Arkadaşlarının şimdi yanında yürümeleriyle aynı toprağın üstünde on kilometre ötede yürümeleri arasında hiçbir fark olamayacağına kendini inandırmaya çalıştı. Kenti dolanarak yukarı doğru çıkarken, durmadan kendi bölgesinde söylediği şeyleri tekrarlıyordu.

Öğleyin istasyona vardı. Yüklerin verildiği köşede, terazinin üzerine eğilmiş, elleri titreyerek demir parçaları yağlayan arkadaş Ligeti'yi buldu. Onun yüzüne bakmaya cesaret edemedi, gözünün ucuyla, bir fare deliğinden dışarıya nasıl bakarsa öyle baktı. -Kovacs'ın elleri Ligeti'nin elleriyle birlikte titremeye başladılar, hem de daha söylediklerini işitmeden önce:

"Eski takımın hepsini ellerini bağlayıp buradan götürdüler. Dün gündüz ve geceleri, dün gündüz ve gece burada olanları... Depoları köpeklerle arıyorlar, kaçaklardan kimse var mı diye. İçimizden bazılarını raylara bağladılar. Bazılarını da tamponlara. İki ateşçiyi kazana attılar. Ama böylesi de korkunç." Ligeti birdenbire Kovacs'a baktı, insanca bir bakış, Kovacs buna rağmen bir an bunun Ligeti'nin yüzü olup olmadığını çıkaramadı, "bütün bu olanlardan sonra burada oturup demir parçaları yağlamam, hâlâ burada duruyor olmam ve vidaları yağlamam, korkunç bir şey bu."

Kovacs parmaklarını birbirine kenetledi, artık titremesinler diye. "O halde, gidemiyeceğim demektir."

"Yok, yok, yok. Yeni gelenlerden ikisini tanıyorum."

Onu bir Çek trenine sakladılar. Tren gara girmeden Kovacs trenden atladı. Nehire kadar bir ormanı yaya geçmesi gerekiyordu. Nehrin girintili çıkıntılı kıyısında sınır nöbetçilerinin ışıkları uzanıyordu. Daha şimdiye kadar hiç böyle açık bir yerde, sisli tepelerin üzerinden, şafağın zayıf ve korku dolu bir ışıkla söktüğünü görmemişti. Suyun ne kadar ağır ve ağdalı olduğunu görüp korktu. Karşı kıyıda Çek sınır nöbetçisi yürüyemeyecek kadar halsiz olan Kovacs'ı kollarından tuttu kaldırdı. "Bunun sonu hiç iyi olmayacak, dün gelseydin geçerdin, ama bugün emir geldi, gelenlerin hepsinin geri gönderilmesini gerekiyor."

Macar sınır nöbetçileri onu Çeklerden teslim aldılar. Ayakları altında ezdiler. Ezik gövdesi istasyondan istasyona, gerisin geriye kente doğru kaydı gitti.

İkinci Kısım

I

Artık ayakta duramayacak olanlar, hücrede, yanyana ve altlı üstlü yatıyorlardı; düzensiz bir mezar gibiydi burası. Temiz hava ve gün ışığını ancak sorgudan sorguya, ya da mahkemeden mahkemeye görüyorlardı.

Yalnız olduğu sürece, yani tarlanın orada yoldaşlarından ayrıldığı andan beri Kovacs, ölüm korkusunu yüreğinin en derin yerinde duymuştu; kurtulabileceğine hiç inanmıyordu. Ama tutukluların toplu olarak buldukları bir hapis haneye getirildikten sonra korkusu geçti, sakinleşti. "Bekle bakalım." -"Neyi bekleyecekmişiz?" -"Bekle hele"

Kafasının karmakarışık edilmesine izin vermedi. Kulaklarında hâlâ silahların sesi, ayak sesleri, kapının açılması, kurtuluş vardı. Dışarda acımasız bir hırs ve hızla sürüyordu her şey, bunun kadar hızlı ve hırslı olan bir tek şey daha vardı, o da dışarıyla olan yarış: kendi yaşamı. Sorguya götürdüler onu. Kulakları kan içinde ve dişleri dökülmüş olarak döndü oradan. "Bekle bakalım." Bir takım tutukluyu götürdüler ve geri getirmedi. Yargılanmış ve kurşuna dizilmişlerdi. İkinci bir takım tutukluyu götürdüler, sonra geri getirdiler. Sorgudan sonra hücrede, yerde "Yeter artık, dayanamayacağız." diye bağırıyorlardı. "Dayanırsınız" dedi Kovacs, "daha çok şey gelecek başınıza."

Hapishaneye yenilerini getirdiler. Gelenler korkuya kapıl-

dılar içerdeki kokudan ve karanlıktan. Bağırılmaya ve kapıyı yumruklamaya başladılar. Bunlardan birisini tanıyordu Kovacs. "Dışarda ne var?" Dönüp Kovacs'ın yüzüne baktığında -bu yüz Kovacs'ın eski yüzüne, ölümler yaşayanlara ne kadar benziyorlarsa, ancak o kadar benziyordu- durumu anladı: "Dışarda mı? -Tibor'u buldular, Tuna'ya attılar, elleri ve ayakları telle bağlıydı. Kaposvar'da yirmi köylüyü astılar, sonra da asılı oldukları ipleri kesip köylüleri karılarına verdiler. Sonra karılarından alıp gene astılar. Yani, yani-."

"Ya parti?"

"Parti mi? parti -Burgenland'tan koca bir ordu geliyor diye bir haber çıktı bir keresinde. Cepheyi yarmışlar, kentin önüne gelmişler. Faludi Viyana'dan gelmiş, hepsi bu işte -sağ salim geri dönüp dönmediğini bilmiyorum- 'Bekleyin' demişti."

"Rusya?"

"Rusya mı, hıh Rusya -her yandan girdiler ta içerlere kadar.- Bana ne sorup duruyorsun? Sekizinci bölgede böyle diyorlar, dokuzuncudaysa kızıl bayrak asıyorlar, gene de bir şey olduğu yok. Rusya-"

"Bir şey bildiğin yok senin. Ne gözün var ne de kulağın. Hiçbir işe yaramazsın sen. Senin söylediklerinden çok daha fazlasını söyleyebilirim ben sana."

Onlardan sonra gelenlerin çoğu çoktan yargılanmışlardı. "Bizi niye alıkoyuyorlar sanki? Ne istiyorlar ki bizden? Burada yatırıyorlar bizi, ölelim istiyorlar."

"Ne kadar uzun sürerse o kadar iyi, daha çok şeyler olabilir," dedi Kovacs.

Haftalar geçti, belki de aylar. Yenilerini getirdiler. "Biz gençler bütün yaz boyunca çalıştık, sonra Ofen dağlarında buluştuk. Rahattık. Şimdi gene hücumla geçtiler. Vahşileştiler gene. Biliyorsunuz, İtalya'da durum çok iyi. Köylüler toprak sahiplerinin ellerindeki toprakları zorla alıyorlar. İşçiler fabrikaları işgal ettiler. Milano'da, Bolonya'da ve daha bir çok kentte böyle bu.

Rusya'da ise, bunu duymuşsunuzdur mutlaka, Kızıl Ordu

büyük bir savaş kazandı. Kiev'i Polonyalılarından geri aldılar. Süvari ordusu hiç durmadan Varşova'ya doğru ilerliyor."

"Duyuyor musunuz?" dedi Kovacs.

Ondan öbürlerine de geçti bu. Her şey değişebilirdi demek. Sadece bir zaman sorunuydu bu. Kızıl bir dünyanın ortasında beyaz bir ada gibiydiler. Şimdi hepsi kapının önündeki gürültüleri dinliyorlardı, silah ve ayak seslerini.

Bunun hemen arkasından Kovacs başka üç kişiyle birlikte olağanüstü mahkemeye çıkarıldı. Kurşuna dizilmeye mahkûm edildiler. Yargıdan sonra eski hücrelerine geri götürülmediler; ayrı bir hücreye tıktılar dördünü de.

Hayatının dışarda olanlardan çok daha çabuk son bulacağına bir türlü inanmak istemiyordu Kovacs, ama gene de içinde bir yerde duyuyordu bunu. Bütün gece boyunca arkadaşlarına anlattı durdu, konuşmayı kesince, diğerleri ondan konuşmasını istiyorlardı.

Sabaha karşı Kovacs artık geriye hiçbir şeyin kalmadığını anladi.

Öğleyin, kışla duvarının orada, arkadaşlarına bilgisinin ve sesinin bütün gücüyle son bir defa daha konuştu. Ağzından çıkan ses kışlanın avlusunu aşılıyor, kente oradan sınırlara ulaşıyordu. Bu güç ölüm bir çok kolay ölümlere bölünmüştü. Gene de yavaş yavaş ve acı çekerek öldü Kovacs; iyi isabet etmemişti kurşun, onun üzerine ateş eden eller titremişti.

II

İki İtalyan yoldaşın sevinç dolu ve ciddi yüzlerle taşıdıkları dövizin önünde üstleri başları yırtık küçük bir gurup insan duruyordu. Sendika binasının merdivenlerinde duran Morani gelenleri Bolonya Demiryolu İşçileri Sendikası adına selamladı. Bütün bunların, dövizin, güneşin ve bu büyük karşılama töreninin kendileri için olduğuna kuşku yoktu.

Yukarda sendika binasında konuşmalar yapılıyordu, gece yarısına kadar yemek ve şarap vardı. Macar kardeşlerine hizmet etmek ve onları kendi evlerine almak için birbirleriyle yarışıyorlardı İtalyanlar.

Hele bir tanesi onuncu kezdir geliyordu Pali'nin yanına: "Unutmayasın, adım Bordani -Yardı Komitesine ilkönce ben başvurduğum, bana gelmen gerekiyor." -"Tabii, olur." Pali pek anlayamamıştı. "İstersen şimdi hemen gidelim." Uzun boylu, genç ve yakışıklı bir adamdı, ceketinin iliginde de kırmızı bir karanfil. Eğri bacaklı, dağlık saçlı küçük Pali'nin, ona yapılan kötülüklerin iziyle yaralarla kaplı yüzüne onu yiyecekmiş gibi bakıyordu. Bordoni'nin gözbebeklerinin içinden kendisine bakıyordu Pali, bütünüyle yutulmuş gibi. Gülümsedi hafifçe ve "Haydi gidelim" dedi.

Bordoni yolda boyuna bir şeyler anlattı durdu ona, ama Pali bunları henüz anlamıyordu. Yolu aklında tutmaya çalışıyordu o, Bordoni koluna girdi. Gene meyhanelerden birine girdiler, arkadaşlarına gösterdi Pali'yi, hepsinin odasına gelmelerini istedi. Pali, bakışlar ve ellerden başka hiçbir şey anlamamıştı, gülümsedi sadece. Bütün bunlara rağmen Bordoni Pali'nin üstünde iyi bir izlenim bırakmamıştı. Kâğıttan kırmızı bir karanfil takip doluşmayı seviyor hepsi bu. Kolkola neşeli ve gürültülü bir sokak yığınının içinden geçerek Bordoni'nin evine vardılar. Bordoni kapıyı açtı "İşte geldik" dedi. Masanın arkasındaki kadın, genç ve güzeldi, kıvrırcık saçları ve küpeleri vardı. Ayağa fırladı hemen. Boş bulunup yakalanmış gibiydi. Bayan Bordoni günlerdir bütün gücüyle kocasının kaçanlardan birini eve getirmesine karşı çıkmış durmuştu. "Git komiteye bir çift pantolon, ya da iki gömlek ver. Hatta daha iyisi para ver. Ama yabancı birisini getirme eve."

"Getireceğim elbette",

"Burada bizimle birlikte mi yiyip içecek, yatıp kalkacak?"

"Sokakta mı yatsın yani?"

Her şeyi açıklamaya çalışmıştı, oysa karısı sadece ağlamıştı. Az daha vazgeçecekti Bordoni. Nasılsa başvuran o kadar çok in-

san vardı ki. Ama Morvani'nin yaptığı konuşma, polisin bunları nasıl kovaladığının anlatılması ve Pali'nin bakışları gene de düşüncesini değiştirmişti. Kocasının gerçekten birini eve getireceğini rüyasında bile aklına getiremezdi bayan Bordoni. Savaş sırasında evlenmişlerdi, ikisinin de anne ve babaları zanaatkarlardı. Savaştan sonra Bordoni bir armatür fabrikasında usta-başı olmuştu. Çabuk havaya giren biriydi ve o yıllar işçilerin arasındaki hava onu da etkileyivermişti. Bayan Bordoni onun konuşma şekline müthiş sinirleniyordu, bir de gittiği akşam toplantılarına. Ama Bordoni eve gelir gelmez gene yumuşuyor, sevilir oluyordu.

Pali'nin yuvarlak ve aydınlık yüzü kocasının kolunun arkasındaki odaya giriverince içi iyiden iyiye fena oldu. Bu yüzün odasında kapatılamayacak bir yara açtığını hissetti. Bu yaradan çok şey içeriye girecekti artık.

Pali kadının haline şaşıtı. Sakin bir şekilde ona elini uzattı ve onun çok hoşuna gidecek bir şekilde çocukları öptü. Ama kadın gene de sadece gülümsüyor ve Pali'nin yüzüne sert bir ifadeyle bakıyordu. Bayan Bordoni bir kaçağı işte tam böyle düşünmüştü hep, yara bere içinde ve üstü başı yırtık.

Bordoni de onu hep böyle düşünmüştü, şimdi karısından utanıyor, odada ne varsa, Pali'nin dışında, hepsinden nefret ediyordu.

Biraz sonra Bordoni'nin meyhaneden evine davet ettiği arkadaşları geldiler. Gürültüden uyanan çocuklar, adamların dizlerinde oradan oraya yuvarlanıp duruyorlardı. Pali pek birşey anlamıyordu ama zekiydi; herkesin adını dinliyor sonra elleriyle onlar hakkında ne düşündüğünü anlatıyordu. O gece Bordoni'lerin evinin ilk kez böylesine dolu olduğunu bilemezdi; ama zaten böyle bir zamanda ve böyle bir kentte bir proleterin evinin dolu olmaktan başka nasıl olabileceğini düşünemezdi Pali. Sıpsıcacak bir dört duvarın arasına düştüğünü düşündü. Bu dört duvarı sıpsıcacak yapanın kendisi olduğunu aklının köşesinden bile geçirmedi.

Masanın arkasında duran Bayan Bordoni yorgun ve mutsuzdu. Gizliden gizliye Pali'nin, adamların kara yüzlerinin yanında

çocuksu, yuvarlak ve aydınlık duran yüzünü inceliyordu. Pali'nin yüzündeki yaralar, Bayan Bordoni'nin ve evindekilerin üzerine çökmüş bir salgın hastalık gibi onu korkutuyordu.

III

Öğle geçmişti çoktan. Ama Bato'nun Viyana'da St. Anton So-kağı'ndaki odasında henüz hiç kimse gitmek için hazırlık yapmıyordu. Bato sapsarıydı. Yorgunluktan şakakları titriyordu. Gözleri, neredeyse acılı bir dikkatle içerdeki yüzlerin birinden diğerine geçiyordu.

Eugen ve Hajnal karşılıklı birer sandalyeye oturmuşlar birbirlerine bağıyorlardı:

"İşte, şimdi on bin adamla Burgenland'a yürümeliyiz! Köylüler..."

"Seni bir yere kapatmalı Hajnal, gerçekten şimdi en büyük felaket senin gibilerin etrafta böyle başıboş dolaşmaları."

Bato heyecanla dinliyordu. Gözleri, Hajnal'ın kızgınlıktan bembeyaz olmuş ve değişmiş yüzüne takılıp kalmıştı.

"fabrika işgali tek başına bir hareket de olsa, bir kıvılcım da olsa, bu kadar gelindikten sonra artık geriye dönülmemeli. Genel ayaklanmanın başlangıcı olmalı bu, ya da korkunç bir karşı hücum. Bu yüzden Turati..."

Bato sessizce yerinden kalktı, konuşulanları daha iyi duyabilmek için konuşanların arkasına geçti. Hiç kimsenin gözüne çarpmadan kâh orada kâh burada konuşulanları dinliyordu. Birdenbire oradakilerin yanından ayrıldı, pencerenin kenarna gitti. Pencereyi sonuna kadar açtı, dışarı sarktı. Nemli ve sakın gecenin içinden kulelerden kulelere, derin ve çınlayan bir sesle saat ikiyi vuruyordu. Sokak lambalarının arasından ayak sesleri geldi, birisi pencerenin altında durdu.

Bato geriye döndü: "Faludi." Hepsi konuşmayı kestiler ve beklemeye koyuldular. Hemen arkasından Faludi girdi içeriye. Ko-

nuşma söndü gitti. Faludi ikinci kez illegal olarak "aşağı"ya gitmişti. Bir an kırıksık alınlarda Faludi'yi yeniden görmenin getirdiği bir rahatlama oldu. Faludi Hajnal'a doğru gitti ve ona küfretmeye başladı. Birden Steiner'i gördü: "Sizde mi buradasınız?" Steiner soğuk soğuk baktı sadece, hiçbir şey söylemedi. Faludi soruyor ve soruları kendisi yanıtlıyordu. Bir ara gözü masanın üzerinde kollarını kavuşturmuş uyuyan genç ve esmer bir başa takıldı. Kollarından tuttu ayağa kaldırdı, -bu kafa ile onun arasında da yeryüzünün kahverengi, altın gibi kıvrımları duruyordu, kaçış, kırılar, baştan sona kadar bütün bir yaşam- ve: "Seni öldür sanmıştım" dedi.

Faludi'nin kolları arasında uyandı Böhm, boynuna sarıldı onun. "Ah, bu yüz, Böhm, seni tarlada nasıl yalnız bıraktım." - "Burada mı kalacaksınız?" - "Hayır, bana göre değil böylesi. Partiden başka bir görev aldım. Karpatlara gidiyorum Russinko'ya, hemen, belki yarın sabah. "Seni de yanıma alayım mı?" Eskiden olsaydı Böhm Faludi ile aya bile giderdi, ama artık onun için Faludi ile aynı yerde olmanın hiçbir önemi yoktu. "Ben Almanya'ya gidiyorum." Hajnal girdi araya: "Ne gereği var sanki, üç hafta sonra yurda geri dönebilirsiniz." - "Almanya'dan da dönebilirim" - "Pekiye Peter Almanya'ya git. Ama şimdi benimle gel, misafirim ol, bu gece beraber olalım, eski şeyleri konuşalım biraz."

"Eski şeyleri mi, nedir bu eski şeyler?"

"Eski şeyler, şimdiye kadar olan her şey. Nedir burada seni rahatsız eden? Ne oluyor bu odada, ne oturup duruyorsunuz öyle hepiniz?"

"Sabah burada bir toplantı yapıldı."

"Işık gördüm yukarda, bir bakayım dedim. Haydi Böhm gel."

"Nereye gidiyoruz? Sana mı gidiyoruz, bana mı, kahveye mi?"

"Sana gidiyoruz!"

"Rahat bir yerim var, on dokuzuncu bölgede, bir baraka odamda istediğin türden insanla tanışabilirsin, eğer istiyorsan ta-

bii."

Böhm 43 numaralı barakada oturuyordu, bunlar, öğrencilerin oturması için bırakılmış askerî barakalardı. 43 numaralı sürgünlerin barakasıydı. Alçak ve yassı damların üstünde gök aydınlıktı, ama odaların çoğunda ışık yanıyor.

"Bende de ışık yanıyor" dedi Böhm. Şakakları titriyordu. Haf-talardır, aylardır günler ve geceler yakıcı bir bekleyişin içine akıp durmuştu, korkulu ve titrek bir kutup gecesi gibi.

Böhm'ün gri badanalı baraka odasında bir masa, bir yatak, birkaç sandalye ve tavanda asılı çıplak, abajursuz bir lamba vardı.

Yatağının üstünde beş altı kişi oturuyordu, köşede ise, kimse-nin gözüne çarpmayan garip bir yaşlı adam kıvrılmıştı.

"Kapitalizm belki de birkaç ay için durumunu düzeltebilir, o da sadece görünüşte." Jonny, sözcükleri orakla biçiyormuş gibi kollarını sallıyordu. "İyi ama", dedi Faludi, hemen girmişti ko-nuşmaya. Böhm kimsenin dikkatini çekmeden, korkulu bir yüzle ihtiyarın arkasına dolandı. Elini değdirmeden, sadece kolunu dayadığı yeri sarsarak onu uyandırdı.

"Siz misiniz, ne arıyorsunuz burada?"

"Burada bir işim vardı, daha evdeyken aklımdan geçirmiştim, gidip bir bakayım bizim Peter ne yapıyor diye. Otur bakalım söyle."

Böhm ihtiyara gözlerini öyle bir dikti ki, ihtiyar gözlerini kıs mak zorunda kaldı. Böhm ile konuşmaya gelmişti. Ama bu yüz onun bildiği yüz değildi şimdi, tanımadığı düşman bir yüzdü bu. (Demek benle konuşmaya geldin, ama ben sert ve güçlüyüm, hiç-bir şey beni etkilemez.)

"Eh, anlat bakalım, mektup falan yazdığın yok. Anlat bakalım bari." İhtiyar yavaş ve açık konuşuyordu, ama sadece korktuğu için, bir an sonra başına korkunç bir şey, karşı koyamayacağı bir yumruk geleceğinden korktuğu için konuşuyordu. "Haydi anlat bakalım. İyi işte Viyana'dasın şimdi."

(Ne sorup duruyorsun? Kim olduğumdan haberin yok mu?)

Başımdan ne kadar büyük ve korkunç şeylerin geçtiğini bilmiyor musun?)

"Haydi başla bakalım artık, ne okuyorsun burada?" (Ne istersen sorabilirsin, hatta kendini yere atıp, parçalarına ayrılıncaya kadar konuşabilirsin. Hiçbir şey elde edemezsin benden.) "Ama buraya, Viyana'ya", dedi Böhm, "bir şeyler okumaya gelmediğimi biliyor olmalısınız. Hem sonra bugün buradan gidiyorum, Almanya'ya. Üniversiteyi bıraktım. Bunu böyle bilirsiniz." -"Ne? Okumayı bıraktın mı yani? Pekiyi ama niye bıraktın okumayı? Evden ayrılalı şu kadar zaman oldu, ne yaptığını, nerede olduğunu bilmiyoruz. Sonunda bir mektup yazıyorsun, Viyana'dayım diye, biz buna sevinip sana para gönderiyoruz, şimdi de artık okumayacağını söylüyorsun. Bunları annene söyleyecek olursam, "Bak gör işte neler için çırpındığımızı" der.

"Benim için çırpınmalarına gerek yok."

"Çırpınmalarına gerek yok mu?" Kafasının içinde bir yığın düşünce oradan oraya gidip geliyor, gözlerindeki parlak noktacıklarda yansıyor; orada bulunuşunun, hayal dolu ve hiçbir zaman tadılmamış, yabancı bir sevinci, Peter için alınan çizme, kitap ve ilaçlara dönüşüveriyordu. Sonra parlak noktacıklar yok oldular. Onun yerini kin aldı. "Bunun suçlusu bu adamlar işte, bizim orada hep peşlerinden gittiğin bu adamlar, şimdi hapisaneye attıkları, ipte sallandırdıkları bu adamlar. Allah cezalarını versin hepsinin!" -"Bana bakın", dedi Böhm, "beni rahat bırakın. Benimle uğraşmayın artık. Gidin, eve dönün." (İşte şimdi tam yerine oturttum.) İhtiyar gerçekten de ayağa kalktı. Küçük bir çocuk gibi ona aşağıdan yukarıya doğru baktı; hiçbir şey söylemeden, elini bile sıkmadan hızla çıkıp gitti odadan, boş sandalyenin önünde şaşakalmıştı Böhm.

Böhm Faludi'nin arkasına geçti. "Kimdi bu?"

-"Babam, kovdum onu."

Böhm, Faludi ile konuşmaya başladığında, Bato'nun odasının dakiler de artık yavaş yavaş oradan ayrılıyorlardı. Steiner en son çıktı. Kapıya geldiğinde geriye döndü. Bato ölesiye yorgun görünüyordu. Steiner, onun kendisinin de gitmesini ne kadar is-

tediğini biliyordu. Ama gene de: "Özür dilerim. Sizinle birkaç şey konuşmam gerekiyor." dedi, Bato hemen "Tabii" dedi. Savaşın önce beraber okumuşlar, aynı üniversitede ders vermişlerdi. Bato savaşın son yılında üniversitedeki yerini hapisanedeki yerine bırakmış, sonra diktatörlük sırasında Steiner'e üniversitede rastlamıştı bir kez, şimdi de çöküşten sonra Viyana'da görüyordu. Hemen karşılıklı oturdular. Bato gözlerini, sanki bu akıllı ve rahatsız yüzü ilk kez görüyormuş gibi, Steiner'in yüzüne dikmişti. Steiner soğuk ve acı çaydan bir yudum aldı. "Anlıyor musunuz Bato" dedi "dayanamıyorum artık." -"Neye dayanacaksınız?"

"Öyle'neye' diye sormayın! Sizi tanıyorum işte, öyle bilmiyormuş gibi -Neye dayanıldığını biliyorsunuz işte. Sizin on ikisi gecesini sınırı yürüyerek geçtiğinizi söylüyorlar. Ertesi günü sabahın sekizinde Florid köyünde bildiri dağıtmışsınız. Büyük bir şey. Yani kaçışımızın ertesi gününde, ikinci ve üçüncü günlerinde de. Ama sonra hep aynı şeye devam, dördüncü, yüzüncü, bininci günde de-"

Steiner'in yüzü birden ondan uzaklaşmış, artık tanınması güçleşmişti sanki, Bato gözlerini kapadı. Belki de, bırak da uyuyayım artık diye düşündü, benim sana nasılsa bir yardımım olmaz. Ama gene de kendisini Steiner'i dinlemeye zorladı.

"Burada olanlara dayanamayacağım artık. Hayır dayanamayacağım.

Zamandan korkuyorum. Sekiz gün mü, on gün mü, bütün hayatım boyunca mı, beklemek zorunda olduğumu bilmem gerekiyor. Bunların üçü de başka başka şeyler, ona göre ayarlamam gerekiyor kendimi. Gülmeyin öyle."

"Güldüğüm falan yok."

"Neyi bekliyorum sanki? Nedir bu dünya devrimi denen şey? Hepimize yetecek kadar bol olacak ekmek bir yana -yaşamakla ölmek arasındaki yol daha mı rahat olacak (bu yolda insanın yanına alacağı ekmeğin dışında diyorum.) daha mı azalacak ölüm ve daha mı yalnız olacağım o zaman ben?"

Bato Steiner'in yüzüne, bazı karışık olayların geçmekte ol-

duğu bir yermiş gibi bakıyordu. O gece ilk kez kendisi konuşuyordu: "Evet bu korku, bu acı, bütün arzularımızdan ve grebildiklerimizden daha güçlü olan bu korku, kanımızın ta içindeki bu korku ve acı. Bunun nereden geldiğini kendimize açıklamamız gerekiyor-"

Steiner'in alnı kırıştı. Bato'nun vereceği cevapları biliyordu, Bato'nun onun yakınımlarını bildiği kadar. Çünkü, Viyana'ya geldiğinden bu yana her akşam yukarıya çıkıyordu. Ama bu kez birdenbire ayağa kalktı: "İşte eksikliğini duyduğum şey bu, kendi kendimize sakinlikle bunları açıklamak. İşte bunun için geldim bu gece, elveda demek için. Ne dedi küçük Böhm? Almanya'dan da dönebilirim yurda. Beklenecekse her yerde beklenebilir. Olmuş olanlarla olacak olanların arasında kalan bu zamanda ben de sakince oturup düşünmek istiyorum, belki de Almanya'da küçük bir niversite kentinde -böyle falcılarla aynı kafeste oturup durarak değil, gözümün önünde hep eneniz, kulaklarımda falcılıklarınız olmadan."

(lesiye yorgunum ve bunu burada tutmaya çalışmanın da hiçbir anlamı yok.) "İyi o zaman gle gle."

Steiner sarsıldı. Bato'nun bütün gücüyle kendisini bu yolculuktan vazgeçirmeye çalışmasını bekliyordu. Bato iki elini de ona uzattı, gözleri Steiner'e ilgisizce bakıyordu.

Steiner gittikten sonra Bato bir süre yorgunluktan hiçbir şey düşünemedi, kirli çay fincanlarının bir dağ gibi yığılı durduğu masaya bakakaldı. Sonra kapının arkasındaki odaya geçti. Karısı -beyaz, hasta bir yüzle o da yorgunluktan l gibiydi- uyanmış, ağustos'un son haftasında doğan çocuğu kucadı oturuyordu. ocuk kckt, zavallı yavaş yavaş ölüyormuş gibiydi. Büyük oğulları onun arkasında, bir şeyler bekliyormuş gibi, bir gözü açık bir gözü kapalı yatıyordu.

Marie "şuna bak hele, nasıl oldu" dedi.

Bato göz ucuyla çocuğa şöyle bir baktı. "Faludi geri döndü" dedi, "Yarın sabahtan Karpatlara, Russinko'ya gidiyor."

Marie "Yanılmıyorsam sen bu çocuğun yüzüne dünyaya gel-

diğinden beri bir kere olsun bakmadın" diye devam etti. Sonra biraz bekledi ve ekledi: "Ve ölüp gidecek ve sen bir kere bile görmüş olmayacaksın yüzünü." Birden kendi ağzından çıkan sözlerden korkuya kapıldı, ama Bato ilgisizce kesti konuşmayı: "Uğraşma, nasılsa yaşar."

IV

Polonya'nın uçsuz bucaksız ovalarının yoğun ve nemli toprağı, fabrikaların çevresine serpiştirilmiş sokakları doldurdu. Yumuşatılmış, sonra da bastırılmış zemin üzerindeki kaldırımında, bez fabrikasının boyacıları ilk vardiyayı doldurmaya gidiyorlardı.

Denetleme sıkıydı, yavaş yavaş, aralarından bazılarını seçip arayarak içeriye bırakıyorlardı. Girişin tam karşısında, henüz tamamlanmamış, reklam ve ilanlarla kaplı büyük bir duvarın önünde üniformalı baştan aşağı boyaya bulanmış polisler duruyorlardı.

Sıranın sonlarında duran, küçük, kısa boylu, tostoparlak genç bir işçi, Janek sinirden ıslanan burun deliklerini koluna sildi. Bildirilerden kalınlaşmış derisi titriyor, bütün gövdesi hışırıyordu.

Janek düşündü: Kardeşim Wladek bir daha eve dönmedi. Şimdi revirde yatıyor. Hâlâ dayak yiyor.

Janek o güne kadar hep büyük kardeşinin arkasından bakmıştı, kendi omuzları olmayan birisi gibi. Bildiriler dün gece basılmıştı. Wladek bir kucak dolusu bildiriyle gelmiş, bunları sobanın içine koymuştu. Sonra Sophie'ye sobanın altına kömürü, yukarıya tütecek şekilde nasıl koymasını öğretmişti. İkinci gidişinden geri dönmedi. Gece yarısına kadar beklemişlerdi. Janek saat ikide uyanmış, bildirileri çıkarmış ve hemen küçük kız kardeşiyle birlikte katlamaya koyulmuşlardı. Anneleri sürünür gibi odadan çıkmıştı. Dudaklarını şeker yiyormuş gibi ağzının içine doğru kıvrımıştı, ağlayacağı zaman böyle yapardı

hep. Gene de onların yanına oturdu ve karanlıkta, elleriyle, yaşlılar ve büyük kız duymasın diye, hiç ses çıkarmadan katlamaya yardım etmeye koyuldu.

Bir önündekinin üstünü başını aradılar. İşçilerin hepsi durdukları yerde ayak değiştirdiler. Janek kaskatı durmaya çalıştı kağıtlar hışırdamasın diye. Bir keresinde geçeceğinden emin olacak gibi oldu. Geç, diye geçirdi içinden, "geç, geç" diye bağırды kapıdaki küfür eder gibi.

Bez fabrikasının yıkama odasında erkekler boya teknelerinin çevresine dolmuşlar, ellerini yağlı, mavileşmiş bir suya daldırmışlardı. Biri tulumunun cebinden bir parça ekmek kopardı, iki parmağının arasına bir şeyler sıkıştırdılar. Parmak uçlarından ta yüreğinin içine kadar titredi. Böyle bir kağıt iki yıl hapis demekti, kağıt sıkıştırılan eli bile biliyordu bunu, eli yumruk oldu kendiliğinden. Acıyla baktı kırışmış kağıda çabucak, buruşturulmuş bir söze takıldı gözleri, iki yılı unuttu, eliyle kağıdı düzeltti.

"Oku, başkasına ver! Arkadaş yalanlara kanma! Kızıl Ordu'nun süvarileri Varşova'ya doğru hızla ilerliyorlar!"

Kalın kaşları yukarıya kalktı. Adamlar teknenin çevresinde her zamankinden daha uzun kaldılar, her zamankinden daha çok teknenin içine eğildiler. Janek asidin içinde yüzen yumuşamış bir kağıt parçası gördü.

Anne evde hâlâ eski yerinde dudakları ağzının içine kıvrık oturuyordu. Wladek, büyük oğlu, tam o sıra geldi. Yüzünün rengi koyulaşmıştı, her şeyi aşağıya doğru sarkmıştı, omuzları, dudaklarının kenarları, kaşları. Sophie hemen onun birkaç kuruş yitirdiği zaman böyle çocuk gibi olduğunu anımsadı. Mutlaka gene bir şeyler yitirmiş olacaktı, ama yitirdiği şeyin ne olduğunu bilmiyorlardı. Annesinin bunu anlayacak hali yoktu, sadece onun artık orada olduğunu görüyor, buna seviniyordu. Wladek çok bir şey söylemedi, hemen uyumak için duvarın kıyısına geçti.

Biraz sonra cam vuruldu: "Sizin oğlanı yakaladılar, suyunu çıkarıyorlar dayaktan. Dikkat edin buraya geliyorlar."

Sophie bir ona bir öbürüne bakıyordu, Wladek yüzünü duvara

dönmüş yatıyordu, ama Sophie onun sırtından uyumadığını anladı, Anne heyecanla "Ama o buraya geleli çok oldu" dedi. Sophie "Bunu değil be anne", diye bağırdı, "Janekciği!"

V

Öğlen saat onikide Polonya sınırında esirleri değiştirmek için üç saatlik bir ateşkes anlaşması yapılmış. Polonyahılar hapisteki on "siyasi"yi, bir o kadar subay ve papaz karşılığında Ruslara vereceklerdi. Tren sınıra gelince durdu. Askerler basamaklardan yere atlayıp vagonun kilidini açtılar. Polonyahılar, sekiz erkek ve iki kadın, silahların arasında beklemeye koyuldular. Trendeyken heyecanlanmışlardı, oysa şimdi birdenbire susmuştu hepsi. Aralarından ikisinin saçları kırlaşmıştı, Sophie Jaroslwski ve Solonjenko'ydu bunlar. "Yürüyün!" Rayların kıyısından, tarladan nöbetçilere doğru yürüdüler, nöbetçilerin arkasında duran her şey, hava ve toprak, akıl almayacak kadar uzaktı. Sophie ağır adımlarla yere vurarak yürüyordu, Solonjenko göğsünü ileri çıkarmış, çenesini göğsüne bastırmıştı. Nöbetçilerin yanına vardılar.

"Dur!"

Nöbetçilerin arkasında dikenli tel örgülerden başka hiçbir şey yoktu. Kelepçeleri çözdüler. Dipçikler daracık dikenli tellerin arasından geçen bir keçi yolunda onlarla birlikte yürüdüler. Yirmi dakikadır yürüyorlardı. Ama artık, belki de bir yirmi dakikalık yol daha uzakta, tel örgülerin arkasında zayıf bir güneş ışığında koyu giysili asker gruplarının içinden parıldayan miğferler ve silahlar gördüler. Önden ve arkadan trampet sesleri, aynı anda ilk mısralar duyuldu: arkalarında "Henüz düşmedi Polonya!" ve önlerinde "Uyanın, ey bu dünyanın ezilenleri!" hepsi birden omuzlarını oynattılar, omuzlarında su varmış da onu döküyorlarmış gibi; gülümsüyorlardı.

Başka bir dar yoldan aynı anda tel örgülerin arasından Rusların esirleri getiriliyordu. Bir yandan da kelepçeler çözülüyor, isim listeleri imzalanıyor ve karşı tarafa veriliyordu. Dipçikleri

yere vurup geri döndüler. Sımsıcak, delice bir selamlayla tutukluları aralarına aldı askerler. İhtiyar Solonjenko birdenbire ayakta duramaz oldu. Çok yorgunmuş gibi başını sol omuzuna dayadı, ama gene de gözleri açık, önünde gürültülü bir sesle konuşan kızıl kumandana doğru baktı. Görkemli asker paltosuyla yere çakılı bir heykel gibi duruyordu subay. Marş kesildi. Tutuklular askerlerle ve kendi aralarında kucaklaştılar. Solonjenko'nun hepsinin adma bir konuşma yapması gerekiyordu. Yüzü bembeyaz oldu, soluk aldı ve sonra o bilinen inişsiz çıkışsız alçak sesi duyuldu: "Önünüzde, Rusyalı yoldaşlarım, verdikleri savaşın meyvesini gören tutuklular duruyor." Hepsi büyük bir dikkatle birbirlerine bakıyorlardı. Çevirmen asker paltosu içinde öne çıktı, Ruslardan yana döndü. "Önünüzde, Rusyalı yoldaşlarım, verdikleri savaşın meyvesini görmek şerefine eren ilk tutuklular duruyor." Solonjenko iki elini şakaklarına doğru götürdü, gülümsedi ve sonra Rusça devam etti: "Aramızdan hiç biri, polis tarafından izlenen, işkence edilen, hapse tıkılan ve öldürülen yoldaşlarımızdan henüz hiçbiri verdiği savaşın ödülünü kendi gözleri ile görmedi. Biz şimdi ilk olarak bunu görüyoruz." Hızlı ve alçak bir sesle konuşuyor, ellerini konuşmasının sonuna kadar şakaklarında tutuyordu. Aynı anda iki kişi onu kollarından tutup havaya savurdu. Yüreği korkunç bir hızla çarpıyordu. Bir an, hayır henüz bitmedi, istemiyorum bitsin, diye düşündü. Jaroslowski'nin kalın giysilerinin havada uçuştuğunu gördü. Kısa bir sevinç anında yüreği dayanılmaz bir coşkuyla doldu. Sonra ayakları yeniden yere bastı.

VI

Karpat sıradağları kapkaranlıktı, dağlardaki ateşler birbiri ardısıra söndüler. Toplantı için odun kesilen yere gelmiş olan Ukrayna köylüleri yere uzandılar. Uyudular. Beklediler. Gecenin bu derinliğinde beklemek daha da zordu. Günlerdir her şey, bir ananın yaklaşan doğumu bekleyişi gibi koyu ve dayanılmaz bir rahatsızlıkla bekliyordu. Toplantı güya akşam, Hroşuvo yakı-

larında yapılıyordu ama şimdi ertesi sabaha bırakılmıştı. Çevredeki sekiz köyün köylüleri, mutlaka gelmesi gereken bir şeyi, yeni günü bekliyorlardı. Yerden, yaşlı ve alçak bir ses, yatanları boşuna teselli etmeye çalıştı: "Bize her şeyi açıklamak için Rusya'dan gönderilmiş olanın yolu uzun, bir saatte gelemez ki."

Bir diğeri ise ayağa kalkarak, "Ammada yaptın ha," dedi, "hiç de öyle uzun değil, partinin ta yanbaşında oturuyor, Utshorod'ta."

Birçokları bir an olsun, toprağa gömülmüş kafalarıyla, Rusların gerçekten Polonya'ya girmiş olmaları halinde iki günde orada olabileceklerini düşündüler. Yüzlerinde, bir umut parıldadı. Sonra yüzler koyu ve dayanılmaz bir bekleyişle gerildiler. Bir gazete parçası dolaştı elden ele. Kasketi ve bir tutam sakalıyla Lenin. Ama gazeteden kesilmiş bu resim durumu daha da acılaştırdı. Evet, o olabilirdi, ama olmayabilirdi de. Onu en tanınır yapan özellik, resimde görülmüyordu. Belki oydu, belki de başka birisi.

Şimdi çoğu geçen yıl ayn şeylerin olduğunu anmsıyorlardı. Macaristan'da darbe. Dağlarda ateşler yakmışlardı, köye bildiriler gelmişti. Ne büyük bekleyişti o, ama sonuç: kaçan insanlar geldiler dağlardan keresteliklere saklandılar, iktidar devrildi, köylüler kendi ağaçlarına asıldılar.

Yan taraftan birisi sinirli ve acı dolu bir rahatsızlıkla inledi. Bir ışık huzmesi yamaçları yeniden yalıyormuş gibi, bütün yüzlere biraz aydınlık getirdi. Sonra gene kayboldu. Arkasından ayağa kalkıp zorlanarak aşağıdaki yola baktılar. Karanlık dağları dolan beyaz şeridin üzerinden ağaç kesilen yere bir şey yaklaşıyordu. Akna Zlatina'lı işçilerdi bunlar. Hep birlikte yukarıya tırmandılar, beraberlerinde bayraklar getirmişlerdi. Yukarıya tırmanan insanlarla birlikte önce yavaş yavaş, sonra apansızın yeni gün doğdu. Sivri tepeli çepeçevre dağlar, ormanlarla kaplı derin vadiler ışıklandı. Gece hiç kimsenin düşünemeyeceği kadar büyük bir kalabalığın yamaçları kapladığı görülmüyordu. Küçük bulutlarla süslü açık gökyüzü, dağlarla insanları bir arada tutuyordu. İnatla ormana doğru ilerlemeye başladılar. Kalabalık gittikçe daha çok yoğunlaşıyor, koyu bir renk alıyordu. Or-

talarda bir adam bir sandığın üzerine çıkmıştı. Gitgide artan sesizliğin içinde güçlü bir sesin yankılanışı duyuldu. Kalabalığın kıyısında kalmış olanlar, uzaktaki bir köyün yangın sirenleri gibi hiçbir sözcük taşımadığı halde etkileyici olan bu sesin tınısına kapıldılar. Başlarını boyunları acıyacak kadar yukarıya kaldırdılar. Hepsinin ağızları açık, beyaz dişleriyle sesi ısıyor gibiydiler.

Rusların iki gün içinde orada olacaklarından söz etmiyordu bu ses. Ama, Rusya'nın tamamıyla köylülere ait verimli topraklarıyla uçsuz bucaksız görkemli bir ülke olduğunu söylüyordu. Orada bulunanları partinin kararlarına katılmaya çağırıyordu.

Dinleyenlerin yüzünü sert ve acı dolu bir pırıltı kaplamıştı, tıpkı ölülerin yüzlerindeki gibi.

Üçüncü Kısım

I

Faludi işi bitirdikten sonra -onun arkasından başkaları da ağaç kesilen yere çıkmışlardı- eski tuz madeninin girişindeki köye Akna Zlatina'ya doğru yola koyulmuştu. Russinsko'ya geldiğinden beri günlerdir dağlarda bir yerden bir yere hiç uyumadan dolaşıp duruyordu.

Eskiden Akna Zlatina pis bir kulübeler yığından başka bir şey değildi, bir insan yığını meyhanelerden madene, madenden meyhanelere yuvarlanıp dururdu. Şimdi bu yığın içinde bazı yüzler ve yumruklar belirir olmuştu.

Maden haftalardır sessiz duruyordu. Jandarmalar gelmiş, çarpışmalar olmuş, tutuklamalar yapılmıştı. Ama sonra birdenbire jandarmalar çekilmişlerdi. Dağlarda, ağaç kesilen yerlerde, yeniden köylü toplantılarının ateşleri yakılmıştı. Karanlık ve ağır bir şey çok yakınlardaydı, henüz kimse göremiyordu ama, bazılarının üstüne gölgesi düşüyordu, onun getirdiği hava akımı hissediliyordu. Birisi masaya sıçrayıp konuşmaya başlayınca susup onu dinliyorlardı, çünkü her söz bir çağrı olabilirdi. Bazen birisi yukarı çıkıyor, ve bir nefeste bütün yaşamı boyunca söylediğinden çok daha fazla şey söylüyordu. Şimdi söylenen şey, partinin onlara Faludi'yi göndermiş olduğu ve onun her şeyi bildiğiydi. Faludi geldi, söyledikleri burada da insanları etkiledi, bütün yüzlerdeki kuşku ve yorgunluğu sildi süpürdü. Söylenecek son

şeyi, dinleyenlerin beklemedikleri şeyi söylememişti ama, zaten konuşmasını da henüz bitirmemişti, buna da sıra gelecekti. Bir ara bir kıpırdanma oldu, başlar kapıdan yana döndü. -Faludi "Ne oluyor?" diye bağırdı. Birisi yanıtladı: "Senin biraz önce geldiğin toplantıya bomba atmışlar!" Arkalarda bağırışmalar oldu, ölenler olmuş, birçoklarını tutuklamışlar! Birisi bir masaya çıkıp yüksek sesle olanları anlatmaya başladı.

Faludi öne geçip sorular sordu. Çevrede bir yığın söylenti doluşuyordu. Faludi'nin Utshorod'dan nasıl ayrıldığı ile ilgili. Sonra alttan alta Kızıl Ordu'nun Polonya'ya girdiği yankılanmaya başladı, hücumun Varşova önlerinde durdurulduğunu söyleyenler vardı. Belki de konuşmaya devam etmenin birdenbire verdiği ızdırap düşüncelerinin ağırlaşmasından geliyordu, sıradan bir bitkinlik sadece. Ama gerçekten bomba atılmışsa toplantıya, önemli bir şeyler olmuş olmalıydı. Kendisine hakim olup düşüncelerini sıraya koydu. Önemli bir şey... Ne demekti bu? İçinde bir yay gibi gerili duran ve haberde az ya da çok gerilip boşalan şey, şimdi çok daha güçlü oynamıştı yerinden! Belki de gerçekten yürüyüşün önü kesilmişti. Belki de Ruslar kesinlikle yenilmişlerdi!

Kendine hakim olmaya çalıştı, yerine döndü. Sesi diğer bütün seslerin uğultusunu bastırdı. Birkaç dakika sonra gene bütün yüzler birbirlerinin aynı olmuşlardı. Beklemek, kararlar, parti. Sessizlik o denli büyüktü ki...İkisi, kendi sesi ve sessizlik, birbirlerini tehdit eder gibi neredeyse düşmanca duruyorlardı birbirlerinin yanında. Biraz önce kıpırtıların ilk başladığı yerden birisi yüksek sesle vahşice bağırdı: "Beklemek, ha!" Faludi sesin geldiği yöne doğru bağırdı, sağdan soldan bağırışmalar oldu. Sesi git-tikçe toplantıyı biraraya getiriyordu.

Birisi onu evine konuk etti. Faludi "Hiç uğraşma, şuraya uzanıveririm", dedi. Adamın karısına fısıldadığını, sonra kadının kalkıp bir şeyler aradığını duydu. Yeniden "Hiç uğraşmayın, bırakın" diyemeyecek kadar yorgundu. Dışarıdan aceleci adımların sesi duyuldu, kapı yeniden hızla açıldı, birisi onların gelip gelmeyeceğini soruyordu. Faludi kapıya kadar yürüdü, gidenlerin arkasından baktı. Basık kulübelerin üzerinde gökyüzü karanlıktı, yağmur yüklü bulutlar sabaha yaklaşan

geceden daha karanlıktılar. Dağlar yavaş yavaş ortaya çıkıyorlardı. Hiç yıldız yoktu ve köyler uykundaydılar. Yalnız üst taraflarına doğru, çok uzak olmayan bir yerden, garip, küçük bir ışık geceyi yarıp geliyordu. Faludi, ışık yerinden kopup, dolandıktan sonra yeniden yerine dönünceye kadar o yana bakakaldı. Bir an, sanki dağların sivri tepeliklerinin gelmekte olan şeyi engellediklerini düşündü. Olduğu yerden kopup koşmak istedi. Ama günlerin değil yılların biriktirdiği bir yorgunluk, korkunç bir bitkinlik onun bu isteğinden daha büyüktü. Kapıyı kapadı yerine yattı. "Hayır, böyle bitmemeli, beni bırakmamalı böyle. Ne yaparım beni bırakıverirse orta yerde?" Dalmadan önce kadının üzerini örttüğünü ve yanına, örtünün altına sıcak, göğsünü ve bacaklarını gıdıklayan bir şeyi, çocuklarından birini koyduğunu hissetti.

II

Bavullarını taşıyan adam, "Bu odayı seveceksiniz," dedi. "Profesör Panzer'in asistanı Doktor Winter'in bavullarını hep buradan alıp istasyona taşıdığım için bu odayı iyi bilirim. Şimdi profesörü ile birlikte Berlin'e gitti; tam altı yıl oturdu bu odada."

Hava orman ve yağmur kokuyordu. Birbirlerinin ardısına, küçük üniversite kentini hemen bir baştan bir başa geçtiler; sonra küçük yağmur damlalarının yere düştüğü yasemin kokulu bahçelerin arasından yukarı tırmandılar. Steiner vicdan azabı duyarak, önünde bavullarının yükü altında iki büklüm giden adama bakıyordu. Bunun dışında her şey inanılmayacak kadar sessizdi, sadece yorgun ve huzur verici bir yağmur yağıyordu. "Şurada, yukarda." Durdular, Steiner ağaç dallarının arkasındaki pencereye baktı, odada başka birilerinin olabileceği korkusuna kapıldı.

"Evet, oda boş," dedi geniş omuzlu, beyaz saçlı kadın, "hele bavulunuzu yukarıya çıkaralım da. Daha önceki kiracım, profesör Panzer'in asistanı bu odada altı yıl oturdu. Şimdi Berlin'e gittiler." Kadın sanki onu daha önceki kiracısı ile karşılaştırıyormuş

gibi baştan aşağı bir süzdü, yüzünden giysilerinden burada uzun zaman kalacağını okudu.

Kadın odaya önden girdi, cam açılmış, sürahiye taze su doldurulmuş, yataklara bembeyaz örtüler serilmişti. Steiner rahatladı, uzun zamandan beri böyle binlerce yağmur damlası taşıyan bir ağacı bu kadar yakından görmediğini düşündü.

Kadın odadan çıkar çıkmaz çalışmaya başlayacağım.

Bavulunu açtı, kitaplarını önüne yaydı. Bir kez daha camın önüne gitti. Bavullarını taşıyan adam bahçeyi geçti, demir kapıyı arkasından kapadı. Tamam; bitti.

Steiner yerine oturdu. Şimdi o da hiç bir şey düşünemeyecek kadar yorgundu. Çevresine bakındı, bu tertemiz oda ona boğucu geliyordu, düşüncelerle, şimdiye kadar hiç aklına gelmemiş düşüncelerle, bir türlü dindiremediği ihtiraslarla dolu şu masa, kendisi için hazırlanmış, içinde yalnız başına, belki de bir başkasıyla acı ve sevinç duyacağı şu yatak, ister istemez daha bu gecedен başlayp son geceye kadar sürecek olan bu üzüntü. Yeniden camın kenarına gitti. Özlem çekiyor, yurdundan ayrıldığı için pişmanlık duyuyordu. Hiç arkası gelmez miydi yağmurun burada? Kendisinden önce burada oturmuş ve bu odada altı yıl yaşamayı başarabilmiş olan adam nasıl bir adam olmalıydı kimbilir?

III

Bayan Bordoni bütün yüreğiyle Pali'nin başka bir mahalleye taşınacağı günü bekliyordu. Pali yanlarında olmasa, eylül ayından beri gittikçe daha tehditkâr ve anlaşılmaz olan Marien sokagındaki hayatın daha bir çekilir olacağına inanıyordu. Pali'nin yapabileceği hiçbir şey yoktu; her şey olacağına varıyordu, her gece tabancalar pathyor, adamlar bıçaklanıyordu; işçi mahallesinin sokakları yabancı serserilerle doluydu, kapılar yumruklanıyor, sendika binasının camları taşlanıyordu. Pali'nin yapabileceği, bunları önlemek için yapabileceği hiçbir şey yoktu. Ama

böyle gecelerde, kapıyı kilitleyecek yerde, çıkıp giden ve afişleri yırtıp, yeni afişler yapıştıran, Marien sokağında, asker kütüklüğü ve tabancası ile işçi koruma birliklerinde nöbet tutan Bordoni için bir şeyler yapabiliirdi. Pali olmasaydı, Bordonilerin bir zamanlarki hafta sonu misafirlerine hiç benzemeyen bu adamlar asla böyle her gece evlerine gelmezlerdi.

Bayan Bordoni, eğer Pali giderse, evinde açılan bu gediği gene tıkayabileceğine inanıyordu.

Pali gece yarısı eve yalnız döndü, Bordoni yanında değildi. Kavga çıkmış, tabancalar patlamıştı. Polis bir araba dolusu adamı götürmüştü, Bordoni'yi de.

"Nasıl uzun zaman tutamazlar" diyordu Pali, "onu suçlayabilecekleri hiçbir delil yok ellerinde."

Bayan Bordoni büyük bir dikkatle onun yuvarlak yüzüne bakıyordu. Yüreği duracak gibiydi, küfür edemeyecek kadar şaşkıındı. Ama her şey düzeldi. Bordoni daha sabah olmadan geri geldi, hemen bırakmışlardı. Bayan Bordoni rahatladı, Pali'nin yüzüne karşı, adi küfürler, aşağılayıcı sözler, ağzına ne gelirse söylemeye başladı. Bordoni anlatıyordu.

- Karakolda polislerin arasında kimi gördüm dersin? Bizim "Küçük Maffi"yi. Daha dört hafta önce bizim toplantılara gelip "yaşa, yaşa" diye bağıyordu. "Ulan ufaklık" diye geçirdim aklımdan, "kim verdi sana bu güzelim ipek gömleği?"

Pali o ilk günden sonra Bordoni'nin yüzüne hiç dikkatle bakmamıştı. Şimdi ona bakıyor ve Bordoni'nin düşündüğünden çok daha başka görüldüğünü görüyordu.

Yok, hayır, yüzü hiç de böyle değildi, diye düşündü Pali, o gün eve gelirken yüzü hiç de böyle değildi, çok değişmiş olmalı.

Bayan Bordoni'nin, Pali'nin başka bir mahalleye taşınması ile ilgili isteği, belediye başkanı seçiminden sekiz gün sonra, Bolonya'daki faşist darbenin hemen ardından gerçekleşti. Ona göre hava hoştu. Hemencecik birkaç parça eşyasını toparlamış, çocukları öpmüş, Bordoni'lerin elini sıkırmıştı. Bordoni dişlerini sıkıyordu; Bayan Bordoni ise, bu adamın bütün dünyasını altüst ettik-

ten sonra, herşeyi ama herşeyi bozduktan sonra şimdi elini bile doğru dürüst sıkmadığını aklından geçiriyordu.

Sınırdan hemen önce, Pali ile birlikte diğer kovulmuşların bindirilmiş olduğu vagon durduruldu. Kapılara nöbetçiler dikildi. Sıcak ve tozlu bir öğleden sonrasında beklediler. Önce ağızlarına geldiği gibi küfür ettiler, sonra sustular, susadılar; yorulmuşlardı. Yaşlı bir kadın ve Pali su getirmek için izin koparabildiler. Temiz havayı doyasıya ciğerlerine doldurabilmek için yavaş yavaş yürüyorlardı. İstasyon binasının arkasında tarlalar başlıyordu, yumuşak ve çekingen; arkada yaban eriği çiçekleri bulutu kaplı bir tepelik. Bileklerini suyun altına tuttular. Pali çevresine bakındı: küçük istasyon çepeçevre kale gibi dağlarla, dev gibi, Pali'nin yeryüzünde böylesinin olabileceğini hiç aklına getirmediği dağlarla çevriliydi.

Ancak o gece Pali'nin arkasından kapıyı sürgüleyemedi Bayan Bordoni. Akşam Bordoni ile birlikte gelen yoldaşlar, gece sokağa çıkma yasağı konmuş olduğundan sabaha kadar orada kaldılar. Dünden beri her yana yeni yönetimin silahların mahalle mahalle teslim edilmesi ile ilgili bir bildiri asılmıştı. Öğleden sonra bunu protesto eden bir yürüyüş, belediye binasının önünde kurşunlarla karşılanmıştı. Bordoni, Pali'nin yerine, tahta sıranın üstünde oturmuş, odada konuşulmuş olanları Pali'nin düşünceleriyle kavramaya çalışıyordu; elimizde ne varsa hepsini verdik; onlardan alacağımız bir lokma idi, buna karşılık onlar bizi illiğimize kadar yutacaklar. Gömleğini sırtından alan adam, derini de yüzer. Toplantılardaki idareciler sattılar gençliğimizi.

Sabah hepsi gittiklerinde Bordoni kapının eşiginde kararsız kalakaldı. Yumuşak bir adamdı, Pali'nin artık orada olmaması ona azap veriyordu. Kararlıydı, ama verdiği karar ona acı geliyordu. Dönüp odasına girmemek için direniyordu. Bu çürümüş duvarların, bu kadınlı, çocuklu, ev idarecili kokuşmuş hamurun içinde tutunabileceği bir tek sağlam dayanak vardı: yatağının altındaki askerden kalma tüfeği.

Bato Berlin'de Anhalter Bahnhof'da Viyana'dan gelecek treni, karısını ve çocuklarını bekliyordu. Dün gece Rusya'dan gelmişti. Üç gün önce Moskova'da Tverskaya'daydı: Fabrika birliklerinin cepheden dönüşleri. Üstleri başları yırtıktı, paçavraların içindeydiler, ama bu sarkık paçavralarda şerefli bir şey vardı, heykellerin bronz parçaları gibi, durduralamayacak bir acele ile bayrakların alevi içinden, sanki geri dönmüyorlarmış da daha yeni cepheye gidiyorlarmış gibi geçtiler. Tribünlerden aşağı, proleter devletin gücü, Lenin'in yaşamı, Kızıl Ordu'nun heybeti her yeri kaplıyordu. Beyaz, daha beyaz, bembeyaz bir kor oluncaya dek aydınlandı yüzler. Sadece Bato, o gün belki bin kere "yaşa, yaşa" diye bağırmıştı. Kalabalığın içine saplanmış, ne kendi sesini, ne de vücudunu hissedebilmişti. O an sanki yeryüzünde daha iyi bir yer yoktu. Ama ona düşen şey orada kalmak değil, batıya dönmekti, Berlin'de "Neue Welt"de ikinci sorumlu müdür olarak çalışması gerekiyordu. İstasyondan karısını ve çocuklarını almalı, onlarla birlikte bir odacığa yerleşmeliydi. Bütün bunları anlamak zor, diye düşündü Bato, ama uzun zaman böyle gidecek değil. Bir iki gece için bir yere nasıl yerleşilirse yerleşilsin, hiç farketmez.

Bato peronda, trene bineceklerin ve trenden inenlerin kalabalığı içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Uzun bir zaman için değil. Nasılsa geçip gidecek bu zaman, hepimizi birbirimize sokacak bu zaman nasılsa. Birdenbire trenin birkaç dakikaya kadar orada olacağı aklına geldi. Korkuya kapıldı.

Kompartımanın içinde Marie çocukları ve eşyaları topladı. İşte şimdi kaba yapılı, kurum kaplı ilk blokların arasından geçiyorlardı. Daha şimdiden Bato'dan korkmaya başlamıştı.

Bu kadın, bu iş, zor bunların hepsi, diye düşündü Bato. Ama bunlar nasılsa geçecek, yakında, hemen yarın.

Şimdi olduğu yerde durmuştu, dalgındı, çevresindeki insanların hepsi trenin kompartımanlarına doğru koşuyorlardı;

Sonra peron boşaldı. Marie, çocukları ona yaklaştırmadan kesik kesik konuşuyordu. Yüzüne çarçabuk şöyle bir bakmıştı -korkusu nedensiz değildi: "Şimdi nereye gideceğiz?"

Bato bir oda kiralamak için sabahtan çıkmıştı. İlk "mobilyalı kiralık oda" yazısını gördüğü yerde yukarıya çıkmış ve odayı kiralamıştı. Kışın öğrenimine devam etmek için İtalya'ya gitmiş bir ressamın atölyesiydi burası.

Şimdi basamak basamak, bavullar ve çocuklarla birlikte yukarı çıkıyorlardı. Bato Andris'in elinden tutmuştu, merdivenin yarısında çocuğun elini öylesine bırakıverdi. Kapıyı açıp, ressamın büyük projektörünü yaktığında, altın sarısı tablolar, ay-nalar bronzlar ve kakmalar yığını içinde, üstleri başları ışıklanmış ve çaresiz kalakaldılar. "Bir iki geceliğine çekilir herhalde, söndür şu ışığı."

V

"Bu ilk mi?" diye sordular Janek'e. "Evet", dedi Janek, "bu ilk." Bir sıranın üzerinde oturuyor ve diğerleri gibi görünmeye, onlar gibi davranmaya çalışıyordu. O kadar küçük ve tostoparlaktı ki, diğerleri ona baktıklarında gülümsemeden edemiyorlardı. Sık sık bir el, kalın, yusuvarlak kafasının üstünden okşayarak geçiyordu. Utanıyordu, kendisine niye gülümseyerek baktıklarını anlayamıyordu. Bu haliyle, bir köşede yusuvarlak olmuş, diğerleri tarafından itilmiş, onlardan kopmuştu. Epey sopa yemişti. Bu gözaltında en kötüsü ona rastlamıştı. Sonra gelip onunla vedalaşabilmek için paraları çıkışmamıştı. Gizliden gizliye evini özlüyordu. Wladek'in kolu arasına omuzunda olmasa çırılçıplaktı omuzu. En çok da işletmeyi, boyahaneyi özlüyordu. Zamanı nasıl kullanacağını bilemiyordu, elleri dizlerinin üstünde öylece oturuyordu. Kafasının içi boşalmış gibiydi.

Ama hücrenin kapısı arkasından sürgülendiğinde, önündeki dört yıldan daha az korkmuştu. Şimdi sekiz siyasi tutuklu, en alt iki ranzanın üzerinde, dizleri birbirine değerek oturuyorlardı. Dizlerden oluşan masanın üzerinde buruş buruş sarı bir defter

duruyordu.

"O halde başlıyoruz" denildi. Hepsi ondan yana döndüler. Biri-si paragraf paragraf okuyordu. Her paragraf arasında tartışmalar, çekişmeler oluyordu. Janek yerinde sessizce oturuyordu. Konuşulanlardan pek bir şey anlamıyordu. Ama gene de daha şimdiden bazı kökler yavaş yavaş uç veriyor, çevresine tutunmaya başlıyordu. Bir keresinde Solonjenko ona doğru baktı. "Nasıl ilerleyebiliyor musun?" Janek utandı. Yuvarlak kafası kıpkırmızı oldu. "Azıcık." Solonjenko elini onun başına koydu. Janek Solonjenko hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Karşısında gördüğü sadece, yaşlı, küçük, sıkı bir adamdı, buz gibi beyaz bir yüz ve sevinç dolu gözleri, gergin bir göğüs ve dimdik, neredeyse kaskatı bir duruş.

"Hep soru sormalısın Janek, hep sormalısın. Al bunları oku! Yarın bana sorular sorarsın. Bir şey anlamadın mı, hiç çekinme, durdur konuşmalarımızı, sor. Her sözcüğü açıklarız sana. Dört yıl sonra buradan çıktığında, gene çalışmaya devam edeceksin, neler olup bittiğini anlayacaksın. Şansın varsa, hiç değilse bir süre bizimle burada kalabilirsen, çok şeyler öğrenebilirsin. İnsan burada senin gibi dört yıl ya da benim gibi sekiz yıl kalacak olursa, ya da hayat boyunca... Gene de bizimle dışarıya arasında bir uçurum olmamalı, anlıyor musun söylediklerimi?"

"Evet, anlıyorum" dedi Janek rahatsız edilmiş gibi. Solojenko'nun huzur dolu gözlerinin içine bakıyordu. Ama bunların anlaşılmasının güç olduğunu düşünüyordu. Solojenko'ya şaşıyordu. Solojenko'nun eli başının üzerinde durduğu sürece kendisini şaşırtan her şeyin, artık kendi içinden geldiğini henüz bilmiyordu.

Janek köşeye çekildi, alnını kırıştırarak okumaya başladı; bir tek isteği vardı: okuduğunu anlamak.

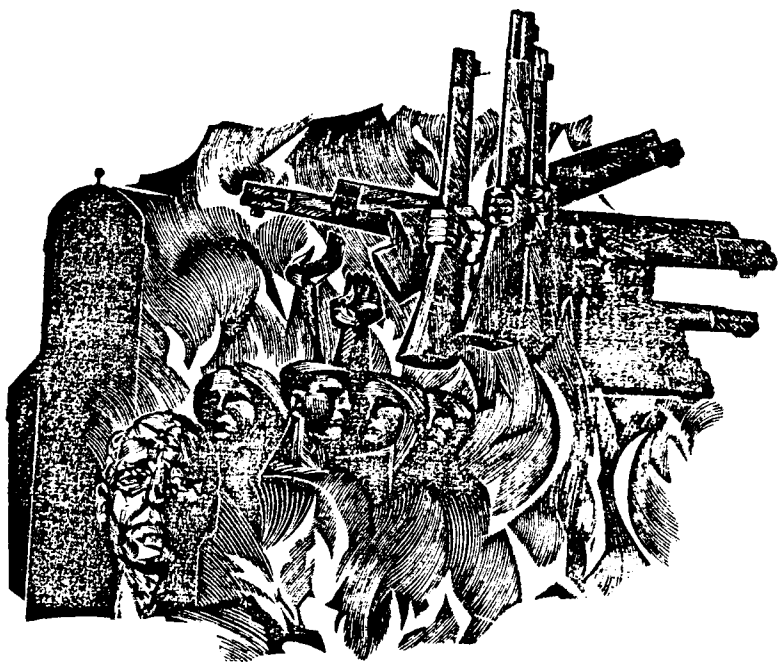
Solonjenko yeniden onun yanına geldi, oturdu, sorular sordu, onunla uzun uzun konuştu. Solonjenko Janek'in söylediklerini de dikkatle dinliyordu -Rusya'dan dönüşünün hemen ertesinde tutuklanmıştı, dördüncü kez, daha Çarlık zamanından Polonya hapisanelerine alıştı. Bütün genç tutuklular kuşağı onun hücrelerinden geçmişlerdi. Ona Janek gibileri gerekliydi, taptaze

bir gerçeklik...Her şeyi anlattırdı, boyahaneyi, fabrikayı, Wladedek'i, bildiri kağıtlarını, tutuklanmasını, Janek'le şimdiye kadar daha hiç kimse böyle konuşmamıştı. Şimdiye kadar Janek hep kardeşi Wladedek'in yaptığı gibi yapmıştı, çok bir şey anlamadan, çok bir şey düşünmeden. Bu gece yatağında konuşmalardan müthiş etkilenmişti, uyuyamayacak kadar heyecanlıydı. Sanki şimdiye kadar karanlık ve dar bir hücrede oturmuştu da Solonjenko bu hücreyi bir yumrukta yarıp dışarının havasını ve aydınlığını getirmişti içeriye.

İKİNCİ BÖLÜM

Dördüncü Kısım

I

1924 kışı. Arkasında dört yıllık hapisane hayatıyla Janek istasyonda Bialystok'a gidecek treni bekliyordu. İyice ısıtılmıştı salon. Bekleyenlerin çizmelerindeki çamurlu kar eriyordu. Janek, başı döndüğünden masanın kenarına tutunmuştu, her şey o kadar büyük, o kadar hareketliydi ki. Geniş pencerelerin önünde dev gibi kar yığılıydı. Köylü kadınları bezlerini kurutmak için sobanın çevresine asmışlardı. Her yanda sıraların üzerine uzanmış askerler, derin uykuları ile odaya boğucu bir hava veriyorlardı.

Sanki bir fırtına duruluyormuş gibi, yavaş yavaş her şey düzene girdi. Janek masanın kenarından çekildi düşünmeye koyuldu. Bu ilk ve katıksız gerçeklik parçasının karşısında birdenbire tıpkı insanın uzun bir zaman kendi yüzünü bir ayna kırığında yeneden görmesi gibi- şu dört yılın kendisini ne hale getirdiğini duydu. Yerinden kalktı ve dışarıya çıktı.

Noel ışıklarının çevresinde kar tanecikleri uçuşuyordu. Raylar damın hemen arkasında karın içinde kayboluyorlardı. Ama Janek karın arkasında ovanın, uçsuz bucaksız bir düzlüğün uzanıp gittiğini biliyordu. Rahatça duvara dayandı, gözlerini kapadı.

Daha sonra, trende kâğıt oynayan köylülerin arasında uykuya daldı; ineceği yere varmazdan ancak yarım saat önce uyanabildi. Dinlenmişti; sevinç doluydu her yanı. Köylülerin gevezeliğine o

da katıldı: vergiler, Lowicz'deki papazın skandalı, at pazarı, 20 zloti'ye bir at. Bialystok'da "Bütün gece uyudu, şimdi de sohbet tam ısınmışken indi" dediler.

Janek kente doğru yürüdü. Son kar tanecikleri yumuşak bir sabaha karşı sallanıyorlardı. Boş sokakların görünüşü, uyuyan insanların yüzleri gibi çaresizlik doluydu. Janek burada doğmuştu, başka kentleri bilmezdi. Ama şimdi, sanki aradan geçen zamanı hücrede değil de, daha başka hârika bir yerlerde geçirmiş gibiydi; böyle bir kentte yaşamak ona bir insana verilmiş en ağır ceza gibi geliyordu.

Ağustosun yirmisinde tutuklanmıştı, hemen arkasından Ruslar buraya girmişlerdi, sonra da geri gitmişlerdi. Sanki o tutuklandığından beri sadece bir gece geçmiş gibi, yaşlı polisler dörtyol ağzında bekliyorlar, devriyelerin demir ökçeleri coplanmış sokakları eziyordu; kent sessizce anlamsız bir günü beklemekteydi.

Janek boyacılar mahallesine girdi, onun çalıştığı fabrika kapatılmıştı, binayı depo olarak kiralamışlardı, boyahanenin avlusunda hurda arabalara ait birkaç düzine araba oku görülüyordu. Janek duvardaki bir ilan parçasını parmakları ile yokladı, yırtılmıştı ya da kendiliğinden düşmüştü, alışlagelmiş ilanlardan biriydi. Sokaklardan birine girdi, sabah olmuştu artık, ama kimsenin sabahla bir işi yoktu anlaşılın. Janek artakalan son sevincini de kapıda beklerken harcadı. Nihayet kapının sürgüsü içerden açıldı, büyük bir kar süpürgesi uzandı dışarıya, sonra da küçük kız kardeşi Sophie çıktı, karnı şişkindi. Sophie süpürgeyi bir yana fırlatıp ona sarıldı, öptü. Annesi sobanın arkasından kapıda olup bitenlere bakıyordu. Hayır, ağlamaya başlamadı, dudaklarını dişlerinin arasına çekti. "Et kalmamış elmacık kemiklerinde, hava koymuşlar onun yerine, ama neyle besleyeyim ben seni şimdi?" dedi. Bir Janek yumuşadı, sarıldı ona, bir başka Janek sertleşti, herkese, herşeye dikkatle baktı. Janek'in henüz tanımadığı Sophie'nin kocası güler yüzle omuzuna vurdu: "Hoşgeldin kardeş!" dedi. Yaşlılar bütünüyle deli olmuşlardı, hiçbir şey anlamıyorlardı. Manja herhalde tesadüfen orada olmalıydı -kırmızı çilleri ve sarı yağlı saçlarıyla odadaki tek renkli şey sanki Janek biraz önce dışarı gidip gelmiş gibi hiç orali olmu-

yor, ona bakmıyor sadece bir şarkı mırıldanıyordu. Kardeşi onun elini aceleyle sıkmış, sonra masaya karşısına oturtmuştu. Gözleriyle birbirlerini arıyorlardı. Janek küçüldü, ağabeyinin kolunun altına sığındı, sonra sertleşti ve masanın karşı yanındakini kendinden emin gözlerle incelemeye koyuldu. Wladek'in yüzünden sanki bir şeyler eksilmiş gibiydi, belki de böyle sapsarı olması olağandı. Ona daha iyi bakabilmek için onun hemen yanına oturdu. Wladek kolunu Janek'in omuzuna koydu, hafiflemişti kolu.

Konuşmaya başladı: "Yıprandın, şimdi ne yapacaksın?"

"Ben iyiyim, sen nasılsın?" dedi Janek.

"Gördüğün gibi"

"Seni enselemediler o zaman, iyi oldu, anlat bakalım biraz."

"Ne anlatayım istiyorsun?"

"En iyisi baştan başla, Rusların buraya nasıl geldiğinden."

"Bunda anlatacak ne var. Geldiler işte, kendi gözlerimle gördüm süvarileri alkış, bağrış ve biz daha tam yeni anlayacakken ne olduğunu, gittiler, ondan sonra gelense öncekinin aynısı oldu, bir tek farkla: biraz daha kötüsü."

"Ne biçim anlatma bu böyle? Beni enseledikleri gün karakolda dişlerimi gırtlığma döktüklerinde hep bizim Wladek'in başından bunların geçmiş olduğunu düşündüm, şöyle ya da böyle, haydi anlat bakalım."

Wladek kolunu Janek'in omuzundan indirdi, parmaklarını içiçe geçirdi:

"O gün seni tutukladıklarında sabahın gecesini Sutin'in dükkanına gittim, paketi alıp eve geldim, sobanın içine koydum. Sonra hemen Anton sokağındaki başka bir evden öbür bildirimleri de almak için çıktım. Etraf tenhaydı epeyce, Veit sokağındaki devriye arkadan gelip beni geçti, sonra Anton sokağından aşağı gelen devriyeyle karşılaştı, arkamda bakışların nasıl bana doğru çevrildiğini hissettim, hemen bir meyhaneye girdim, sanki Anton sokağına bunun için gelmişim gibi. Meyhanede bizim boyana-

neden iki kişi vardı, beni görür görmez hemen bir kenara çekip "Yaradana şükür bu gece burnunu bir yerlere sokmadın; Paul'un başına gelenleri biliyor musun?" dediler. -"Hayır", dedim, "hiç bir şey duymadım." -"18 numarada çatı katında enselediler, elini kolunu bağlayıp merdivenlerden aşağı yuvarladılar basamak basamak; aşağıya vardığı zaman tanınmayacak haldeydi, sonra da karakola sürüklediler, yüz göz diye bir şey kalmamıştı, sadece bir et yığını." Sonra devam ettiler: "Dur bakalım Wladek, hep beraber gideriz" Bir süre üçümüz birlikte yürüdük, hiç durmadan anlatıyorlardı; ama bende de değişiklikler vardı, dizlerimdendir diye düşündüm, ne olabilirdi ki, o güne kadar bildirileri hep fırından ekmek alır gibi alıp getirmiştım."

Wladek burnunu çekti. Janek koluyla ona dokundu, Wladek anlatmaya devam etti: "Veit sokağında onlardan ayrıldım, bilirsin orada içi kız dolu bir kahve vardır, kapısında da bir levha asılıdır, dans edilir falan diye, ama o gece dans edilmiyordu, sadece ilan vardı asılı. Yoldaş Stefan çıktı kapıdan, biraz garip görünüyordu, beni kolundan yakaladı ve dedi ki: "Seni beklemekten deliye döndüm, şimdi aşağıya in, bir süre saklan, sonra gidersin; 7 numaraya gidemeyeceksin, oradakiler kaçtılar. Bizim de peşimizde olup olmadıklarını bilmiyorum." Hemen aşağıya indim, ağzına kadar doluydu içersi; bir süre orada saklandım, ne kadar bilmiyorum, belki yarım saat, belki bir saat, sonra eve döndüm, döndüğümde sen yoktun."

Odada diğer bulunanlar sessizliklerini koruyorlar, masada oturanlar iki kişinin birbirleriyle alçak sesle yaptıkları konuşmayı bozmak istemiyorlardı.

"Ama Wladek, dördüncü bölgedeki yer ele geçtiği zaman en yakın diğer bölgedeki yerden bildirilerin alınması gerektiği bildirilmişti."

"Evet böyle bir bildiri vardı."

"Ama Wladek, sen gidip onları almadın mı?"

Wladek sustu, kafaları birbirlerinden ayrıldılar, anneleri konuşacaklarını bitirdiler sandı, masaya kaşıkları koydu.

"Annem, kız kardeşim ve ben o gece bildirileri katladık. Sonra

o paketçikle birlikte ilk postaya gittim. Bu paket yüzünden dört yıl yatırdılar beni, iki yılımı Solonjenko'yla birlikte geçirdim, çok şeyler öğrendim ondan, büyük şans oldu benim için. -Ama Wladek sen, sen ne yaptın o zamandan beri?"

"Ne yapayım ki, bizim yeri kapadılar, oturmaktan kışım tutulacak."

"Bizim iş ne oldu?"

"Bana mı soruyorsun?" Wladek tencereyi kendisine doğru çekti. Kirli ve kabaydı elleri, gökmavisi suda elleri aşınalı yıllar oluyordu. Ama bu ellerin yumruk olup yürüyüşlerde sallandığı da yıllar oluyordu!

"Bir şeyler ye Janek, dişe ihtiyacın yok."

Janek yemeğe başlayınca kadar hepsi beklediler, söyleyeceği bir şey olur belki diye. Ama Janek sessizce yemeğini yiyor, bir yandan da düşünüyordu: pencerenin dışında gün, karın kirli beyazına düşmekteydi. Oda gittikçe daha çok küçülüyor gibiydi, sanki boğazını sıkıyordu. Annenin, kızkardeşin ve kayınbiraderin yüzlerinden masaya aydınlık ışıyordu; yalnız Wladek'in yüzü donuk ve griydi, dışardaki gün gibi. Ot döşeklerdeki yaşlılar akşam istasyonda olduğu gibi, Janek'e her şey çok fazlaymış gibi geldi, şimdi en çok başını masaya dayayıp uyumak isterdi, ama "Bugün pazara gitmiyorum, bugünlük kalsın, anlatacağın şeyler vardır." dedi Sophie'nin kocası.

"Evet çok şey öğrendim dört yılda" dedi. Üstündeki bitkinliği atıp konuşmaya çalıştı. Ellere dayalı üç yüzün gözleri parıladı, annenin ağırıp dökülmüş saçlarının arkasındaki gözler Janek'in gözlerini izlemiyordu.

Yalnız kardeşi gözleri kapalı dinliyordu. Janek'i evde olmanın getirdiği sıcak bir sevinç sarmıştı. "Nöbettekiler beni sorarlarsa, gece burada kaldığımı, sonra köye gittiğimi, gene geleceğimi söylersin" dedi Janek. Sophie'nin kocası:

"Daha yeni geldin hemen gidiyorsun, gelir gelmez gidiyorsun. Gene hemen gitmek mi istiyorsun?" dedi. -"Evet, gitmem gerekiyor." Annesi dudaklarını içeri çekti. Sophie ona sarıldı, saçlarını

okşadı, küfürü bastı. Kocasını çıkıp içecek bir şeyler getirdi, hepsi içtiler, ot döşekteki yaşlılar da içtiler üstlerine başlarına döke- rek. Janek komşuları görmek istememişti. Janek'in gelişini ve gi- dişini böyle birbirlerine sokulmuş kutladılar ve Sophie küçük odanın içinde alçak sesle Janek'in istediği bir şarkıyı söyledi.

Janek son olarak kardeşinin yanına masaya oturdu, kolunu onun omuzuna bıraktı -"Ne eziyet edip duruyorsun kendine, ne- dir içinde seni rahatsız eden şey?"

- "İçimdeki şey değil kardeş, artık içimde olmayan şey."

Yüzlerini birbirlerinden çevirdiklerinde Wladek'in yüzünde aydınlık bir şeyler renklendi.

Akşam Manja eve geldi, sarı saçları ıslanmış, yüzündeki kir le- keleri akmıştı. Evde kimseyi bulamamıştı, diğerleri ile birlikte ot döşegin üzerine yatacaktı. Işığı yaktı, yiyecek bir şeyler aradı; hiçbir şey bulamayınca masadaki bardaklara baktı, bardaklar- daki son damlacıkların hepsini bir bardağa doldurdu, içti. Odada diğerlerinin yanında dolaştı, Janek'in orada olmadığını gördü, asıl şimdi Janek'in bugün oraya gelmiş olduğunu anlıyordu. Yüzünü buruşturdu acıyla.

II

"Pali, Pali!" Kadın nihayet Pali'yi omuzlarından tutup hırsla sarstı, oğullarının yatağını işgal ediyordu. İki oğlu yatağın aya- kucunda üstleri çıplak duruyorlardı -gömleklerini çoktan ça- maşır tenekesinin içine atmışlardı- ve Pali'nin kendisine hakkı olandan daha fazlasını sabırsızlıkla bekliyorlardı, Pali'nin uyan- mak için çok gayret göstermesi gerekti. Kırlaşmış saçlarıyla kısa boylu bu kadın bayan Bordoni değildi. Günlerdir Enzeres'deydi; oda her zamanki gibi, sabahın erken saatinde her posta değişiminde olduğu gibiydi: yataktan kalkanların yerine diğerle- ri kendilerini atıyorlardı; yorgunluk kadınların yüzlerinde yeşil yosun gibi yeretmişti. Buğulu camın arkasındaki yolda gölgeler ve huzursuzluk kıpırdanıyordu. Sandalyelerin arkalıklarında

gömlekler kurutuluyordu. Pali gömleğini sırtına geçirdi, kas-katıydı gömlek ama sımsıcaktı, oh! Dağınık saçlı kadın arkasını döndü, yüzü birdenbire konukseverliğin getirdiği bir gülümseme ile yumuşacık parıldadı.

Geç kalmıştı, Pali sonuncuların arkasından barakaların arasındaki yola atıldı. Dev gibi, keskin bir kar soluğunu kesti. Barakaların duvarlarında, meyhanelerde levhalar asılıydı, rüyada gibi yurttan birkaç anı, duvardaki delikler karla tıkanmıştı.

Geçen sonbaharda yurttaşlarının çoğu Fransa'ya gitmişlerdi. Yurtlarındaki işletmelerin çoğunun işi durdurdukları ve artık orada yaşanamaz olduğunda, "yeniden kuruluş" bölgelerine ve kömür ocaklarına gitmişlerdi. Ama aralarında Pali gibi, her türlü işe bulaşmış 1919 yılının kaçakları da vardı. Onu da Paris'den Enzeres'e yollamışlardı. Orada iş bulmuştu, alışık olmadığı güç bir iş; kış da öylesine soğuktu ki.

Meyhanelerin birisinden bir adam yıkılır gibi dışarıya çıktı, karların içine yuvarlandı ve bağırmaya başladı; arkasından başkaları da geldiler, yere eğilip karla yüzlerini ovdular, sonra sallanarak yola koyuldular. Pali kapının arkasındaki kalabalığa ve sığağa özlemle baktı. Pali, hâlâ karların içinde yuvarlanan adam, yüzlerini karla ıslatmış olan diğer üçü, hepsi de günün, daha başlangıçta insanın üstüne çullanan ve onun yükselmesine fırsat vermeyen bir gün olduğunu hissediyorlardı.

Üzerinde çalıştığı kömür yığını oldukça yukarda kalıyordu. Çelik halata bağlı arabalar beyaz başlıklarıyla geliyorlardı; işçilerin başlarının üstünden sırtlarından aşağıya doğru uzanan çuvallara kar yapışmıştı. Pali ayağını küreğe her bastırışında ayak kabısının tabanı içeriye kadar kesilir gibi oluyordu. Burada bir gün dahi dayanamayacağını düşündü bir an. Oysa bütün kışı bu işte geçirmeyi düşünmüştü başta.

Öğleye doğru karlar çözülmeye başladı. İnce bir kar şeridinin altından kara ve kalın damarlarıyla barakalara kadar uzanan çayır görülebiliyordu artık. Kaygan bir çayır ve aşağıda kirli bir karla yumuşayan eğri büğrü barakalar -işte Fransa.

Pali akşamları barakaların başladığı yerdeki ilk meyhaneye

kapağı atıyordu. Kalın ve kara bir kar onun arkasından yapışkan şeritler halinde içeri giriyordu. Ama barın üstünde asılı duran tablodan sıcak ve yakıcı bir yaz havası geliyordu yüzlere, gök masmaviydi, çobanın ve güttüğü hayvanların uykulu bir görünüşü vardı, tatlı bir rüzgar otları okşuyordu. Sağa sola konmuş sıralara oturmaktan ve içip pineklemekten başka yapacak bir şey yoktu. Gramafondaki ses oradakilerin hepsi için yakınıp sızlanıyordu: "Ne gamlı oldunuz Szolnok akşamları-" bir ara biri yerinden kalkıp bağırdı: "Kesin şu orospunun sesini, kapayın şu karının çenesini be kendimiz ağlamasını biliriz." Meyhaneci müziği kesti. Biraz önce bağırın adam oturduğu masada ayağa kalktı, derin ve yakıcı bir sesle söylemeye başladı:

"Kentın pazar yerinde öğrendi Mişka,

Sevgilisinin kendisini aldattığını.

Hiçbir şey söylemedi Mişka ama, evin yolunu tuttuğunda, yumruğuyla:

Vurdu hırsla, eşeğinin sırtına."

Bir ara birisi Pali'nin bileğinden tutup onu aşağıya çekti. Dördüncü bölgeden Jozsi'ydi bu! -"Seni aradım bulamadım, burada olacağın hiç aklıma gelmezdi." -"Herhalde buraya ilk geliyorsun, ben her akşam burada, bu masada otururum." Jozsi boşalmış bardağının kenarını yaladı, bardağı tersine çevirdi ve önünde duran daha önce başaşağı konmuş bardakların üzerine küçük bir piramit yapar gibi dikkatle dikti. Jozsi hâlâ beş yıl önce olduğu gibi yakışıklı ve oturaklı bir delikanlıydı, şimdi çakır keyifle serhoşluk arası, terli ve kırmızı bir suratla masada oturuyordu, belki de Pali gelmemiş olsaydı tam o sırada sarhoş oluverecekti. Pali'yi görür görmez tanımasına rağmen, birdenbire yeniden "Pali, Pali!" diye bağırdı, buluşmalarının anlamını birdenbire kavramışçasına. Ona yeniden sarıldı, öptü, masada oturanlar bu buluşma, iki insanın karşılaşmasının en katıksız görünümümüş gibi güldüler, gözleri yaşlandı.

Konuşmaya Pali başladı: "Neler oldu, evden haber var mı? Buraya nasıl geldin?"

Jozsi yanıtladı: "Ne zaman görüşmüştük en son?"

Son olarak Budapeşte'de Vaczi sokağında görüşmüştük, fabrikanın büyük kapısının önünde, üzerimize atlayan o rezil herif, çizmesinin birini senin, birini benim karnıma oturttuysun. Sonra seni içeri tıktılar.

Böyle oluyor işte insan gene de hayatta kaldımı. O Allahın cezası ülkeden kaçtım, oradan oraya itelendim bir süre, sonra Paris'e geldim, oradan da buraya yolladılar, o Fransız başkan herhalde gitsinler orada benim denetimimdeler, kimseye bu laşamazlar hepsi bir arada olsalarda diye düşünmüştür."

Pali, "Bizim arkadaşlarla görüşüyor musun? Hiç görünmedin bizim oralarda?" diye sordu.

"Geleceğim, geleceğim gene sizin oraya, öyle çabuk sıkılıp, çekip gidemeyeceğim galiba bu fare deliğinden, sonra, gene beraber otururuz, Dördüncü Dünya Kongresinin tezlerini tartışırız, Berlin'deki Gençlik Kongresine de bir telgraf hazırlarız:

"Tüm dünyanın proleter gençliğine kardeşçe selamlar." -Yoksa bensiz çektiniz mi telgrafı, görüyor musun işte!

Evde babamın böyle bardakları vardı, Pali, birbiri ardına boşaltırdı, yedi bardaklı bir piramit yapardı, sakın bir yaşantısı vardı, yeterki bıraksınlar piramitleri diksin. Bir keresinde annem hepsini kapı dışarı etmeye kalkmıştı da, babam deli gibi olmuştu, kemiklerimizi kırıncaya kadar dövmüştü bizi." Sonra Jozsi gülmeye başladı:

"Eh, söyle bakalım Pali, kimin hakkı varmış o zamanlar, bizim evde konuştuğumuzda? Bir kiracılar komisyonu mu kurmalıydık, yoksa kiracıların kendi seçtikleri kurulu mu tanımalıydık?" Pali sakın yanıtladı: "Sen haklıydın, komisyon yani" Yandan dikkatle Jozsi'ye bakıyordu. Hey gidi Jozsi hey, nasıl da sağlam bir grubu vardı, en güçlüsüydü onunki, çevresindeki gençler sımsıkıydılar. Jozsi yerinden fırlayıp da konuşmaya başladı mı, dupduru bir insan aklıyla yüzü parıldadı mı-

Jozsi devam etti: "Bu rezil fare deliğinden bir daha hiç çıkamayacağım galiba."

"Niye çıkamayacakmışsın? Hem burayı başka yerlerden daha mı kötü buluyorsun?"

"Hayır" dedi Jozsi, "pek öyle özel kötülüğü yok, boktan bir yer... Dalavere bu, her şey bitti; kafamıza, oramıza buramıza vurdular, hem de öyle böyle değil, kötü annebabalar da değildi vuranlar. Kafamıza vurdular diyorum sana, kığımızı, karnımıza, sırtımıza.

Vaczi sokağında azizim, Macaristan'da, Bulgaristan'da, İtalya'da, Almanya'da, her yerde.

Lenin öldü.

Öldüğünü öğrenir öğrenmez dışarı çıktım hemen, Paris'teydim, yürüdük, tam altmış bin kişi.

Ama şimdi gene geçti bunlar, soluklanabiliriz şimdi, sakal da bırakırız.

Beni öyle çirkef bir deliğe tıktılar ki, kendi pisliğimin içinde oturmak zorundaydım; Enternasyonal'i çaldım durdum hep ıslıkla, gece gündüz, başından başlayarak sonuna, sonundan başlayarak başına doğru: "Uyanın ey bu dünyanın lanetlenmişleri"nden "Doğar güneş hiç durmadan"dan "Uyanın ey bu dünyanın lânetlenmişleri"ne kadar. Sana söyleyeyim, beni öyle sorgulara götürdüler ki, ayaklarımdan astılar beni, kafamla futbol oynadılar, ama gene de benim aşağıya sarkık ve tekmeler arasında gidip gelen kafam. "Yaşasın dünya devrimi!" diye bağırırdı. Ama şimdi burada senle otururken aynı şeyi bağırarak olsam, sanki gırtlığımdan söküp çıkarıyorlarmış gibi bir ses çıkar."

Sonra devam ediyordu: "Şimdi dur da şunu bir dinle! Hâlâ söylüyor bak! Şarkı söylüyor ve söylediği şarkı sanki insanın yüreğini söküyor; ve sen kendini onun eline bırakıp, yüreğini söktürüyorsun."

Bu görüşmeden sonra Pali Jozsi ile karşılaşmamaya çalıştı; ama birkaç hafta sonra gene de karşılaştılar ve o zaman Pali kendini, o zamanlar Jozsi'yi serhoş ve şaşkınlık içinde olduğu için yalnız bırakmakla suçladı. Enzeres'deki sendika binasında

karşılaştılar. Örgüt o akşam için Paris'den Dorin'i ve Beuzon'u getirtmişti, sırf bu olağanüstü sert kışın ortasında toplantıda bulunanlara bir şeyin anlamsızlığını, Tenay'daki greve katılmanın anlamsızlığını anlatmak için; çünkü deniliyordu, bu bölge daha yeni kısmi bir grevi başarıyla sonuçlandırmıştır ve bu greve katılmak hiçbir şey sağlamayacaktır. Dorin'in anlattıklarında, homurdanan gri renkli kalabalığın üstünden kayıp giden, ele avuca gelmeyen bir şey vardı. Buna karşılık Beuzon sadece kalabalık ediyordu. (Bana bakın bana. Ben buralarda doğdum. Hala hatırımdadır buralarda nasıl kazma kürek savurduğum. O zamanlar durumumun ne denli kötü olduğu iyice hatırımdadır. Yani benim söylediklerime inanın.)

Konuşmak için el kaldıranlar arasında Jozsi'ye söz verildi. Pali onu aradan geçen zaman içinde hiç görmemişti, salonda da görmemişti. Ayağa sıçradığı zaman gördü onu ancak. Sadece Pali değil, orada bulunanların hepsi onu gözleriyle yutuyorlardı sanki. Bir anda üzerine bir projektör tutulmuş gibi Jozsi'nin yüzü parıldadı, ama aslında içinden parılıyordu yüzü. Bir fırtınanın içinde çevrenin nasıl aydınlandığını hepsi gördüler. Konuştuğu yabancı dile pek hakim değildi, daha yeni yeni öğreniyordu, konuşarak. Dorin'in ve Beuzon'un söylediklerini gerisin gerisin onların kafalarına vurdu. Hırpalanmış, üstü başı yırtık Jozsi'nin, yırtıklarının ve hırpalanmışlığının içinde devrimin o eski parıltısı kalmıştı, bu parıltıyı Enzeres'in sendika binasına kendisiyle birlikte taşımıştı. Yeryüzünde başka hiçbir şeyle karıştırılamazdı bu parıltı. Hepsi anladılar bunu, dişleri sınıksız konuşmayı dinleyenler, ya da hırsıyla "indirin aşağı" ve "dışarı" diye bağırانların hepsi anladılar bunu.

"Zamanınız doldu!"

"Bırakın daha konuşacak"

"Devam!" diye bağırdı Pali, "Devam!" diye bağırdılar yurttaşları -salonun dörtte birini rahatlıkla dolduruyorlardı- "Devam!" diye bağırdılar Fransız yoldaşları. Bölük börçük sözleri insanın soluğunu kesiyordu. "Bize diyorlar ki, fedakârlık yapın. Yapılacaksa bu da yapılır. Yürüdüğümüz yolda daha çok fedakârlıklar yapmamız gerekecek. Diyorlar ki, greve katılmayın.

ve bunun nedenini de söylüyorlar. Ama önemli olan, burada tıknılacak bir lokma fazla ekmek elde etmek değil, hepimizin karnının doyması bir daha aç kalmamacasına, Enzeres'de ve Tenay'da ve daha başka yerlerde, her yerde."

Konuştukça konuşması kolaylanıyordu, konuştuğu dilin bütün engellerini, düşüncenin bütün engellerini aşyordu. Salondakileri söylediklerine inandırması zor değildi artık. Hedefe büyük bir hızla yaklaştığını görür gibiydi. Greve katılmak, ya da katılmamak-sadece küçük bir noktayı aydınlatmak istemişti, ama o kadar aydınlık bir ışık seçmişti ki bunun için, noktanın bütün çevresi aydınlanıvermişti. Konuştuğu sürece Jozsi, kendi yaşantısının da her yanını bütün bağlamları içinde anlıyordu.

Jozsi kürsüden indiğinde oylamanın sonucunu herkes biliyordu. Ama onun yüzü, sanki biraz önce onu zorla konuşturmuşlar gibi, bir anda değişivermişti.

Pali çıkışta Jozsi'yi bekledi. Yalnız başına aşağıya iniyordu Jozsi, omuzları çökük, eğri ağzıyla ıslık çalarak. "İyi konuştun." - "Öyle mi içeriye bakıyordum, bu patron borazanlarını duydum-eve mi gideceksin hemen Pali? İyi o zaman, sen git. Bilet parasını harcadım zaten şöyle bir kentin merkezine bakmak istiyordum." Daha sonra Pali dönüp Jozsi'yi bulmak istedi, hiçbir yerde görmedi onu. Sanki Jozsi ondan bilerek saklanıyor gibiydi. Gene meyhanelerden birinde içiyor olmalıydı, kentin merkezinde iş çıkaramayınca oralara gelmiş olan o boktan karılardan biriyle yatmıştı herhalde. Onu aramaktan usandı, peşini bıraktı.

Bir akşam meyhanede: "Hani burada rastlaştığın adam var ya, bibirinizi öpmüştünüz hani, karnı yarıldı dün, hastaneye kaldırdılar karnını dikmek için" dediler.

O akşam Pali Enzeres'in merkezine indi.

"Hayır şimdi içeriye giremezsiniz."

Pali yalvarıyordu: "Gündüz gelemem, görmem gerekiyor onu mutlaka."

Salonda gece lambaları yakılmıştı. Çarşafa dolanmış mor et parçaları yataklarda yatıyorlardı, kokmuş gibiydiler. Keskin ve

insanı yerinden oynatan bir acı -sanki bir o varmışçasına- bir dizi yatağı sarstı, sağda solda yer etti, tutundu ve bir köşede inleyerek öldü. Önce Pali'yi korkuttu bu, ama zamanla alıştı buna. Jozsi'nin bir boy aşağıda duran yüzünde hiç et yok gibiydi; şimdiye kadar saklamak istediği her şey şimdi apaçık ortadaydı, Jozsi bunları bir gülümsemeyle örtmeye çalıştı, gücü yetmedi. Pali'nin bakışları altında kaşlarını kaldırdı, düşündü: yeter ki şimdi gene partiden, grevin durumundan falan söz açarak beni etkilemeye çalışmasın, acı veriyor bunlar bana. Yapamıyorum işte artık.

Pali yatağın kenarına oturdu, Jozsi'nin vücudu ona biraz yer açtı, acıdan gözleri karardı, belli etmemeye çalıştı. "Görüyorsun işte bu fare deliğinde tıkağım kaldım," dedi. "Niye öyle olsun?" diye yanıtladı Pali, "İnsanın karnı başka bir yerde de yarılabilir." Birbirlerine bakıyorlardı. "Evet öyle de olabilir." dedi Jozsi. Pali yavaş yavaş anlatmaya başladı, eski şeyleri anlatıyordu, partiyle ilgili ve yeni olanlardan söz ediyordu. -Ne dersin bu sendika bozguncuları gene grevin içine ettiler?"

Jozsi dudaklarını ısırды, yüzünü duvara döndürdü. Pali şaşırды, konuşmayı kesti. Ama Jozsi devam etti: "Hemen gitme, bir şeyler anlat, sıradan şeyler." Pali şaşkınlıkla bir şeyler anlatmaya çalıştı. "Aşağıya indin mi, çıkışta solda idare odası var." dedi Jozsi. Sürdüremedi. "Bir şeyler söylemek istiyordun" dedi Pali. Jozsi, kendisine bir şey olursa aşağıdan haber alabileceğini söylemek istemişti; burada Enzeres'de onların oradan, onuncu bölgeden birisinin olması iyi bir şeydi tabii; ama utanıyordu, böyle bir düşünceyi hor görüyordu, hiçbir şey bilmiyordu şimdi. Pali gitmesi gerektiğini düşündü, çarşafın üstünden elini çekti.

Jozsi, başı duvara dönük kaldı. Vücudundaki acılar artık dayanılamayacak kadar şiddetliydi, ama gene de dayanabilirdi, dudaklarını koparırcasına ısırıyordu Jozsi. Doğru olan, birkaç yatak ötedeki adamın yaptığı gibi avazı çıktığı kadar bağırıyordu, ölçüsüz, şiddetli iniltiler çıkararak bağırarak. İnsanın içinden kopup çıkan acıları tanırdı Jozsi. Karşı dururdu insan, dilini ısırırdı. Ama şimdi artık bağırabilirdi. Açıklamaktan korktuğu hiç bir sırrı, ihanet etmiş olacağı hiçbir şeyi yoktu. Bu acıların arkasında onu hiç de olağan olmayan bir ölüm tehdit ediyordu, sonsuz ve sönmez bir parıltıyla üstüne atılverecek bir ölüm. Burada

lekeli yataklara dağılmış, günün ayrılmaz bir parçası olan ölüm vardı. Salonun öbür ucundan başladı, yatakları sırayla inleyerek geçip Jozsi'nin yatağının başında durdu. Korkunç, bütün acılardan daha korkunç bir hayal kırıklığı yüreğini sıkıyordu, bitti her şey, bensiz de sürüyor artık.

Sonra Jozsi birdenbire başını duvardan salona döndürdü. Sanki nerede ve kiminle olduğunu daha yeni anlıyormuş ve bulunduğu yerden fazlasıyla memnunmuş gibi bütün yüzü bir anda değişiverdi. Birdenbire Pali'nin gelmiş olduğu aklına geldi. Ölen birisinin görünmeyen toplanla oynamasına benzeyen hareketlerle ellerini ona doğru uzattı.

Pali, kafası düşüncelerle dolu, merdivenleri yavaş yavaş indi. Çıkış yerinde duraladı, merdivenin solunda bir levha asılıydı: idare odası. İçeriye girdi, lâmbanın ışığı altında uyuyakalmış hemşireleri uyandırdı. Parayı ödedi ve soğuk bir şekilde: "Dört numaralı salondaki arkadaşşıma bir şey olursa, lütfen bana haber verirsiniz." dedi.

III

Berlin'de Schlesisches Tor'da yapılan bir bölge toplantısından sonra Bato arkadaşlarından biriyle otobüs bekliyordu. Ayak değiştirerek yere basıyorlardı. Yüzleri sapsarıydı soğuktan.

"İşyerinde herkese teklif ettikleri şey... işçinin derisini yüzecekler, yaptığı yanlışları etinde kemiğinde hissederek, pisliğin içine sokulduk itile itile, kaybettik davayı bu sefer. Şimdi yukarıda yaptıkları da sadece neden bu pisliğin içine iteklenmiş olduğumuzu incelemek. Kendi kendime diyorum ki, yeter artık bit-sin bu iş, sert girmeli nefes alabilmeliyiz artık."

Bato otobüse atladı, az daha kaçırıyordu. Nefes alabilmek! Belki de hayal kırıklıklarının kendi talihsizliğinin yükü geçen zaman içinde o denli ağırlaşmıştı ki, sadece birkaç söz daha onu yerle bir etmeye yetiyordu. Korkunç bir boşluğa düştüğünü bu kış her geçen gün daha iyi farkediyordu. "Viyana'dan ayrıldığım

günden beri bütün arkadaşlarımdan yavaş yavaş koctum. Ailemle birlikte yaşıyor olmam sadece bir raslantı gazetede ki redaksiyon işim sadece raslantı. Almanların partisinde yapacak hiçbir işim yok. Gücüm herhalde sadece geçmişten kopmaya yetti, ama yeni bir şeye başlamaya değil. Bu yüzden de yazı yazamıyorum artık, tek bir satır bile." Dudaklarından bir kere bile olsun tek bir söz çokmayacak, kendi halinden bile yakınmayacak bir kere olsun. Ama yaşantısında hiçbir yolculuk, hatta dört yıl önce sınırdan kaçıışı bile, bir kış akşamında aydınlık kente doğru yapılan bu otobüs yolculuğu kadar ağırlığına gitmemişti.

Koluyla buğulanan camı sildi. Gözleri çaresizce sokak lambalarının sonsuz sıralarında, damların arasında, yanıp sönen ışıklı harflerin içinde anlamsız bir arayışın peşine düştüler.

Anma da garip bir karanlık, diye düşündü. -Ne korkusu ki bu? Nereden çıktı bu korku? Bütün akşam boyunca rahattı, hatta arkadaşlarıyla sokak lambasının altında dururken de rahattı. Yalnız kalmak için böyle sadece bir otobüse atlamak yetiyor mu ki?

Otobüsten indiğinde evin koca duvarında odasının ışığının yandığını gördü. Misafir olmalıydı. Bato hayretle karşıladı bunu, ama sevindi de. Eskiden evi sabaha kadar dolu olurdu, ama son zamanlarda herkes başka yerlere dağılmıştı. Onunla konuşulacak büyük şeyler yoktu artık, küçük şeyleri konuşmasını da o bilmiyordu, can sıkıcı oluyordu böyle zamanlarda. En iyisi onun şimdi kalkıp Eugen'e gitmesiydi, orada rahat ederdi.

Yukarıya çıktığında, ışığı yakmış olanın sadece Marie olduğunu gördü, temiz perdeleri asmak için. Eve geldiğinde sanki onu bir daha görmeyi hesaplamamış gibi gülümserdi hep. "Kim senin olmadığı iyi, rahatça çalışabilirim." diye düşündü. Marie son perdeyi de taktı. Odayı ayıran paravananın arkasında altın boyayla süslü dev bir barok yatağın içinde çocuklar uyuyorlardı.

Bütün bunların hepsi neredeyse tam bir aileyi andırıyordu. Her akşam olduğu gibi masanın başına oturup çalışmak istedi. Ve gene her akşam olduğu gibi o akşam da anladı ki, olmuyor, olanaksız, bütün çabalar boşuna. Tıpkı eli ya da yüreği gibi kendi mülkiyeti olarak görmeye alışmış olduğu bu yeteneği şimdi onu

terk etmişti. Sözcüklerle bir şeyler anlatmadaki o eski gücü yokolmuştu. Marie kristal yuvarlacıklar taşıyan büyük lambayı söndürdü, dikişiyle beraber onun yanına oturdu, lambanın yuvarlak ışığında şimdi gerçekten tam bir aile gibiydiler.

"Artık başka bir oda aramızın gerekiyor." dedi Marie.

"Neden?"

"Kötü bir sokak burası, oda da kötü. Doğru dürüst bir oda bile değil burası, her yanda aynalar asılı ve şu büyük lamba. Kışın buz gibi soğuk, yazın da sıcaktan durulmuyor."

"Şimdiye kadar yaşıyorduk ya."

"Bir odada bir yıl oturmuş olmak ondan sonraki yıllarda orada oturmayı gerektirmez ki; hem burada daha çok kalacağımızı da söylüyorsun."

"Evet, öyle görünüyor, burada daha uzun zaman kalacağız."

İşte o zaman Marie, sanki bir ormanda yalnız başlarına toprağın üstünde yatıyorlarmış gibi, korkuyla: "Niçin hep burada kalmamız gerekiyor?" dedi.

Bato cevap vermedi; Marie dikişini topladı, çocukların yanına yattı. Bato daha birkaç saat aynı yerde oturdu. Çalışacak yerde, niye çalışmadığını düşünüyordu.

Sonra öbür yana geçti. Büyük, altın bronz kaplamalı, kalın perdeli, açık kollarında elektrikli mumlar taşıyan meleklerle süslü barok somyada uyuyan hastalıklı üç yüze baktı. Bu insanları hiç mi sevmediğini, yoksa bütün insanlardan daha mı çok sevdiğini bilmiyordu; her ne olursa olsun onları gittiği her yere beraberinde götürmüştü, bırakmış, sonra gene yanına almıştı. Bu yaptığının doğru mu, yoksa yanlış mı olduğunu bilmiyordu.

Birden Andris'in uyumadığını, tek gözü ile inceler gibi ona baktığını farketti. Bato soyundu ve odanın bir köşesinde resim sehpaları ve ayaklı lambalar arasına serilmiş dar yatağa uzandı; savaşın içinde, düşman tarafında dörtte üçü yanmış bir şatonun sağlam kalmış bir köşesine sığınmış gibiydiler. Bato Andri'ye eliyle işaret etti, çocuk yavaşça büyük yataktan inip onun yanına

yattı ve hemen gözlerini yumdu. Karanlık artık onu tehdit etmez olmuştu. Sadece babasının yanında güvence altındaydı, derin bir uykuya daldı. Bato, sıcak vücudu kollarının arasına aldı, güvensizliği geçmişti, şimdi yüreği daha sakin atıyordu.

IV

"Yakaladık!" Dudof, Maryakoy demiryolu üzerinde, Sofya'ya trenle iki saatlik bir uzaklıktaki demiryolu bekçisi kulübesinin önünde yatıyordu. Elleri ve ayakları bağlıydı, ama bunlar olmasa da ayakta duramayacaktı. Bez ve deri ile yol yol olmuş kaba bir et parçası gibi duruyordu. İki köpeği sahanlığın birine bağlamışlardı Zincirlerini gerdiklerinde onunla köpekler arasında sadece bir karışık aralık kalıyordu. Köpeklerin gergin ön ayakları titriyorlardı.

Maryakoy'dan teğmen Kolarof getirtilmişti. Oradan bu operasyonu üç gün üç gece kendisi yönetmiş olmasına ve birkaç düzine adamı çevirmek için gereğinden daha fazla asker kullanmış olmasına rağmen, Dudof'u, sahanlığın önünde, yerde, kanlar içinde görmek ona gene de mucize gibi geliyordu.

Dudof şimdi yattığı yerden birkaç saat uzakta bir yerde doğmuştu. Babası, kardeşleri ve kendisi savaş başlayınca kadar ırmağın kıyısındaki marangozun yanında çalışıyorlardı.

Dudof savaştan yaralı ve kafası düşüncelerle dolu dönmüştü. Tahta işçileri birliğine ve kooperatifine girmiş ve orada çok şey öğrenmişti. Parti ve köylü birliği o zamanlar kooperatife girmiş ve orada çok şey öğrenmişti. Parti ve köylü birliği o zamanlar kooperatif ve birlik ve bir de Dudof'un düşündükleri olmak üzere üçe ayrılıyorlardı; 22 yaşında partiye girdi. 23 yılında, faşist darbe sırasında, yüzündeki ifade, onu alıp hapse tıkmalarına yetecek kadar açıklık kazanmıştı. Plevne'ye getirildi, elleri bir demirin içine yerleştirildi. Başka bir yere götürülürken bu demir ile nöbetçiyi ona karşı koyan her şeyi yıkmış ve dağa çıkmıştı. Yolda vurulmuştu, arkasında kanlı bir iz bırakarak kaçıyorlardı. Prutka'ya kadar kaçtı. sonra orada kaldı ve bir işe girdi. Saklanması

gerekiyordu; Maryakoy'la Banya arasında gidip geliyordu. Üç kızkardeş Dağları'nın derin vadilerinde partinin temelini atıyordu.

Eğer Dudof'un o gözleri olmasaydı, belki de Kolarof bu avdan vazgeçer, geri dönerdi. Ama bu kanlı yığının gözleri, etkin ve parlantılı bakışları vardı. Aşağıdan ona doğru bakıyorlardı. Dudof'un pis bir et yığınının başka bir şey olmadığını anlamak için Kolarof'a bir saniyelik bir zaman yetmişti. Dudof hakkında anlatılanların hepsi, gerçek olan, ya da olmayan, onunla ilgili söylenenlerin hepsi bu yığının, sahanlıkta yatan bu vücudun içindeydi. Kolarof, "Getirin şunu içeriye" diye bağırdı.

Demiryolu bekçisini ailesiyle birlikte sahanlığa çıkardılar. "Ayakkabılarını çıkarın" dedi Kolarof. Bağlarını kopardılar, ayakkabılarını ve pantolonunu çekip çıkardılar. Dudof sıcak odada kendine geldi, zorlukla soluk alabiliyordu. Birdenbire, camın dışında korkulu yüzlerle içeriye bakan demiryolu bekçisi ailesini gördü. Ne yapılacağını ondan daha önce anlamışlardı.

"Bu sefer kaçamayacaksınız!" Dört kişi alttan kaldırıp sobanın üstüne getirdiler, ayaklarını sobanın içine soktular. Dudof'un başı arkaya düştü. Kolarof küçük bir tahta kaşığı masanın üstünde tıkırdatıyordu.

Kendine geldiğinde bir vagonun içinde yerde yatıyordu. Boşuna ayaklarını sobanın içinden çekmeye çalışmıştı. İnliyordu, ama inleyenin kendisi olduğunun farkında değildi, inilti uzaklardan bir yerden geliyordu sanki. Askerler sessizce onun nasıl kendine geldiğini seyrediyorlardı. Titremeye başladığında, genç köylü yüzlerindeki merak daha da arttı. Ayağa kalkamazdı, ama bir şeyler yapmasını bekliyorlardı; Dudof kıvrıldı, yeniden kaskatı oldu, ağzı açık kalakaldı. Biran öldü sandılar. Yeniden inlemeye başlayınca, askerlerden biri kapıyı açtı dışardan bir avuç dolusu kar aldı. Birisi onun kolundan yakaladı ve "Deli misin, buna yağ lazım" dedi. Asker ayaklarını karla oğmaya başladı. Dudof'un başucunda oturan asker parmaklarını Dudof'un ağzına soktu, dişlerine dokundu. Birisi "Asarlar mı dersin?" diye sordu. -"Bunun asılacak yeri mi kalmış ki? Celladın ipi elinde kahr."

Küçük bir istasyonda durdular. İstasyon bekçisi, geceyi bitirmiş de karanlıkta çaresizce aranıyormuş gibi bağırdı "Maryakoy, Maryakoy!" Dudof bir an iyice kendine geldi. Soylenen şeyi, nerede olduğunu anladı. Kısa bir süre karlarla dalga dalga olmuş Üç Kızkardeş Dağları'nın sivri tepelerine ve dağların içine sokulmuş beş köye baktı. Bütün bunlar yeryüzünden yok olacak olsalar, Dudof onları yeniden yaratırdı Ama yok olan onlar değil kendisiydi şimdi.

Tren yoluna devam etti. Dudof burnunu çekti, sessizce kaldı. Askerler onun öldüğüne inanmaya başladılar. Artık merak etmez oldular, ondan yana bakmayı bıraktılar, silahlarını yanyana bir kenara koyup uyumaya başladılar.

Beşinci Kısım

I

Sofya hapisanesindeki tutukluların dış dünya ile bütün bağları kesilmiş olmasına rağmen, Dudof'un hayatta olduğuna dair söylentiler yayılmaya başlamıştı. Söylenti Sofya'dan çıkmamıştı. Sofya'dan iki yüz kilometre ötede, Prutka dağlarının kuzey yamacında, bir pazar akşamı bir köy kahvesinde ortaya atılmıştı.

Akşamları düzlükten Prutka'ya bakıldığında orman köylerinin acı dolu ışıkçıkları tek bir ışıkmiş gibi görünür, yamaca serpilmiş beş büyük köy Büyük Ayı'nın yıldızları gibi dururlar. Beş köyün arasından en kuzeyde kalanı Reveş köyüydü. Köy meyhanecisinin doldurduğu son içki ile pazar günü de bitti. Köylüler ağır ve yorgun bir serhoşluk içinde, yapışkanın içinde sinek örneği, boğulacak gibiydiler. Meyhaneci sızlanarak yerinden kalktı fitili küçülttü, serhoşlar ışığı ne yapacaklar. Köylünün biri çaresizlik içinde ölü elleriyle çok uzaktaki ışık noktacığım aradı. Bir ses yalvarıyordu: "Bizleri koru tanrım." Bir ara dışardaki kar gıcırdadı. Meyhaneci fitili gene büyülttü. Birkaç erkek sesi gittikçe yaklaşıyordu.

Gelenler Prutka sırtlarının ünlü oduncularıydı. Bazen ışığa ve köylülerin sıcaklığına olan gereksinme kimsesiz odun kesme yerlerinde salgın hastalık gibi herkesi yakalar. O zaman kalkar en

yakındaki köye giderler. Gidiş tam bir gün sürer, dönüş tam bir gece.

İçeri girdiklerinde buhardan bir bulutun içine dalmış gibi oldular. Duvarlar yıkılıyormuş gibi oldu. Üstlerinden köylülere doğru kar serpildi, oflaya pufloya çizmelerini çıkardılar, sobanın yanına çepeçevre oturdular. Gözleri yarı açık, titrek elleriyle içmeye başladılar. Köylüler uyanır gibi oldular, yukarda odun kesilen yerdeki tanıdıklarını, oğullarını sordular.

İlk sözcükler ağızlarından, yüklü kör kızakların çıkardığı bir gıcirtı gibi çıktı. Birisi İvan İvanof'un üç parmağının koştüğünü söyledi. Çok kan kaybetmiş. Belki birkaç güne kadar köye dönermiş. İhtiyar İvanof ağlamaya başladı, üç oğlunu zaten yitirmişti. Evde her delikten bir torununun kafası çıkıyordu. Oduncular ilgisizce gönlünü almaya çalıştılar. Yudumlar, şerefe bağrıışları, ihtiyarın iniltileri, tekdüze bir gevezelik, hepsi köylülerin sıcak arkadaşlığına gömüldü; sünger gibi içiyorlardı.

"Yukarda işler ilerliyor mu?"

"Haftaya tomrukları yağmaya başlayacağız."

"Yakında o da biter, sonra aşağıya gelirsiniz Maryakoy'a."

Oduncular her yıl mevsim bitiminde dağ yolundan inerlerdi. Suskun devlerden kurulu bir ordu, omuzlarında baltalarıyla Prutka'dan geçerlerdi; gecenin sessizliğini şarkıları ve bağrıışlarıyla doldururlar, kadınların orasını burasını çekiştirirlerdi.

"Hayır, bu yıl mevsim bitiminde Maryakoy'da eğlence olmayacak. Bu kadar adam bir arada olsun istemiyorlar. Paraları yukarda beş altı yerde verecekler, herkes oradan evlere dağılacak."

"Olsun siz bize haber verin yeter, gene de Maryakoy'a gideyiz."

"Kaç kişi gelir ki zaten, hele haydi deyince?"

"Gelirler, gelirler!"

Dimofun sesi tıkanıktı, alçak sesle konuşuyordu. Dikkati çeken hiçbir yanı yoktu, düzensiz dişlerinden başka. Gene de hepsi

Dimof'un boğazındaki tıkanıklığı öksürüp daha düzgün konuşmasını beklediler.

Dimof devam etti: "Kemiklerimizin sızısına bakmayıp gece yarısı odun kesilen yerleri bir bir dolaştık, oradakilerle konuştuk, kâğıtları dağıttık yukardaki bütün ağaçlıkları ayağa kaldırdık. Sağır sultan bile duydu."

Köylülerden biri atıldı: "Biz, biz, biz. Çok duyduk 'biz, biz' diye konuşanları. Geçen sonbaharın cehenneminde çok kişi vazgeçip 'Ben!' diye bağırdıydı."

Tam bu sırada kapı açıldı ve iki adam köpekleriyle birlikte içeri girdiler. Biri köylü Stoyanof idi. Savaştan yana onarım görmemiş küçük bir kulübesi, taş ve çalı kaplı küçük bir tarlası vardı. Karısı ve çocukları, köylünün kendisi ve hatta köpeği akıl almaya kadar sefildiler. Yanmdakinin sırtında çoban sopası vardı ama kentli gibi görünüyordu. Köylüler ilk başta odunla ilgili birşeyler söyleyecek sandılar. Dimof devam etti: "Evet, biz! Geçen pazar oduncular bir toplantı yaptık. Bütün bir kış bunu hazırlamıştık. Bin kişi değildik ama iki yüz kişi vardı. Evet azdı bu sayı. Ama Dudof'da geldi ve konuştu. Buradan yapılan toplantının önemini anlayabilirsiniz. Dudof yoldaş bizim oralara kadar geldi, dağları aşır bizim kötürüm odunluğa, hem de kafasına hazır para veriliyor olmasına rağmen, otuz kilometre demeden. Doğru buldu yaptıklarımızı. Doğru buldu mu bir şeyi, gelir konuşur, bakmaz bin kişi mi, yüz mü, yoksa iki yüz mü, sözünü de sakınmaz soluğunu da."

Stoyanof'la birlikte gelen adam hayret içinde konuşmaya katıldı:

"Ama Dudof geçen ay Maryakoy'da tutuklandı." Kasketini çıkarmıştı. Sanki kafasında ikinci bir kasket varmış gibi başı koyu saç kıvrımlarıyla kaplıydı. Köylüler onun kafasına bakıp içinin boş olmadığını, bu adamla Didof ve Stoyanof arasında bir ilişki olduğunu hemen anladılar. "Dudof'u çok tutukladılar." dedi Dimof.

"Evet ama bu kez Maryakoy yakınlarında bir ormanda yakaladılar. Canlı olarak bir yere varıp varmadığını hiç duymadık,

hem tam dört hafta geçti bu olayın üstünden."

Köylülerden biri -biraz önce serhoş elleriyle fitilin ışığını tutmaya çalışan- alçak sesle: "Maryakoy'da onu ihbar eden olmadı. Kim kalkıp da kendi etini kemiğini ihbar eder. Yalanım varsa ağzıma etsinler. Birisini yakalayacak olsalar, Dudof'u ya da kendi oğlumu, oğlumu ele veririm. Maryakoy yakınında bir ormanın içinde köpeklerle yakaladılar, kıyamet günü tanrının eli iki yakalarında olsun."

Stoyanofla birlikte gelen adam: "Evet, o da olacak." dedi.

"Hiçbir yere götürülmedi. Sekiz gün önce kendi gözlerimle gördüm yukarda konuştuğunu. İsterseniz neler söylediğini anlatabayım size." dedi Dimof.

Adam gülümsedi "İyi, anlat bakalım" dedi. Dimof ayağa kalktı, kısık ve pürüzlü sesini açık ve yürekli bir sese benzetmeye çalışarak konuşmaya başladı:

"Parti yenilgiden sonra yeniden toparlandı, yanlışlarını düzeltti, adamlarını toparladı, şimdi gene kavganın en önünde yerini almıştır."

Köylüler burunlarını çektiler, utançlarından başları öne eğildi. Esmer, soluk yüzlerinde ince ışık çizgileri parladı. Adam bu sözleri kendisinin ezbere bildiğini orada kalkıp söyleyebilirdi. Ashında geçen yazki kongrede parti delegesinin yaptığı konuşmadan alınmış sözlerdi bunlar. Ama söz başka yerden başladı: "Bizim köyden oduna giden kaç kişi var?"

"Otuz kişi kadar olmalı."

Yaşlı köylü açıldı, yeniden konuşmaya başladı: "Nereden biliyorsun benim İvan'ın üç parmağının gittiğini?"

"Biliyoruz işte üç parmağı gitti, yapacak hiç bir şey yok."

Dimof postunu sırtına geçirdi, çizmelerini çekti dışarı çıktı. Öbür ikisi köpekle birlikte gelinceye kadar karın içinde bekledi. Stoyanof başka hiç bir şey söylememişti, dışarda da bir şey söylemedi. Önden yürümeye koyuldu. Kar kesilmişti ama kulübeler karın içinde boğulacak gibiydiler. Orada bir köy olduğunu kimse

göremezdi. Üç Kız Kardeşler'in batı yamacında birkaç ışık görünüyordu ama gökteki yıldızlar daha parlak, daha yakındılar. Her üç adam da kışın geldiğini heyecanla düşündüler. Eri-meye yüz tutmuş karın taşkınlığı içlerine vurdu.

Stoyanof birden onları yanına çağırır gibi olduğu yerde durdu. Öbür ikisi bir yere gelmiş olduklarını farketmemişlerdi. Stoyanof çitin kapısını iteledi. Çitten geriye sadece bir kapı kalmıştı. Yol yokuş yukarı gidiyordu, soğuk ve karanlıktı, çalılar birbirlerine sokulmuş gibiydiler. Kulübenin içi de soğuktu, duman insanın boğazını yakıyordu. Stoyanof ışığı yaktı. Duvarla sobanın arasına saman yığılmıştı. Dikkatle bakınca samanın içinde birkaç pa-çavra, bir tutam saç bir çocuk elinin sıkılmış yumruğu görülüyor-du. Sanki her şeyi kar ve fırtına bu hale getirmişti. Dam aşağı bastırılmış, duvarların taşları odanın içine yıkılacaklarmış gibi eğilmişlerdi. Karşı duvar sobaya yaslanmıştı.

Stoyanof söze başladı: "Bundan beş yıl önce esaretten döndüm. Aradan geçen beş yılın ne olduğunu iyi biliyorum. Rahat vermi-yorlar bana, gece gündüz yollardayım."

Her şey beş yıl önce buraya geldiğim gibi. Karım bu kimsesiz yerde kalmaktan korkardı. Çocukla beraber akrabalarının yanına gitti. Buraya daha yeni gelmiştim ki Maryakoy'a git dediler, orada sana ihtiyacımız var. Sonra teğmen Kolarof'u aşağıya bir-liğiyle beraber yerleştirdikleri günler geldi. Köylerde kızıl aradı-lar, süngüleriyle erkeklerin bağırsaklarını deşinceye kadar aradılar. Saklanmam gerekiyordu, karıma dedim ki: 'Varna'ya git, nasılsa burada mısır ekip keçi yetiştireceğimiz yok.'

Geçen kış oduna gitmiştim, bu yıl burada kaldım. Kışın karı-ma olmak istedim, getirttim onu.

Bütün bunları kim olduğumu bilesin diye sana anlatıyorum. Dimof bunları bilir, Dudof da bilir, buraya gelirdi sık sık.

Maryakoy'da taş üstünde taş bırakmadılar. Dudof'u aradılar. Yarın öbürgün buraya da gelirler, burada da taş taş üstünde bırakmazlar, ama ben de taş üstünde taş koymayacağım artık. Bütün kış boyunca her gün küçük oğluma aynı şeyi çalıştırıyor-um: Ben soruyorum, o cevap veriyor. Söyle bakalım oğlum And-

reas, seni alıp benim yanıma getirirlerse, ellerim sıkı sıkıya bağlı, sağımda solumda tüfekler, ve sana soracaklar: 'Söyle bakalım küçük bu adamı tanıyor musun?' O zaman ne cevap vereceksin: 'Tanrı tanıgım olsun bu adamı tanımıyorum.' "

Yanındaki adam dumandan öksürdü, Stoyanof öylesine sordu: "Sen Sofya'dan mısın?"

"Hayır, Plevne'de çalışıyorum. Ama beş hafta önce Dudof'u izlediklerinde, Dudof iş yapamaz oldu, oradaki işimi bırakıp onun yerine geçmem için emir geldi."

Dimof, "Bu on kişiyi odun kesilen yerlerden ayrı ayrı getirip bir araya toplaması güç oldu. Bu fırsatı, senin burada oluşunu kullanmalıyız. Birbirimize soracak neyimiz varsa iyice sorabiliriz. Sonra bunları örgüte iletirsin. İlk defa Varna'nın doğusu ile bağ kuruyoruz."

Ködeş'e gideceğiz sen de gel bizimle."

"Senin buraya Maryakoy'da basılmış bir paket bildiri göndereceğim."

"Sen kendin getirmeyecek misin?"

"Hayır, böyle hergün yeni bir darbenin geldiği bir zamanda gereksiz hareketler yapmamayı kararlaştırdık."

Stoyanof devam etti: "Evet, bu doğru, aksi söylenemez. Ama böyle en iyilerimizin, senin, Dudof'un ve benim gibilerin," -Stoyanof'un bu kendisini de en iyiler arasında sayan sözlerinde en ufak bir böbürlenme yoktu, söylediği şey gerçektir - "ölümden korkmayan birisinin etkisi büyük oluyor." Pek kalın olmayan bir bildiri tomanı çıkardı, Dimof bunları çıplak derisinin üzerine yerleştirdi, sırtına ve göğsüne. "Isıtır bunlar adamı."

Aynı saatlerde Sofya'nın merkez cezaevinde şunlar oluyordu: Avluya bakan batı yakasındaki bir koğuşta, çoğu kasım ayındaki davadan olan on kişi yatmaktaydı. Bir gün önce yanlarına Stançef adlı birisi getirilmişti. Gece yarısı hepsi derin bir uykudayken Stançef'i sorguya götürmüşlerdi. Diğerleri uyuyamadılar, keder karışık bir duyguyla sonucu beklemeye koyuldular. Birkaç saat sonra gardiyan sürükleyerek bir şeyler getirdi ve Stançef'i ran-

zasına yerleştirdi. Stançef Şimdiye kadar sorgudan geçmiş bütün insanlardan çok daha korkunç görünüyordu. Bir insanın hangi aletlerle bu hale getirilebileceğini hiçbiri çözemiyordu; hele bir insanın bu durumda hâlâ yaşıyor olabilmesi en anlaşılmaz Şeydi. Stançef'e herhangi bir Şekilde yardım etmek olanaksızdı. Yanın da daha fazla duramadılar, birbirlerinden utandılar.

Sonra birara genç Vlaznof korkuyla bağırdı: "Fakat bu Stançef değil ki!" Titriyor, dişleri birbirine vuruyordu. Arkadaşları onun için korkuya kapıldılar, yatıŐtırmaya çalıştılar. "Kendine gel artık, bırak Şu bağırmayı da."

Ama Vlaznof dinlemiyor, bağırmaya devam ediyordu: "Dudof bu; hiç kimse yalan söylediğimi iddia edemez; anası bile tanıyamaz onu bu halde. Ama Dudof işte bu, ben tanıyorum. Maryakoy'da beraber alıŐmuŐtık, çok iyi tanıyorum onu. Etini kemiğinden ayırsalar tanırım onu. Şu dişlerinin haline bakın."

Vlaznof yere çömeldi ve tıpkı vagondaki genç asker gibi parmaklarını Dudof'un ağzına soktu, dişlerini yokladı.

İlerinde Dudof'u daha önce tanıyanlar vardı, kimisi de bir yerlerde görmüştü. Yavaş yavaş onu tanımaya başladılar, Dudof onları tanıımıyordu.

II

Öğleden sonrasının geç bir saatinde Steiner niversitenin okuma salonuna girdiğinde içinde yeşil ışıkların her birini iki eliyle okŐamak için dayanılmaz bir istek duydu. Bu ğle üzerleri hep kötü oluyordu. Yemekten sonra emekliler dolaşmaya çıkıyorlardı. Steiner ise odasına çıkıyor, sobaya bir kürek kömür atıyordu. Aylardan Kasımdı. Buraya geldiğinden beri ağacın dallarından yağmur damlacıkları damlıyordu, ama arada birkaç gün, bir değil dört beş yazın sıcaklığı da yaŐanmuŐtı. Steiner çalışmak için oturdu. Aylık dergi için hazırladığı Mautner'in kitabıyla ilgili bir yazıyı bitirmek istiyordu. Yazacağı iki sayfalık yazının Mautner'in yüz sayfalık kitabından daha önemli olduğunu biliyordu

Steiner. Korktuğu tek bir şey vardı, o da aylık derginin yazıyı basmaması. Saat üçe geliyordu. Işığı yaksın mı yakmasın mı karar veremedi. O ışığı yakamadan zaman geçti. Gündüzü geceye benzetecek kadar aptal değildi. Yatağa uzandı, sonra kalktı sobayı karıştırdı. Yazacağı son cümleleri düşünüyordu, ama tembelliği tutmuştu yazamıyordu. Mautner aklına geldi, seksen yıllarından kalma pis giysileriyle ufak tefek bir adam. Çevresinde hep gençlerden kurulu bir grup bulunurdu; şu son birkaç yıldır çeşitli ülke ve kentlerden öğrenciler onun derslerini dinlemek için birbirleriyle yarış ediyorlardı.

Sıkıntı bastı içini. Ayağa kalktı, kâğıdını kalemini topladı. Sıkıntı üzerine grip ya da benzeri bir hastalık gibi çökmüştü. Merdiveni inerken dizleri çözülyordu. Böyle bir günde, böyle bir odada çalışılmazdı. "Belki de gerçekten hastayım." "Evet ama neyim eksik?" diye düşündü Üniversiteye giden şimdi artık lambaları yakılmış yolda eşit adımlarla yürüyordu. Bu kentte kaldığı o ilk üç yıl içinde duyduğu buna benzer sıkıntıyı anımsadı. O zaman bazen istasyona, oradan da trenle Ludwigshafen'a kadar giderdi. O zamanlar oradaki fabrika kapatılmak üzereydi. Anilin işinde çalışan işçiler, işletmenin kapatılmasından önce milyarlık borçlarından kurtulmak için birbirleriyle itişiyorlardı. Yüzler karanlıktı. O zamanlar küçük bir kıpırtı insanlarla dolu koskoca caddeyi uygun adımlarla yürüyen bir mitinge çevirmeye yetiyordu. Bayraklar yukarı kaldırılıyor, dalgalandırılıyordu. Steiner boğazında kendisinin de bağırdığını duyuyor, ama sesini işitemiyordu. Bir sabah küçük kenti kırmızı kâğıt parçaları doldurdu, sanki yakındaki bir kentten bulaşıcı bir hastalık buraya da sıçramış gibi: "Kim burada düzeni ve huzuru savunuyorsa, sermayeyi savunuyor demektir." Aynı kışın içinde bir başka sabah bir raslantı eseri saat altıda caddeye çıktığında hayatında son kez kelepçe takılmış götürülen bir adam gördü. Belki de buralarda saklanmış, sonra da yakalanmış birisiydi. Steiner bunun bir rüyadan arta kalmış bir parça mı, yoksa gerçek mi olduğunu çıkaramadı. Gözleri iki sivil polisin arkasında yürüyen bu genç, güçlü kuvvetli görünüşlü işçinin başka bakılacak hiçbir yanı yokmuş gibi kelepçelerine takıldı kaldı. Her şeyin sonu oldu bu. Küçük kent o zamandan bu yana, Steiner'in Viyana'ya kaçışta o yeşil gemide Faludi ile konuşurken gözünün önünde canlanan küçük Al-

man üniversite kenti gibi sessiz ve sakin, dünyadan kopuk kaldı. "Evet ama neyim eksik?"; düşünceleri sanki hep aynı uzunlukta, aynı noktaya takılıp kalmış gibiydi; Rösslerstrasse'nin köşesinde küçük fırının orada neyin eksik olduğu aklına geldi. Olduğu yerde durdu, dinledi. Caddede gülünç bir duruşla, yüzü küçük fırının aydınlatılmış renkli camına dayalı, içinde gittikçe gelişen bir kararın korkunç ve acı dolu bir ışıkla içini aydınlatmasını bekledi. Geçilecek çizginin keskinliğini hissediyor, içini daha iyi dinlemek için yere doğru eğiliyordu. Ama boşunaydı bu eğilmek. Karar olacak şey daha çok bir anıya dönüşüyordu. Hıncını almak istercesine sıradan gereksiz bir karara sarıldı. Pastaneye girdi. Şaşkınlıkla çevresine bakındı, bir noktaya, aylık derginin redaktörü doktor Felix Robert'in genç ve akıllı yüzüne takıldı kaldı. Burada çalışırdı genellikle. Steiner onun yanına oturdu. Robert'in önündeki kargacık burgacık el yazısı ile dolu bir tomar kâğıda kıskançlıkla baktı. "Önümüzdeki sayılarda size dörder sayfa verebileceğiz. Sevindiniz mi?" dedi Robert.

"Teşekkür ederim Robert, sekiz sayfalık yazıyı postayla tam zamanında göndereceğim, buradan ayrılıyorum artık." Steiner söylediği bu sözlere kendisi de şaşmıştı. Belki bir karar değildi bu ama hiç değilse bir kararın gölgesiydi. Sanki bu gölge Steiner'in yüzüne vurmuş gibi Robert onu her zamankinden daha büyük bir dikkatle inceledi ve üzülmüş gibi: "Sizle birlikte çok şeyler yapmayı düşünüyorduk; büyük bir toplantı hazırlamıştık." dedi.

Steiner gülümsedi: "Tren bulunur herhalde." Birdenbire ayağa kalktı vedalaştı.

İçinde çalışmak için büyük bir istek vardı. Caddenin geriye kalan kısmını sanki başka taşlarla döşenmiş gibi hafifçecik, uçar gibi yürüyordu şimdi. İyi bir haberdi bu. Aylık dergide sekiz sayfa. Bilinmeyen yerlere yazı hazırlamak onun gibi bir insana acı veriyordu. Şimdiye kadar hiçbir yerde bu olanağı elde edememişti. Profesörler, redaktörler kendisini dinlemiş, ona sorular sormuşlar, sonuç hiçti -bir yabancı olarak kalmıştı. Yayınladıkları gazete ve kitapların sayfalarıyla bütün ülke bir baştan bir başa kaplanabilirdi. Fakat bu kâğıttan ülkelerini telörgüleriyle çevirmişlerdi. Ama bugün, beş yıl sonra nihayet ona da küçük bir parça veriyorlardı, sekiz sayfa, birbiri arkasına yayınlanacak dörder

sayfa, bu da bir şeydi.

Steiner okuma salonuna girdi. En sevdiği yerlerden biri boştu, küçük lambayı yaktı. Hemen o yeşil ışığı ile uçsuz bucaksız mavi bir denize açıldı. Aynı denizde gözle zor seçilen ama oldukça yakın koskoca bir ışık donanması vardı. Böylesi iyi, diye düşündü Steiner, insanın kendi düşünceleri ile başbaşa kalabilmesi hem zor, hem de doğru bir şey. Bugün düşünceleri sözcüklere dönüşmek için acele ediyorlardı; sanki evsiz barksız birisi gibi oradan oraya dolaşmaktan yorulmuş sığınacak bir yer bulmuşlardı: aylık derginin aralık sayısı.

Steiner çalışmaktan yorulduğunda kısa bir süre için yukarıya Mautner'in oraya gidebileceği aklına geldi. Buradan ayrılmadan önce anlattıklarını bir kere olsun dinleyebilirdi.

Salona girdiğinde seminer hızını almıştı. Mautner bu kış tartışılacak konuları dağıtıyordu. Semineri engellemek için fıçısından çıkmış Diyojen gibi bir hali vardı. Steiner önce neşeyle sonra can sıkıntısıyla konuşulanları dinledi. Kendisinin ders veriyor olamayışı ona acı veriyordu.

Mautner'in elleri altındaki yeşil masa, ruh çağrılan bir masa gibi canlanıvermişti. Seminerdekilere durmadan sorular soruyor, sonra tek tük gelen, ya da susulan cevapların üzerine gidiyordu. Birden Steiner'in orada olduğunu farkettiler, onun da seminere katılmak isteyip istemediğini sordu. Steiner hemen bir konu seçti. O akşam hiç durmadan birbiri ardına çelişkileri ortaya serdi. Hepsi ona bakıyorlardı, sanki seminere katılanlar bir elipsin eğrisiydiler ve odak noktaları da Mautner'le oydu.

Ama daha sonra karanlık ve boş yoldan aşağı inerken içi gene oraya gelirken ki gibi sıkıntı dolmuştu. Mautner yukarda soru soran, tartışan genç bir kalabalığın içinde kalmıştı. Ben burada ne arıyorum sanki? diye düşündü Steiner. Yeterince kaldım. Neyi bekliyorum ki? Artık geri dönmem gerekiyor. Bato ile, evet onunla konuşmalıyım, hem de hemen. İlk trenle gideceğim, hiç gecikmeden. Bu boş odaya giden yol da ne kadar uzundu...

Karşı yanda sokak lambalarının arasında bir şeyler kıpırdadı; Steiner ihtiyar Mautner'i tanıdı. Öğrencileri köşede ayrılmış ol-

malıydılar, geriye kalan yolu yalnız yürümesi gerekiyordu. Durdu, soluklandı, Steiner'e yanına gelmesini işaret etti. Steiner adımlarını yaşlı adamın yavaş adımlarına uydurdu. Mautner onun koluna girdi, sürükleniyor gibiydi: "Hep bizimle kalmayı düşünüyor musunuz?"

"Hayır, ilk trenle buradan ayrılıyorum."

Mautner'in evinin önüne gelmişlerdi. Bir eliyle Steiner'in elini öbür eliyle kapının piriç tutamağını sıktı. "Gideceksiniz demek! Oysa ben bu yaşlı kafamla gitmekten başka planlarımız olduğunu düşünmüştüm."

Steiner düşünceli eve döndü. Karmakarışık duygularla yazısını ancak bitirebildi. Sanki arkasında birisi durmuş, yazdıklarını gözden geçiriyordu, yazıyı öğleyin düşündüğünden başka cümlelerle bitirdi. Sanki ondan başka birisi Mautner üzerine neyin yazılacağını, neyin yazılamayacağını daha iyi biliyormuş gibi, yazıdan bazı yerler çıktı yerlerine başka sözler girdi.

Gece yarısına doğru mektubu atmak için yeniden evden çıktı. Küçük kentin istasyon binasına girdiğinde gecenin karanlığına gömülü boş peron, günün silik, cılız yaşanmışlığı üzerine kalın bir perde çekti. Artık trene binip gideceğinden emindi. Gidişin getirdiği görkemli sevinç bütün vücudunu sarıyordu. Öylesine büyüktü ki içindeki sevinç demir sütuna yaslanıp, işaret fenerlerinin ortasından uzayıp giden raylara baktığında içi geçer gibi oldu, her şeyden temizlenmiş, kurtulmuştu yüreği, dosdoğru, demir gibi gecenin içine uzandı.

III

Londra'da Limehouse. Liao Han-çi hızla içeri girdi ve rüzgârın zorladığı kapıyı kapadı. Naylon yağmurluğundan yere sular damlıyordu. Oda her zamankinden daha boş, daha çıplaktı, gerçek olmanın sınırında gibiydi. Küçük odun sobası kediyi ve süt kabını ancak ısıtıyordu. Boş masalardan birinde sadece iki sevgili kalmıştı. Birbirinden ayrılmış ayrı ayrı kendi uykularını uyuy-

yorlardı arkada, duvarda Sun-Yat-señ'in koyu renkli bir fotoğrafı asılıydı, istasyonlarda tesadüfen duvarda asılı kalmış herhangi bir afiş gibi. Tavandan sesler geliyordu; sanki yukarda birisi tabakları unufak edinceye kadar sabırla yavaş yavaş kırıyordu.

Ma, iki sevgilinin gitmesini beklerken tezgâhın arkasında uyuya kalmıştı. Liau parmaklarıyla cama vurarak Ma'yı uyandırdı. Ma'yı uyandırmak güç değildi, hemen uyanırdı suskun ve yarı uykulu bir uyanıklığı vardı.

"Niye geri geldin? Gene bir şey mi oldu?" -"Hayır, hiçbir şey olmadı, öylesine geldim." Tezgâhtan çıktı, iki sevgilinin arasındaki kahve fincanlarını aldı; sevgililer gürültüye uyandılar, paralarını ödeyip, birbirlerine yaslanarak çıkıp gittiler. "Islanacaklar." Ma omuzlarını silkti. Işığı söndürdü, birlikte yukarı çıktılar. Ma'nın evinde masayla duvar arasına sıkışmış iki adam Mah-Yong oynuyorlardı. Karısı adamların yanına oturmuş dikiş dikiyordu. Duvarda gene bir Sun-Yat-sen resmi asılıydı, akıllı bir görünüşü vardı. Adamlardan birinin üzerinde ipekten siyah bir ceket vardı, diğerleri Avrupalılar gibi giyinmişlerdi. Liau Han-çi aşağıya, oyun oynanan masaya, siyah ceketli adamın gölgesiyle dans eden parmaklarına baktı. Kadının yanına oturdu. "Çok kalmayacağım burada, geri dönüyorum" dedi. -"O kadar parayı nereden bulacaksın?" Ma yanıtladı: "Zengin ana babanın çocuğu." Liau devam etti: "Babam bana kızacak. Önce ne olursa olsun gitmek istedim, şimdi de ne olursa olsun dönmek istiyorum. Belki kardeşlerim para verir." -"Aranız iyi herhalde?" -"Kardeşlerim içinde en çok onu severim. Benim yaptıklarımın başka şeyler yapabileceğini düşünemiyorum. Kadına gidecek olsam, onun da tam o sırada bir kadına gittiğini düşünüyorum; geceleri odamda tek başına oturup düşünürken biliyorum ki o da odasında oturmuş aynı şeyleri düşünüyor."

Masadakiler oyunu bırakmışlar anlatılanı dinliyorlardı. Liau Han-çi burnunu çekti. Biran oradakilerin hepsi hasta ve üşüyor-muş gibi göründü ona, sanki burnunu çekişi odanın ısınısını değiştirmiş, soğutmuştu.

"Bizim oralarda neler olup bittiğini anlayamıyorum." dedi: "Dün gene haberler geldi, hiçbir şey anlamadım. Gazete komu-

nistlerin Kuomintang'a katıldığını yazıyor. Böyle bir şeye hiçbir zaman aklım ermedi zaten. -Batiya gelmeyi ne pahasına olursa olsun istiyordum. Oysa şimdi burada yeryüzünün yanlış bir yanında bulunduğumu düşünüyorum. Yarın hemen bir dönebilsem yurda. İnsanın başına yurdunda neler olup bittiğini anlayamaktan daha kötü bir şey gelemes. İnsanın yüreği vücudunun dışında başka bir yerdeymiş gibi oluyor."

Sabırla bir süre dinlediler, sonra başka yana bakmaya başladılar. Bu başka yana bakışlarından Luau Han-çi'nin yakınmalarının nasıl gelişeceğini, nereye varacağını, her geceki konuşmalardan iyi bildikleri anlaşılıyordu. Ma söze başladı -onu da dinliyorlardı, dün geceyi bu geceye bağlayan bir zincirin halkaları gibi, bu bitmek tükenmek bilmez konuşmaları birbirine bağlayan sözlerine kulak veriyorlardı: "Ama her şeye rağmen Sun-Yat-sen gene de Borodin denen şu Rusun yanında kalmasına izin verdi, Rusya'yla antlaşmalar yaptı, büyük Lenin'in izinden yürünmesi gerektiğini söyledi." Siyah ceketli sözünü kesti: "İyi ama bundan nereye varmak istiyorsun? Bolşeviklerle aynı safa geçmedi ki, komşumuz olan büyük bir imparatorlukla antlaşmalar yaptı." Ma karşı çıkıyordu: "Ne olursa olsun gene de bir antlaşma yaptı ya. Bunun ne anlama geldiğinin tartışılır yanı yok, ama yaptığı şeyin doğru olup olmadığı belli değil." -"Sen böyle konuşursan hiçbir şeye doğru denemez." Ma sert bir karşılık verdi: "Benim için ölümün kutsal yanı falan olmaz. Söylediği şeyler de kesinlikle doğrudur diye bir şey söylenemez. İşime gelmezse şu yukardakini indirir" -suskuyla dikişini sürdüren karısının başının üstünde asılı duran renkli Sun-Yat-sen resmini kastediyordu- "yerine şu ufak, sivri sakallı Rus'u asarım."

Liau Han-çi düşünüyordu: Bu gevezelik canımı sıkıyor artık. Gidip yerinde görmeliyim olanları, yurda dönmeliyim. Şimdi, tam şimdi bizim oralarda büyük bir atılım var, buralarda bile hissediliyor bu, hatta şu uykulu herif bile hissediyor, Ma'yı bile sarsıyor bu, hatta bu Limehouse odasını bile sarsıyor; yurda dönmeliyim artık, hemen şimdi.

Ayağa kalktı, Ma onu kapıya kadar geçirdi. Liau, "Daha dün kadar istediğim şeylerin hepsi aslında babamın istekleriydi. Kendi şerefim diye bildiğim şey babamın şerefiydi. Buraya gelip

öğrendiğimin hepsini, daha başka sözlerle bizim kentte do-laşsaydım gene öğrenebilirdim." dedi. Ma sabırsızlıkla bir şeyler söyledi: "Olsun öğrendin ya, sen ona bak."

Yağmur dinmişti. Liau otobüs durağına yürüdü, oradaki küçük dövmeci dükkanının vitrinine konmuş kaba saba resimle-re baktı, Limehouse'a geldiği her akşam burada beklediğinden, ayda bir değiştirilen bu vitrinin resimlerini ezbere biliyordu. Beklemek, kendinden emin, küstah görünümlü yapıların, onların arkasındaki uzun ve kimsesiz, tertemiz, sessiz sokakların bu ya-bancı kentinde yalnız başına olmak... Kendi kentini, babasını düşündü. Nasılsa yeteri kadar çok sayıda oğlu vardı, umut bağla-yacağı, bir şeyler bekleyeceği. Ama babası bir kez, bütün sevgisi-ni ve umudunu ona bağlamış ve bu umut zamanla yaşlılarda görülen o anlamsız isteklerinin getirdiği çekilmez bir ihtiras halini almıştı. Liau Han-çi gülümsüyordu. Ama bu gülümseme ağır bir şey gibi yorgun yüzünden aşağı kaydı yere düştü.

IV

"Janek mi?" -"Evet benim. Bu karım Anka. Sen Wronski mi-sin?" , "Evet." Janek bir eliyle Wronski'nin elini sıkıyor, öbür eliy-le Anka'nın bileğini tutuyordu. Tekstil'deki büyük grevlerin ari-fesinde orada olmak göreviyle Lodz'a gönderilmişti. Yanları-ndan, akşam trenlerinden boşalan bir insan seli akıyordu. Janek kentten yana, onu bekleyen şeyi, gizli depreşmeyi arıyormuş gibi baktı -sonra arkasına, Wronski'nin beklenen şeyin ve depreşme-nin açıkça görüldüğü geniş, esmer yüzüne baktı.

"Sen benimle gel. Ayılırsanız daha iyi olur. karının gideceği adres burada, orada onu bekliyorlar." Anka hayal kırıklığını giz-lemeye çalıştı, elma gibi yuvarlak, kırmızı, onsekiz yaşının yüzünü öpmesi için Janek'e uzattı. Acele ile ikisi de aynı şekilde birbirlerine sarıldılar, kollarını birbirlerinin sırtında halka yaptılar. Anka sokak lambasının altına yürüdü, elindeki kâğıtta yazılı adresi harfleri tek tek sökerek okudu.

Janek ve Wronski kente gittiler. Yolda birbirleriyle tek bir sözcük bile konuşmadılar, birbirlerini bakışlarıyla taramakla yetindiler. Birkaç ıssız sokağı düzlükten gelen sert rüzgâra karşı geçtiler. Wronski'nin ailesi ve bu gece onların içeri alabilecekleri ne kadar yoldaş, arkadaş varsa hepsi dört duvarın arasına dolmuşlardı. Sert konuşmalar, oraya buraya vurulan yumruklar duvarları bir vagonun duvarları gibi sarsıyordu. Sanki şimdi bir düdük ötecek ve hepsi bu trenle hareket edeceklerdi.

Janek çevresine bakındı, sırtını ter bastı: tanıdık bir manzaraydı karşısındaki, sapsarı boya işçisi yüzleri ve parçalanmış eller; düzgün parmak uçlarıyla kendi elleri buraya yabancıydı, çalıştığı zamanlar henüz parçalanacak kadar çok sıvının içinde kalmadığından, eski izler çabucak silinmişti. Ama şu dört duvar arasında konuşulanlar, ücretler, olaylar, şakalar ve küfürler hepsi Wronski'nin kendi ana diliydi. Bu sözcüklerle konuşmasını ve düşünmesini öğrendim bu sözcüklerle iş yapmasını öğrendim. Bu sözler insanın anayurdu gibiydi, insanın içinde bir şeyler gidiyor geliyor, gene gidiyor, bir pompa gibi her yanımı dolduruyor, boş tek bir nokta bırakmıyordu.

Grevin geniş bir alanda uzun zamandır sürdürüldüğü kesinde. Kesin olan bir başka şey de, grevin polislerin kurşunlarına, cop ve kayışlarına rağmen sürdürüldüğüydü. Wronski'nin odasında bulunanların hepsi önlerindeki haftaların onlara çok güce ve kana malolacağını hissediyorlardı. Ama sadece Wronski, karısı ve oğulları değil, hepsi sevinçle, neredeyse bir bayram coşkuyla greve gitmişlerdi.

"Sendikaların denetimi için kurulmuş olan karma komite iyiydi, ama ne yazık ki çabuk dağıldı." Yetişkin iki oğlu gözlerinin içine bakarak onu dinliyorlardı, gözleri pırılıpırıldı. Kafalarının içinde sloganlar uğulduyor, ilk emirler gibi kafalarını zorluyordu. Wronski elleriyle oğullarının başlarını yakaladı, koca parmaklarıyla onları iyice kavradı. "Akıllı ve zekiler, keratalar doğru yoldalar."

Bu arada Anka gideceği evi aramış, istasyondan pek uzak olmayan kiralık bir evin dördüncü katındaki yeri bulmuştu. Melnyk'lerin küçük havasız öğretmen evinde sessiz bir gerilim

vardı. Bayan Melnyk bildirileri teksir ediyordu; kollarını sıvamış, bluzu, çenesi ve elleri teksirin kara mürekkebine bulanmıştı. Melnyk ise acemice makineye yeni kâğıt sürüyordu. İki genç basılmış bildiri tomarlarını sayıyorlardı. Arkadaki yastıkların üzerinde hasta bir kızın mum gibi yüzü görünüyordu. Melnyk arasına ayağa kalkıyor, yatağa gidiyor, sonra gene yerine gidip oturuyordu. Melnyk'ler gece gündüz bildiri basıyorlardı, gene de Melnyk ailesinin ince, kuru yaşantısı, onların öz yaşantıları grevin ortasında hiç kaybolmadan sürüyordu. Melnyk fısıltıyla konuşarak basmaya devam ediyordu, bazen sanki birisi kulağına yavaşça "Çocuk hasta" diyormuş gibi yüzünün ifadesi değişiyordu. Bir an olsun Anka bu kupkuru odaya aydınlık getirdi, sonra sanki oda tarafından emilmiş gibi söndü aydınlık. Melnyk bir tomar kâğıtla birlikte kente gitti, onun boşalttığı yere Anka oturdu, kâğıtları makineye sürmeye ve saymaya koyuldu.

O gece birçok evde bildiri basılıyordu. Bunlardan iki tanesi sabaha karşı baskına uğradı. İşçi mahallesine doğru yola çıkarılan bildiri tomarları, bir düzine insanın tutuklanmasına maloldu.

İki gün sonra Anka pencerenin kenarında yüzünü cama dayamış oturuyordu. Melnyk kente gitmiş bir daha da dönmemişti. Anka'ya odayı beklemek uğrayan yoldaşlara durumu bildirmek düşmüştü. Teksir makinesi ve kâğıt tomarları da gidince oda kadife koltuklar, vazolar ve fotoğraflarla kupkuru bir memur evi gibi olmuştu. Sabırsızlıkla parmaklarını camın kenarında tıkırdatıyordu. Bu bekleyiş onu başkalaştırmıştı. Zayıf ama aydınlık bir öğlen güneşinin ışıdığı sokaklarda insanlar aynı kalınlıkta ve yoğunluktaki iki şerit halinde birbirlerinin yanından akıyorlardı. Anka şimdi bu saatlerde kentin mahallelerinde neler olduğunu tahmin edebiliyordu. Ama boş bir odada camın kenarında bu eylemsiz bekleyişe dayanmak için, insanın, zorlu bir iş yapmaktan çok daha fazla güce ihtiyacı vardı.

Aşağıdaki sokak şimdi iki dakika öncesinden daha kalabalıklaşmış, daha koyu bir renge bürünmüştü. Anka yüzünü iyice cama yapıştırdı. Karşı yandaki şerit bilinmeyen bir nedenle durdu. bir vitrinin önüne yığıldı ve camlarını kırdı. Anka yüreğinin neden bu denli hızlı çarptığını, kendisini, aşağıya, dört kat aşağıya

doğru çektiğini çıkaramadı. Sokağın öbür yanından o yana doğru koşuşmalar oldu, gevşek kalabalık iyice koyulaştı. Kafaların üzerinde kızıl bir türkü dalgası dolaştı. Bayrak daha da yukarıya kaldırıldı, yürüyenler birbirlerine yanaştılar, oradan tesadüfen geçmekte bulunanlar saman çöpü gibi kapı aralıklarına, mahzen çıkışlarına dağıldılar. Dakikalarca havayı "Toplu işten çıkarmalara, ücretlerin azaltılmasına karşıyız!" sesleri doldurdu. Anka yürüyüşün en arkasındakilerin üstüne açılan ateşin sesini duydu. Dikilmiş kulaklarıyla kentin en ücra köşelerine kadar uzanan silah seslerinin bir kalıntısıydı sadece. Birdenbire inanılmaz şekilde boşalan gri ve güneş sarısı karışımı sokak, işi bitmiş hemen kaldırılacak bir tiyatro dekoruna benzemişti.

Hemen ardından Melnyk iki kişiyle birlikte soluk soluğa geldi. Polis çemberini biraz önce yarmış kaçımlardı. Melnyk olanları anlatıyordu, birdenbire sordu: "Kız nerede?" Anka Janek'in yanına gitmek istedi, dönüşte hastaneye uğrayıp kıza bakacağına söz verdi.

Anka Wronski'lerin evine ilk olarak geliyordu. Ev ilk akşamki gibi doluydu gene. İçerdeki gürültü ve sarsıntılarla, hâlâ ilk akşamki gibi içinden hiçbir yolcunun inmemiş olduğu, bir vagonu andırıyordu. Janek'in yüzünü aradı. Wronski'nin oğullarından biri ona seslendi: "Siz kimsiniz?"

Sonra ayağa kalkıp ona yaklaştı: "Ama grev komitesinin hepsini tutukladılar. Senin niye haberin yok? Graski işletmeleri de bize katıldı. Bunu da mı bilmiyorsun? Babamı daha ikinci gününde tutukladılar, polis karakolunda yatıyor. Burada kalın, buyrun, oturun."

Anka'nın dinginlikle "Nasıl oldu bütün bunlar?" diye sorabilmesi için önce bir süre hiç ses çıkarmadan beklemesi gerekti.

İki kardeş anlattılar. Anka, kendi içindeki sesi duymamak için bütün gücü ile anlatılanları dinlemeye çalışıyordu. İçini bir dinlese, acısı artacak ve çağlığa dönüşecekti: Yarın, öbürgün, daha sonra, daha uzun bir zaman Janek'siz. Birara aklından geçirdi: Bunlar gerçekten iki kardeş mi? diye. Sağlam gençler bunlar. İnsanın böyle oğulları olması ne iyi. Kısa boylu şişman bir kadın, sakın ve esmer bir yüzü vardı, çay ve tabak çatal getirdi. Bazı-

larının ellerinde teneke bardaklar vardı, onlar aynı bardaklardan çay içmeye devam ettiler. İki kardeş bu kadına anne diye salsandiklerinde Anka kadına daha bir dikkatle bakmaya başladı. Rahat hareketlerle birinden diğerine gidiyor, bardaklara çay dolduruyordu. Kadının hareketlerinden Anka ne bu kadının, ne bayan Wronski'nin başına beklenmedik bir şey gelmediğini anladı. Çocuklardan biri: "Yarın beş gün olacak" dedi, "Ama asıl dünden beri saymaya başlamalı, Graski işletmelerinin katılmasından beri."

Kadın büyük bir kâse getirdi, herkes cebinde ne varsa kâseye boşalttı; ekme, sucuk, soğan, kesme şeker.

Bu kâseye çok gülündü.

Altıncı Kısım

I

Janek beş yıl yedi. Hapis yatmaya Motokow'a gitti. Yattığı koğuştta beş adi suçlu vardı. Bunlardan iki çingene bir ormanda adam öldürmek ve para çalmaktan suçluydular. Biri, genç olanı, sessiz ölü gibi yatıyordu, yaşlı olanı ise geveze ve hareketliydi. Anlattığı şeyleri uzun süre dinlemek olanaksızdı. Bronski günde üç kez yerinden fırlayıp yumruğunu adamın ağzına sokmak zorunda kalıyordu. Bronski, Dobre yolu üzerinde arabacıydı hapse girmeden önce. Sıska, derileri düşmeye başlamış doru atının üzerine titrerdi, ta ki bir durakta para bozdururken dikkatini çeken bir yolcuyu soymak düşüncesi aklını başından alıncaya kadar. Korzak serhoşken serseri arkadaşını öldürmüştü. Bir yıl oluyordu şimdi, ama hâlâ dalgın ve düşünceli bakıyordu, o zamanki serhoşluğu hâlâ geçmemişti. Fruga ise yük istasyonunda soygun yapmaya kalkmıştı. O da diğer iki çingene gibi birçok kereler ceza yemişti. Janek hepsiyle iyi anlaşıyordu. Aynı hapisanede on kadar siyasi de vardı. Hapisaneye gelişinin hemen ertesinde haber gelmişti, siyasiler bir araya konsun diye, açlık grevi yapılacaktı. Bu haberin ertesi günü de grev başladı. İlk başta, yemek istemediğini söylediğinde kimse Janek'le ilgilenmemişti, hatta kendi koğuşundaki adamlar bile. "Ne olmuş ki, hastadır yemek istemez." İkinci günü bu işten rahatsız olmaya başladılar. Birçok kez siyasilerle yatmış olan Faruga Janek'i hemen anladı. Janek onun arabacı ile nasıl konuştuğunu duymuştu. "Sıkı adamdırlar bu si-

yasi' er, demir kemirir gene de vazgeçmezler." Hepsi Janek'e sanki onda kendilerine verilmemiş bir direnme hakkı, bir yemeği geri çevirebilecek gizli bir güç varmış gibi bakıyorlardı. İki çingene -hatta bıkkın bir şekilde yatıp duran genci bile bu nedenle üzüntüsünü bir kenara bırakmıştı- ona merakla bakıyordu. İşte ilginç bir olay daha. Janek sessizce yattığı beş gün boyunca çevresinde kaşıklanan, kazınan tabak kaşık sesleri duydu. Fruga ona arkasını dönüp çatılmış kaşlarıyla, sanki yemek yeme cezasına çarptırılmış da bu garip cezayı düşünüyormuş gibi kaşıklıyordu önündekini. Çingeneler Janek'i ilgisiz seyrediyorlardı -asılmak isteyen asılır- şu işi bıraksa bari artık. Yaşlı olanı çanağı burnunun dibine bile tutmuştu.

Faruga Janek'in bu işten vazgeçmeyeceğini biliyor, karamsar ve düşünceli yemeğini yiyordu. Faruga ile, hatta belki arabacı ile bile bir şeyler yapılabilir diye düşünmüştü Janek. Adi suçlarını siyasilere karşı, daha erken salıvermek ya da daha iyi yemek adına kışkırtılacak olsalar çingenelerle Bronski karşı tarafa geçerdiler; ama Faruga'yı kandıramazlardı ve onun etkisi altındaki arabacıyı da. Hayır bildiği değil ama hissettiği bir şey, Faruga'ya acı veriyor, esmer yüzünü sarartacak yerde karaya çalan gri bir renge, kurşuni bir renge sokuyordu. Janek sonra başka koğuşlarda yattığında, hakkında 1923 kışında vagonları ve istasyon depolarını soyduğundan başka hiçbir şey bilmediği bu Faruga üzerine çok düşündü.

Açlık grevinin beşinci gününde hapisane idaresi istekleri kabul etti. Janek başka koğuşa geçebilecekti. Arkadaşlarıyla veda-laştı, Faruga'nın üzüntülü ve ağır, herhangi bir nedenle onu suçlayan bakışları Janek'i kapıya kadar geçirdi.

Gece geç saatte aktarıldığı bu yeni koğuşta en az yirmi kişi daha olmalıydı. Ona doğru uzandı bazı eller, yerine götürdüler. Sırtüstü yatıyordu, yorgunluktan gözlerini kapatamayacak haldeydi, gözlerine batan bir karanlık vardı içerde -ilk yemek ertesi gün sabah verilecekti. Ayağa kalktı ve sordu: "Dışardan yeni bir haber var mı?" Birisi cevap verdi: "Uygulama komitesinin parti yönetimine yazdığı mektubu gördün mü?" Hemen tartışma başladı. Janek tartışmaya girmede, konuşulanları dinledi sade-

ce, neler olduğunu öğrenmek istiyordu.

Sonra birdenbire yorgunluk çöktü hepsinin üstüne, beş günlük bir açlığın üzerine aynı anda uykuya daldılar.

İlk alışkanlık günleri geçtikten sonra yaşantıyı belirli bölümlere ayırmaya, birbirlerinden bir şeyler öğrenmeye başladılar. Herkes Janek'in insana sıcaklık veren biri olduğunu çok çabuk anladı.

Aynı ayın içinde Anka'yı yeniden görebildi. Son gördüğünde mahkemedeydiler, kararın okunduğu gündü. Aslında Anka daha ilk üç ay içinde gelebilirdi, hapisanenin olduğu yere yerleşmeden önce görüşmeye gelebilmek için izin alabilmişti.

Janek'le birlikte gelen gözcü parmaklığı açtı. Anka kendilerine ayrılmış on dakikanın acı kısalığını kullanmasını bildi; bunun dışındaki zamanın acı uzunluğu değildi onu korkutan. İçi sevinç dolu, rahat, hafifçecik adımlarla gelmişti, önlüğünün altında top saklı küçük kızlar gibi. Yolda Janek'e söyleyeceklerinin hepsini düşünmüştü, yiyecek de getirmişti gelecek görüşmeye yetecek kadar. Janek'le gözcünün arasına konmuş masanın arkasından düşüncesizce, hızla söyleyeceklerinin hepsini birbiri arkasına sıraladı. Aile haberlerinin zararsızlığı arasına partinin dördüncü kongresi ile ilgili bilgileri uzlaşmazlıkların nasıl çözüldüğünü ustaca sığdırdı. Daha sonra koğuştaki arkadaşları Janek'in bu kadar çok şeyi nasıl öğrenebildiğine şaşıtlar.

Görüşme süresi bittiğinde Anka başörtüsünü sarıp oradan hemen ayrıldı. Yağmurdan ıslanmış meydan, kışlalar, şemsiyeli insanlar, hepsi sanki parmaklıkların arkasında gibiydiler. Kurşundan bir kız gibi ağırdı vücudu şimdi, ama hâlâ öyle gülümseyip gülümsemediğine bakacak olsa birisi gene eski Anka'yı görürdü. Kısa çevik adımlarla, daha da çok gülümseyerek kentlin içine doğru yürüdü.

II

Liau Han-çi Berlin'de Müllerstrasse'yi aşağı doğru inerken, bu

kentin, ayrılıp geldiği kentten birkaç boylam daha doğuda olduğunu düşünmeye çalışıyordu. Kardeşi ona mektupta yazmıştı: "Önce Berlin'e git. Orada, başka bir yerde öğrenebileceğinden çok daha fazla şey öğrenebilirsin. Öğrenci Sun Fo-li'yi bul, iyi arkadaşımıdır, iyi yoldaştır. O sana yardım eder.

Bizimle ilgili neler bildiğini bilmiyorum ama büyük boykotun hâlâ sürdüğünü öğreneceksin orada. Hong-kong'un ülkeyle olan bütün bağları kesildi. Yabancı hiçbir mal gelmiyor artık, işçiler, zanaatkârlar, dükkân sahipleri kenti boşaltıyorlar. Grev komitesinin gerçekten hükümet kadar gücü var ve hükümetin aldığı önlemler az gelirse kendisi baskı yapıyor. Her yanda gittikçe artan bir heyecan havası var. Toplantı yapılmayan tek bir kent, tek bir köy kalmadı. Sanki bütün sular aynı yere doğru akıyor. Bir gecede bütün insanların, hatta ölülerin bile yüzü değişti."

Liau yurt özleminin çocuksu dönemini çoktan arkasında bırakmıştı artık. Akşamdan indiği caddeden aşağıya doğru yürürken -duvarların, kaldırım taşlarının ve insanların üstü ince bir güneş tozu kaphydı- ilk kez bulunduğu yerin yabancı bir kent olmasının acısını duymadı.

Düz ve kuru cadde bütün dünyanın, bütün kentlerin çevresini dolaşır gibi upuzundu. Elle çevrilen bir orgun zırlıtısı, çekingen bir çocuk, kalabalığa karışarak bütün bir tur boyunca ona eşlik ediyordu. Her yanda pencerelerden akşam ışığının yansıdığı yorgun yüzler bakıyordu, iki yana açılmış bacaklarıyla duran, geçmiş ve gelecek günün ekmeği ve anlamı için kavga eden işçilerin oluşturduğu gruplar caddenin iki yanını kaphyordu. Bu caddede yurda gitmiş gibi olacağım diye düşündü Liau Han-çi kendi kendine, bu adamlar, bu kadınlardan hiçbiri acaba benim ülkemde şimdi neler olduğunu biliyor mu?

12 numaralı kapıdan içeri girdi. Birisi ona doğru seslendi: "Sun Fo-li'ye mi gitmek istiyorsun?" -"Evet, ona gidiyorum." - "Üçüncü avluda, en arkada, en üst kat."

Üçüncü avluda oradaki bir dokuma atelyesinden boşalmakta olan bir kız sürüsü ile karşılaştı. Bir kız kolundan tuttu: "Sun Fo-li'ye, bize geliyorsun demek, gel bizimle." Merdivenleri çıkarken konuşmaya devam etti: "Bir mektup aldık, seni bekliyorduk. Fo-

li iki yıldır bizimle burada kalıyor. Buraya taşınmadan önce buralarda bir yer arıyordu, istersen sen de bizimle kalabilirsin."

Liau düşündü: Nasıl da davetçi bu akşam her şey, evler, insanlar.

Fo-li üçüncü avluda Balke ailesinin yanında kalıyordu. Luau Han-çi merakla çevresine bakındı. Kısa boylu Çinli öğrenci ile birlikte Balke ailesinin oturduğu evi bir sürü Çin baskısı gazete dergi basmış, yatakları, masayı, sandalyeleri ve kadife kanepeyi kaplamıştı.

Pencerenin karşısındaki duvarda parti başkanı Çen Tu-hsiu'nun resmi asılıydı. Gazeteden kesilmiş resim Liebknecht'in ve Rosa'nın resimleriyle yanyanaydı. Üç kere aynı şeyi söylediler: "Bir mektup geldi, seni bekliyorduk." Fo-li kısa boylu, çevik ve şakacı birisiydi. Balke'ler de anne, baba ve kızlar da kısa boylu ve neşeliydiler. Hepsi de yurdunda olup bitenleri sanki yan mahalleyle ilgili şeylermiş gibi ayrıntısına kadar biliyorlardı. Fo-li kollarını sıvayıp kadının akşam yemeğini onun verdiği tarifeye göre hazırlanmasına yardım etmeye koyuldu. Kızların küçük olanı iki tahta çubukla tavanın üstünde dans eden lahana yapraklarını çevirdi. Fo-li'nin bu duvarlar arasındaki iki yıllık konukluğu bütün aileyi bir damla mürekkebin bir kova suyu boyaması gibi değiştirmişti.

"İyi mi?"

"Çok iyi."

Tahta çubukların takırtısı, kaşık gürültüsü.

"Ne mektubu bu?"

"Yeni geldi, dinle bak:

Bizim Kanton'da her şey değişmekte. Vhampo askerî okulunun yöneticisi Çan Kay-şek adında birisi. Tecrübeli ve sağlam bir adam kendisine para yardımı yapanlar da var. Bir sürü ümit ve korku bu adama bağlı şimdi. Bugünlerde kardeşim sana gelecek, senden ona yardım etmeni isteyeceğim."

Fo-li mektubu burada kesti, gülmeye başladı: "Okumaya de-

vam edeyim mi?"

"Oku, oku."

"Eskiden çok yumuşak bir insandı... 'söyle bakalım, yumuşak başlı bir insan mısın?' " Liau gülüyordu: " 'yumuşak başlıydı', 'eskiden' diye yazıyor ha! -Sonra."

"... kafası alimlik dolu. Mektuplarından anladığıma göre şimdi düşünmeye başlamış. 'Düşünmeye başladın mı?' "

"Evet, düşünmeye başladım."

"Seninle karşılaşmasını çok isterim... 'İyi işte Liau, burada kalın, sana da bir yer buluruz. Olur değil mi?' "

"Olur tabii."

"Burada çok şey öğrenebilirsin. Almanların parti çalışmaları, insanların nasıl dağılmadan birarada tutulacağı falan. Ne zaman yurda dönmeyi düşünüyorsun?"

"Para gelir gelmez."

"O kadar acele etme. Burada da yapacak çok iş var. Bizden kim buraya batıya gelirse görevi çok şey öğrenip yurda taşımak."

"Bu gece annenle birlikte yat" dedi Fo-li genç kadına, "Liau ile kalayım, bu gece gevezelik ederiz."

Gelecek haftadan sonra burada yalnızsın. Biz Rotterdam'a gidiyoruz. Çinli gemicilerle toplantı var. Yurtdışındaki Kuomitang sağının düzenlediği bir toplantı bu. Yurtaşlarımızı gerçek durum hakkında aydınlatmak için elimizden geleni yapmalıyız. Zor bir durumdayız. Senin de benim Alman yoldaş gibi iyi öğrenmiş olmanı isterdim, anlıyor musun?"

Liau Han-çi sırtı odaya dönük avluya bakıyordu: taş döşeli yere karanlık bir gölge gibi vurmuştu, dokumacı bürosunda ışık yanıyordu, oysa gökyüzü henüz maviydi. Ama damlar arasındaki bu mavi şerit, bu karanlık avlu, bu ışık, Liau'ya gerçekmiş gibi değil de bir anılar yığınıymış gibi geliyordu. "Bundan çok zaman önce, yurda dönerken, Almanya'da Berlin'de arkadaşım Fo-li'de kalmıştım. Duvarında Liebknecht ve Rosa'nın resimlerinin yanı-

nda Çen Tu-Hsiu'nun resminin asılı olduğu bir odada pencerenin kenarında durmuştum. Hatta şimdi akşam olduğunu bile anmıyorum, aşağıdaki avlunun ışığı yanıyordu."

"Anladın mı", diye kolundan çekti Fo-li, "burada en az şu Alman kadın yoldaş kadar iyi öğrenmiş olmanı isterdim."

"Nasıl rahat mısın onunla?"

"Tabii ki iyiyim. Benimle birlikte o da her şeyi öğrendi. Rotterdam'a o da geliyor, dilimizi de biliyor. Sende göreceksin bak, iyidir, yumuşaktır." Bütün aile iyi, iyi bir yer burası."

"Yoksa bu kentin içine bu kadar giremezdin."

"Ben kendim istedim bunu, kendime görev bildim bunu."

III

Bayan Bordoni gündüzleri bulaşığa gittiği otelden akşam çıkıp, Rue Mazarine ve Rue de Seine'in kesiştiği yerde bir manav arabasıyla satış yapan kocasıyla beraber eve dönmek için Rue Mazarine sokağına sapınca arabanın çevresine büyük bir kalabalığın yığılmış olduğunu hayretle gördü. Rahatsız etmişti bu onu, çünkü Bordoni iyi bir satıcı değildi, gevezelik etmesini sevdi, bir şeyler satmaya çalışacak yerde müşterinin kendi isteğiyle gelip incir ya da sarımsak istemesini beklerdi. Arabaya yaklaşıncı kalabalığın ortasında Pali'nin küçük, yumuşak, yuvarlak yüzünü gördü; korkudan yüreği duracak gibi oldu. Kalabalığa yaklaşırken içinden geçirdi: Bir bu eksikti. İşte son darbeyi de o vuracak, Bordoni'nin kafasında akıldan yana kalan son parçayı da o alıp götürecekti.

Kendine kalabalığın içinde yol açtı, Bordoni'ye merhaba demedi, Pali'yi görmemiş gibi yaptı. Birdenbire arabayı boşaltmaya başladı. Adamlar boş arabanın çevresinde kaldılar. Pali güçlükle onlara bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Bildiği birkaç parça fransızca, italyanca sözcükle konuşmaya çalışıyordu, ama elleri her seferinde yeni, anlatım dolu hareketler buluyorlardı. Bu

köşede ilk kez bir araya gelen Rue Mazarine'deki atölye işçileri Pali'nin el hareketlerinin kargaşası içinde anlatılanı, sözcüklerin arkasında önemli bir şey yakalamak gerekirmiş gibi sabırla dinliyorlardı.

Avluda ise komşu evlerin kadınları Bayan Bordoni'nin çevresinde itişiyorlar, geceye bırakılsa çürüyecek sebze ve meyvaların ucuzlatılmış fiyatları üzerinde pazarlık ediyorlardı. Bayan Bordoni kocasının yüzüne sadece şöyle bir bakmıştı. Kazancının iyi gittiği şu son birkaç ay içinde Paris'teki yeni yüzünü Bologna'dan çıkarıldıklarındaki yüzü ile bu akşam birdenbire değiştirmiş gibiydi. Gözlerini yere eğmiş, yüreği sıkıntılı deli gibi onu bunu tartıyordu. Yorgunluktan ölü gibiydi, sesi, ayakları iliğine kadar sökülmüştü. Bir an aklına delice bir düşünce geldi, arabayı devirmek, ezik incirleri yerden toplasınlardı, rıhtıma gidip çürümüş bacaklarını güneşe uzatmak istedi. Tiksintiden ısırılmış dudakları arasından koca koca sayılar çıkıyordu. Boşunaydı, boşuna işte bütün her şeyi ondan istemeleri bu arsız Fransız karılarının, oteldeki rezil, kokmuş patron karısı da...

Yorgunluktan zor yutkunarak, avuçları bakır para dolu Bayan Bordoni kapıdan içeri girdi. Masada patronun ailesi yemeğe oturmuştu. Kendi yatağında ise Bordoni, Pali ve komşu iki genç oturuyorlardı. Bordoni kararsızlıkla: "Bak kimi getirdim," dedi. "Chazella'ya bir uğrayayım dedim, baktım içerde Pali oturuyor." Pali neşeyle, bu kadının kendisini, yüzünü gözünü tırmıklayarak oradan kovmak istediğini düşündü. Bordoni devam etti: "Yiyecek bir şeyler hazırla Katerina, hepimizin karnı aç." Bayan Bordoni: "Dördünüze de mi?" dedi. Adam hiç cevap vermedi. Şimdi, dördünüze de mi, diye sorduğuna utanıyordu, keşke bir tas et ve çorba çıkarıp koysaydı masanın üzerine. Ama sonra gene de tabakları adamların önüne köpeğe kemik verir gibi itti. Bu kadın niye hiç düzelmedi? diye düşündü Pali. İtalyanca bilsem onunla daha sık konuşur, daha çok şeyler anlatırdım. Çocukları sevdi, ama Bayan Bordoni buna gülümsemedi bile. Küçüğü babasına yaslanmış, sessizce Pali'ye bakıyordu. Ama Giulia Pali'yi tanıdığı için kıkırdayıp duruyordu olduğu yerde. "Hep burda mı kalacaksın?" -"Hayır, sadece bir gün." Bayan Bordoni rahatlamıştı; hele bir çıkıp gitse şuradan. "Sen de gidecek misin yarın?"

diye sordu Pali. "Biliyor musun, biraz dikkat etmem gerekiyor," dedi Bordoni. "Bir yerde enseleyecek olurlarsa, tezgâha el koyarlar." -"Böyle şeylere dikkat edecek olursan hiçbir yere gideceğin yok senin."

Bordoni hiç cevap vermedi, bütün gece boyunca hiç ses çıkarmadan konuşulanları dinledi acı içinde. Buraya geldiği ilk hafta her yere gitmeyi bilmişti. Sonra iş bulmuş gene bir araya toplanmışlardı. Şu son haftalarda hemen hemen hiç çıkmamıştı, yavaş yavaş korkmaya başlamıştı bir yerde yakalanıp geri gönderilmekten, içeri atılmaktan.

Karısı canını sıkıyordu, onun küfürlerine cevap veremiyordu. Normal bir kadın, çocuklar, çamaşır dolu sepet, meyva arabası. O an, biraz önce yitirmekten korktuğu şeyin ne olduğunu anlayamadı.

IV

Taşlı topraklı çürük bir arazinin bulunduğu bayırda Stoyanof ve karısı ot biçiyorlardı. Kendilerine ait olan bu küçücük toprak parçası yamaçta asılı gibiydi. Orağı her vuruşta başaklar gökyüzüne uçuyorlardı. Ama Stoyanof ayağını yerden kesmiyordu gene de. Orağı hiç taşa vurmuyor, kolunu ne kadar savurursa savursun her seferinde orak bir dolu otu biçiveriyordu. Stoyanof derin ve sızlanan bir ses çıkarıyor, karısı hemen hafif bir savuruş ve ince bir sesle ona cevap veriyordu. Çıkan sesler hep aynıydı, ama gene de her seferinde bilinmeyen bir nedenle kesilen görkemli bir türkünün başlangıcı gibi geliyordu kulağa. Stoyanof'un karısı kısa boyluydu, çirkin, eğri büğrü. Yukarıya sıvanmış eteğinin altında çıplak, olağanüstü kısa ve dizlerine kadar yamru yumru bacakları görünüyordu. Ama ayak parmakları usta ve hareketliydi; bakışları açık ve kurnazdı. Kışın çocuğu ile beraber Varna'ya gitmek istiyordu. Orada bir keçi satınalacak ve ona yemlik ot yetiştirecekti.

Andreas yukarı geldi, annesine ve babasına ekmek getirmişti. Ekmeği ikiye bölmüştü bile, iki elinde iki parça ekmek tutuyor-

du. Annesine benziyordu, kısa boylu, yamru yumru ve eğri bacaklı. Ayak parmakları uzun ve hayret verecek kadar hareketliydiler; bakışı açık ve kurnazdı.

Sonra birden yoldan gelen adımlar duyuldu ve duyulur duyulmaz bir şarkı sesi. Andreas önce o yana doğru, sonra tekrar geriye koştu: "Hey, koşun, koşun."

İki düzine kadar oduncu koyu bir toz bulutu içinde garip dolambaçlar yaparak aşağıya iniyorlar, yavaş yavaş yaklaşıyorlardı. Toz dumanın içinden arı sürüsünün vızıltısına benzer tek düze bir şarkı sesi geliyordu. Yaklaştılar, köye girdiler. Yolun kenarındaki köylüler hiçbir şeyden habersiz, baskına uğramış gibi kalakaldılar. Dörder dörder zincirlenmişlerdi, önde ve arkada askerler yürüyorlardı. Stoyanof'un karısı "İvan, İvan!" diye bağırdı. Tutuklulardan biri arkaya döndü gülümsedi. Onun arkasındakilerden biri seslendi: "Kapa çeneni be kadın." Kadın yandan ısrarla kocasına sorar gibi baktı. Adam sessizce cevap verdi: "Bağır!" Kadın bağırdı: "İvan, İvan, bizi unutma. Seni hiç unutmayacağız!"

Tabur kulübelerin arasından geçti, büyük Ködeş kayalığının arkasında gözden kayboldu. Stoyanof karısına "Kimdi o?" diye sordu. "Ne bileyim ben," dedi karısı, "siz erkekler hepiniz çarmı ha gerili gibi sessiz duruyordunuz. Bağırmalısın, diye düşündüm, bağır, nasılsa bir İvan çıkar içlerinden."

Köylüler boş yolun üzerinde bekliyorlardı. Ağır yağmur damlaları kuru ve tehlikeye açık biçilmiş otların üzerine düşmeye başladığında hiçbir hareket olmadı.

Stoyanof akşama Peçef'in meyhanesine gitti. Karısını, oğlunu ve köpeğini de yanına almıştı. Bu alışılmamış akşama hepsi katılmışlardı. Fırtınayla karışık bir yağmur yağıyordu dışarda.

Meyhaneci Peçef'in kafasının üstünde tavandan sarkan zayıf ışık onun asık yüzünden başka hiçbir şeyi aydınlatmıyordu. Ayaklarının üzerindeki tahtaya dayanmış, çaresizliğin sarhoşluğuna sadece bakır karşılığında içki vermeye kararlıydı. Geç gelenler, odayı biri karanlık, diğeri aydınlık iki parçaya bölen sobanın arkasına oturmuşlardı. Sobanın arkası hiç de meyhaneye

benzemiyordu, burada bir köşeye itilmiş gibi oturmak anlamsızdı.

Ekini yok eden bu zamansız yağmura, yaklaşan kışa, açlığa ve bütün bir hayata küfür ediyorlardı. Krala, onun bakanlarına, altın rengi üniformalar ve siyahlar giyen beyefendilerin hepsine küfür ediyorlardı. Babasının dizleri arasındaki Andreas bütün bu küfürleri bir sünger gibi emiyordu. Masaya vurulan her yumrukta göz kapakları yerinden oynuyordu. Babasının göğsü, 19'da silahını, krala teslim edilen silahların üzerine koyduğu için küfür eder gibi kalkıp iniyordu.

Silahlar. Bir ara küfürler oradakilerin hepsini toplayıp savuracakmış gibi sertleştiğinde, işte tam o sırada, bütün bunların işe yaramadığı ve anlamsızlaştığı bir anda küfürü kestiler; bitmişti, olanlar olmuştu bir kere, bir el tellere dokundu. Utançla burunlarını çektiler, üstlerinden büyük bir yük kalkmış gibi rahatladılar, birbirlerine sokuldular, birbirlerini tarttılar. Biri kısık ama duru bir sesle başladı:

"Yedi yüz çan çalar

akşamları Kyol gölünün dibinde

Yedi yüz kadın uyur

akşamları Kyol gölünün dibinde"

Gitar bir başkasının eline, daha güçlü daha kaba sesli bir adamın eline geçti:

"Yedi yüz kılıç çalınır

akşamları Kyol gölünün dibinde

Yedi yüz at kişner

akşamları Kyol gölünün dibinde."

Hepsi bir o yana bir bu yana eğildiler, mırıldandılar. Stoyanof dimdik kaldı, oğlunu dizlerinin arasında sıkıştırdı. Yüzünün kızardığı sesinden belli olan bir kadın şarkı söylemekten çok şarkının sözlerini söyledi sadece:

"Yedi yüz adam savaşır

akşamları Kyol gölünün dibinde

Yedi yüz yay gerilir

akşamları Kyol gölünün dibinde."

Tutuk ama anlaşılır bir sesle bir başkası devam etti:

"Yedi yüz günlük buğdayı vardır

Yefim Laviç efendinin.

Yedi yüz dönüm ormanı vardır

Yefim Laviç efendinin."

Hepsi kulak kabarttılar, birbirlerine yaslanmaktan vazgeçtiler.

"Yedi yüz beyaz kaltağı vardır

Yefim Laviç efendinin

Yedi yüz altın verir

Kralımız her ay

Yefim Laviç dostuna."

İçersi karanlıktı, şarkıyı söyleyenin yüzünü göremiyorlardı. Ekin biçme zamanı hep bazı yabancılar, buralıların akrabaları falan olurdu meyhanede. Biraz telleri tıngırdattı, tutuk ama anlaşılır bir sesle balyozla vurur gibi devam etti:

"Toprağı parselleyip parçalara bölen

şimdi Moskova'da mezarda.

Parti bekliyor hiç yorulmadan

mezarının başında."

Hepsinin solukları kesilmiş, dikkatle dinliyorlardı. Olduğu yerde sallanan bir Stoyanof du şimdi, dizlerinin üzerinde uyuya kalmış oğlunu sallıyordu. Belki de korktuğu için olacak Peçef birden ışığı açtı. Birkaç yabancı yüzün dışında dikkate değer bir şey

yoktu içerde. Hepsi birbirlerine benziyorlardı. Heyecandan titriyorlardı.

Evlere dönmeye başladıklarında dinen yağmurla birlikte gün doğmaya başlamıştı. Stoyanof çocuğu taşıyordu, arkasından karısı, köpeği ve bir de adam geliyordu.

Stoyanofun bayırdaki yağmurdan yumuşamış kulübesi hepsini yuttu. Evde ışık yoktu. Arkadaşı sağa sola çarpıp durduğu için boyuna küfür ediyordu, yorgunluktan ayakta sallanıyordu. "Yürüdüğüm yol otuz kilometreyi buldu."

"Yat artık."

Olduğu yere uzandı. Stoyanof kendisine daha iyi bir yer bulmasını söylüyordu ama beriki çok yorgundu. Stoyanof'un kulübesinde yerde böyle küt küt atan şey nedir diye korkuyla düşündü; sonra kalbinin üzerine yatmış olduğunu farketti, ama sağ tarafına dönemeyecek kadar yorgundu. Stoyanof, "Dudof gerçekten kaçmış bu sefer. Rusya'ya diyorlar," dedi. Diğeri bu kaçma olayının doğru olmadığını biliyordu. Ama bir şey söylemedi, bıraktı Stoyanof anlatsın; kılını kıpırdatamayacak kadar yorgun olmasına karşın Stoyanof'un anlattıklarını dinlemek onu yormuyordu. "Bir keresinde Dudof, kelepçesiyle dağlara kaçmıştı. Mar-yakoy yolunda bir demirci dükkanı vardır, demirci İvan Dubrov'un dükkanı, tanrı ömrünü uzun etsin. Şimdi anlayacaksm niye böyle uzun ömür dilediğimi. Bir gece Dubrov bir takırtı duyar. Demirler düştü sanır, kalkar bakmak için. Dudof'u görür, ellerinin geçirili olduğu demir çubukla beraber. 'Söyle bakalım bu demiri çıkarır mısın? Evet mi, hayır mı?' -'Evet.' Sonra beraber yemek yerler, ama Dudof'un ellerinin uyuşukluğu hâlâ geçmemiştir lokmaları ağzına sürerler. Dudof 'Benin kim olduğumu biliyor musun?' diye sorar. Dubrov cevap vermez. Dudof devam eder: "Ne sen beni tanıyorsun, ne de ben seni. Buradan gitmem gerekiyor, hiçbir şeyim de yok. Sana ancak bu demir çubuğu bırakabilirim." 'Yeter de artar bile,' der Dubrov, 'eşiğin altına koyarım çubuğu, gelip giden üzerine bassın geçsin.' İşte Dubrov'un hikayesi bu. Bu yaz ben de geçtim o demir çubuğun üzerinden."

Beriki söyleyecek söz bulamadı. Belki de Stoyanof'un verdiği uydurma haberin kendi anlatacaklarından daha iyi olduğunu

düşünüyor, Stoyanof'un bütün bunları kendisine mi, yoksa Andreas'a mı anlattığını bilemiyordu. Aydınlanmaya başladığından bütün gece boyunca ikisinin arasında oturmuş olan Andreas'ı daha yeni farkediyordu. Stoyanof sesinin tonunu değiştirerek konuşmayı sürdürdü: "Sofya'daki kiliseleri havaya uçtuğundan beri peşimizi bırakmıyorlar. Bu kadar kan döküldükten sonra artık ne önemi var diye düşünebilir insan. Daha çok Dudof var. Ama dökülen kan Dudof'un kanı da olabilir!"

"Konuşmasını bitirdiğinde tribünlerin önünden büyük fabrikaların silahlı işçileri geçmeye başladılar. Seksen bir kişi tam. Hepsinin fişeklikleri silahları vardı. Birbiri arkasından işçiler tribünün önünden geçtiler. Uçaklar koca bir bulut gibi geçtiler gökten. Başka bir tribünde de bütün ülkelerden gelmiş delegeler vardı ve konuşmacılardan birisi ilk işçi köylü devletini övücü sözler söyledi mi ellerini havaya kaldırmak zorunda hissediyorlardı hepsi kendilerini."

Nikolof sözü burada kesti. Koğuşları birbirinden ayıran taş döşeli koridorda devriyenin ayak sesleri duyuldu. Bu saatte konuşmak yasaktı. Ayak sesleri kapıya yaklaştı sonra gene iki koridorun kesiştiği nöbet değiştirilen yere doğru uzaklaştı. Nöbetçilerden biri yuvarlanan bir bilye gibi koridordan aşağı gürültüyle koştu. Kışlanın avlusunda alarm zilinin iki kısa bir uzun sesi duyuldu. Nikolof upuzun yere uzanmış yıllar boyu duyduğu bu sesleri ilk kez büyük bir dikkatle dinliyordu. Her şey bittikten sonra -gece tamamlanmıştı sanki- Nikolof anlatmaya devam etti.

"Lenin'in mezarı önünde gece gündüz uzun bir kuyruk var, hiç azalmayan bir kuyruk. Ben de çok durdum o kuyrukta..."

Orada iyi ürün alacaklar bu işten..."

"Devam et anlatmaya." Sağlı sollu üçer üçer, üstlü althı yatıyorlardı. Karşısında yatan adam yüzünü ona çevirdi. Nikolof bu yüzü tanıyamadı, göz gözü görmüyordu içerde. Gene de parlak kıvılcımların bu gözlere nereden geldiğini merak etti. "Bizim partideki ayrılıklar sona ermiş. Hepsini çağırılmışlar toplantıya. Nihayet birleşebildiler, koşullar da şöyle..."

Dudof gözlerinin yandığını hissediyordu. Yeni tanıştığı yol-

daşının da gözleri parlıyordu, hiç de yabancı gelmiyordu ona bu acımasız ve yakıcı parlaklıktaki gözler. "Azınlıktakilerin komiteye bir delege sokmalarını kabul etmişler. Dağılım şöyle olmuş:..." O anda Dudof bu kararı, sanki bu karar onun isteği ile oluyormuş gibi anlattı. Nikolof sözünü kesti. Gene ayak sesleri gelmişti, ama koridordan değil yandakinden. Dudof kısık, kendi eski sesine benzer bir sesle sordu: "Şimdi benim Prutka'daki işleri kim yapacak?" Arkadaşları birbirlerine yaklaştılar, Dudof'un ağzından çıkan ilk sözlerdi bunlar. En korkunç olanı Dudof'un kendi aralarında bulunması, onu böyle çökmüş ve yok edilmiş görmektir. Şimdi koğuştur artık eksenini çevresinde dönmeye başlıyordu. Pek heyecanlı olmayan Nikolof cevapladı soruyu: "Kondof yapar işi herhalde." "Şu daha önce Plevne'de bulunan Kondof mu?" dedi Dudof. "Evet odur herhalde." Dudof başka soru sormadı. Sessizlik kaplamıştı koğuştur. Birisi inleyerek ayaklarını oğuşturuyordu.

Dudof kaçışını düşündü. Olanları düşünüyordu, yeni bir kaçma olanağını değil. Demir çubukla dağlara kaçış, vagona yere serili yolculuk, uykuya dalmanın öncesinde biraraya hiç gelmeyecek şeyler birbirine karışıyorlardı. Ama rüyada bile bir an olsun, kendisine verilmiş olan görev ve bu görevi kaçıp yerine getirmek düşüncesi peşini bırakmadı. Bütün vücudu külçe gibi yığılmıştı, sonsuza kadar yatmak, nerede olursa, ne kadar olursa hep yatmak, yedi yıl, on yıl, hayat boyu yatmaktan başka bir şey istemiyordu.

V

26 yılının yazı bir akşam 15/16 sayılı parti hücresi Berlin'de Schlesisches Tor çevresindeki evlerde ve avlularda propaganda yapıyordu.

"İşte orada" diye hücre başkanı bir blok'u gösterdi. Tam "işte orada" dediği anda iki üç pencerede ışık yandı. Kapıdan geçip birinci avluya girdiler. Avlu karanlıktı. Işıklı pencereler kuru duvarların üzerine yapıştırılmış bantlar gibiydiler. Hastalıklı beyaz gökyüzü aşağıya, dörtköşe avluda soluk soluğa duran bir

grup insanın üzerine sıva dökcekmiş gibi duruyordu.

Seslerini çıkardılar, sloganlar avlunun içinde başladı, hemen arkasından pencereler açıldı, kadın ve erkek başları kızgın, şaşkın ve selamlayarak dışarı baktılar, bütün delikler içlerinde ne varsa çıkarıp avluya attılar, lânet okuyarak, küfrederek, alkışlayarak.

Gruptan ayrılan üç ya da beş kişi hemen apartımanlara girdiler. Bato, her basamakta soluklanan ama gene de çevik hareketlerle merdivenleri çıkmaya devam eden ve onu peşinden sürükleyen yaşlı bir kadın yoldaşla beraberdi.

Kendine özgü ateşli ve insana acı veren dikkatiyle Bato kapı aralıklarına, evlerde oturanların yüzlerine bakıyor, verdikleri cevapları dinliyordu.

Bir kapının önünde genç bir adam durmuş gülüyordu.

"İyi akşamlar Bato!"

"Böhm! Nasıl olur, niye buradasın?"

"Burada oturduğum için."

"Burada mı oturuyorsun yani?"

"Evet, niye burada oturmuyayım? Seni aşağıda avludayken gördüm, kapıya gelinceye kadar merdivende bekledim. Elindeki dergileri sat bitir önce. Sonra caddede beklersin, seninle yürürüz biraz."

Böhm apartmanda oturanları anlatıyordu. Kiracıları tanıyordu, mesleklerini ve yaşantılarıyla ilgili ayrıntıları biliyordu. Orada oturduğundan beri duvarlara o kadar çok afiş yapıştırmış, bildiri dağıtmış ve toplantılara katılmıştı ki tanımadığı tek bir duvar, tek bir insan yüzü kalmamıştı. Hatta oraya gelmezden önce bu caddede olup bitenleri bile biliyordu. Böhm'le arasındaki ilişki başka türlü olsaydı, Bato Böhm'ü kıskanırdı. Ama insan kendisinin erişemediği yere varan oğlunu kıskanmaz. "Bizimkilerle arasına buluşuyor musunuz?" diye sordu.

"Eh işte arasına, öyle sık görüştüğüm birisi yok. Böylesi de daha iyi zaten," diye gülerek ekledi. "Faludi'den haber aldınız mı

hiç?" "Evet burada kendisi." -"Ne, Faludi burada mı?" -"Evet, siz bilmiyor muydunuz? Çok kaldı içerde, bunu duymuşsunuzdur. Kötü oldu. İşin hep can alıcı yerinde bulunmaya alışkıdır, gittikçe sertleşen bir yaşamla ölmek arasında kalan işlere girer. Yani insanın ne olduğunun ortaya çıktığı yerdedir. Durum gelişmeyince yani bir hareket falan olmayınca, tuttu onu kendisi yaratmaya kalktı."

"Görevden alındığını duymuştum."

Böhm şimdi bunca zamandır Faludi'yi hiç sormamış olmasına şaşırıyordu. Buraya gelip yerleşeli beri geçmişle ilgili şeylerle karşılaşmaktan çekiniyordu, sanki geçmişte onu korkutan bir tehlike vardı.

"Şimdi ne yapıyor?"

"Bir şey yaptığı yok, önemsiz bir işle uğraşılıyor. Bir gazetenin redaksiyonunda."

Böhm güldü. "Faludi'yi redaktör olarak düşünmek de olanaksızdı. Bir odaya girdiği zaman insan hemen dışarda atını bağlamış da öyle gelmiş gibi bir duyguya kapılıyor."

"Şimdi artık atını falan bağladığı yok."

"Ya Steiner?"

"Küçük bir üniversite kentinde. Arasına bana mektup yazıyor, artık dayanamadığını, gitmek üzere olduğunu falan. Ama gideceği falan yok."

Böhm yarım kulakla dinliyordu. Artık onunla birlikte yürümekten sıkılmıştı. Viyana'da Bato'nun evinde yapılan sonsuz konuşmaları, insana ızdırap veren anlamsız tartışmaları anımsadı. Kesinlikle hâlâ o eski döküntüleri tartışıyorlardır. Bir insan nasıl olur da bu denli az değişebilir. Bato şöyle düşündü: Acaba bu akşam benle gelir mi diye sorsam mı? Ama Böhm'ün mutlaka bütün akşamları doludur. Şimdi niye gelip de benimle birlikte odamda otursun sanki?

Durakta düşünceli bekliyorlardı. Çeşitli yönlerden gelen birçok düşünce daha yaşlı olanın sözlerinde açığa çıkan bir soru-

da kesiştiler: "Rakosi'nin mahkeme önünde yaptığı konuşmayı okudunuz mu?" - "Elbette." İki si de Rakosi'nin Budapeşte'de askeri bir mahkeme önünde konuştuğu önceki günden beri bunun üzerine çok düşünmüşlerdi. şimdi de hemen bunu düşündüler ama yanyana sessizce.

Böhm yeniden başladı: "Gerçekten de bizden birisinin bugün mezara ya da hücreye tıklmadan önce söylemesi gereken ne varsa hepsini söylemeyi başardı."

"Evet bunu başardı." dedi Bato.

Birbirlerinden ayrılırken Böhm son olarak bir soru daha sordu: "Peki siz ne yapıyorsunuz?"

Bato yanıtladı: Neue Welt'in redaksiyonunda küçük bir işim var. Hep eskisi gibi. Onun dışında da hergünkü parti işlerini yapıyorum. Birkaç yıldan beri hiçbir şey yazamadım." Böhm'ün genç ve dingin yoldaş yüzü ifadesiz kalınca, içinde konuşma isteği duydu. Böhm inatçı bir vurdumduymazlıkla dinliyordu. şimdi kendiliğinden başlar bir daha da sonunu getiremez.

Düşünebiliyor musunuz kendi kendime anlamsız yere eziyet ediyorum. Eskiden bütün düşüncelerimin çıktığı yerin, vücudumda, fizik olarak artık işlemez olduğunu hissediyorum. Bunu başka türlü anlatmam olanaksız. Anlayabiliyor musunuz?"

Böhm onun yüzüne yandan bakıyordu. Bir zamanlar kendisine büyük yardımı dokunmuş, hareketleri ve yüz ifadesinde ona özellik kazandıran hiçbir şey olmayan bu insanı güçlkle anımsamaya çalıştı. Yanyana caddeden aşağı doğru indiler. Her adım atışta Böhm 'ün kafasında geçmişle ilgili şeyler zorlanıyor, sanki Bato'nun taşıdığı bir şeymiş gibi kafasından içeri girmeye çalışıyordu. Bato o zamanlar bu genç öğrenciyi iki yanından yakalamış, sarsmış ve bir daha da hiç bırakmamıştı. Yüreğinin hakbilirliği onu, Bato'yu olduğu gibi görmeye zorluyordu: şakakları yorgunluktan titreyen küçük solgun bir adam. Sadece gözleri hiç azalmayan büyük bir dikkatle parıldıyordu, ama onlar da gözlüklerinin bulanık camları arkasındaydılar.

Tramvay geldi. Ashnda Böhm onunla birlikte tramvaya binip binemeyeceğini sormayı isterdi, ama, Bato'nun geceleri doludur

şimdi diye düşündü. Niye kalkıp da benimle birlikte bir odada otursun sanki?

Sonunda Bato evinin merdivenlerini tek başına çıktı. Kapının önünde duraladı, her akşam kapının tokmağını tereddütle çevirirdi. İçeriye mi girmeliydi, yoksa buradan çekip gitmeli miydi?

İçeri girdi. Marie her zamanki gibi aynı yerde oturmuş dikiş dikiyordu. Andris ayağa kalkmış babasına bakıyordu. Uzun bir yolculukta daracık bir yerde kalmak zorunda olduğu bir çevreyi insan nasıl incelerse öyle soğuk ve nezaketle çevresine baktı. Marie hemen dışarı çıktı, bir tabak dolusu sıcak yemek getirdi. Odayı acılı bir koku sardı. Bato iştahla yemeğe koyuldu, o anda yemek yemek yapılabilecek en iyi şeymiş gibi geldi ona. Marie boş tabağı gene dışarı götürdü. Bato lambanın altına oturdu. Marie de geri gelip dikişine başladı. Lambanın ışığının yere vuran çemberi karısı ve kendisi için çok dar görünüyordu. Marie kendiliğinden çemberin dışına çıktı. Sonra bir şeyler sordu, gelecek cevaptan korktuğu seziliyordu: "Afedersin ama sana bir şey sormak istiyorum, belki de söylemek istemiyorsundur. Söylesene kötü bir şey mi oldu?"

Bato önce hiçbir şey söylemedi, sonra sükûnetle, biraz önce Böhme cevap verdiği gibi cevapladı: "Özel bir şey olduğu yok, çalışmıyorum, ızdırap veriyor bana bu."

Marie daha büyük bir felaket haberi beklermiş gibi rahatladı: "Ne yapmayı düşünüyorsun?"

"Bilmiyorum, belki de Rusya'ya giderim." -"Hemen mi, bizimle mi?" dedi Marie. Bato cevap verdi: "Sen gelmek zorunda değilsin Marie. Çocuklarla beraber ailenin yanına gitmeyi istemez misin?" Marie'nin yüzü bembeyaz oldu, Bato'ya öyle geldi ki, Marie'nin gerçek yüzünü şimdi bu beyaz fonda ilk kez görüyordu sanki. "Bizi pek sevmediğini biliyorum" dedi, "Ama çocuklarını hiç sevmediğini bilmiyordum. Hiçbir zaman, sen gitsen de gitmesen de, oğullarıyla birlikte o ülkeye bir daha geri dönmeyeceğim." Bato büyük bir darbe yemiş gibi oldu. "Sizleri sevmediğim doğru değil," dedi, "Ama sen de biliyorsun ki çok sevdiğim başka bir şey

daha var."

Marie alçak sesle: "Bizimle birlikte olmak seni hiç sevindirmiyor, niye?" dedi. "Şu halime bak bir kere." Marie kendisini ona göstermek istiyormuş gibi ayağa kalktı. Bato ona yaklaştı ve öptü.

Daha sonra karısı yatağa yattığında Bato eski yerine oturdu. Kendisiyle ilgili şeyleri düzene koymadan yerinden kalkmamaya kararlıydı. Andris bir gözünü yummuş ona bakıyordu. Neyi bekliyor sanki? diye düşündü. Şimdi artık yabancı adamların ansızın odaya girip her yeri darmadağınık ettikleri ve onu alıp götürdükleri günler çok gerilerde kalmıştı. Bato gündüzleri oğluyla konuşamamıştı hiç, ama şimdi ikisinin de düşündükleri aynıydı.

Yedinci Kısım

I

Bato'nun acemice tramvaya binişini seyrettikten sonra Böhm aynı caddeyi gerisin geriye yürümeye başladı. Sonra durup, gene geriye, durağa doğru yürüdü. Birden bu geceyi aynı caddede değil, biraz önce Bato'yla konuştuğu dilde sohbet ederek geçirmeyi istemişti, özellikle de eğer bu kentteyse Faludi'yi görmek istiyordu. Hemen kentin batısına, Kleiststrasse'ye giden araca bindi. Kendisine verilen oda numarasını aradı, Radau'nun sesi dışardan duyuluyordu. Sevinç çığlıklarıyla karşılandı odada. Sarhoş gibi olmuştu. Aşağı yukarı tanıdığı, yıllar önce bir yerlerde karşılaşmış olduğu bir sürü yüz vardı çevresinde. Hiç değişmemiş soğuk ifadesi ile Margit, Mişka ve kocası, gene küçük ve dağınık haliyle, biraz daha ufalmış görünüyordu, demek hala yaşıyordu, yıllarca hiç aklına getirmemişti onu. Hajnal ona gene kızgın bakıyordu, yıllar öncesi olduğu gibi. (benimle ne alıp veremediği var acaba; yanılmıyorsam şimdi altı yıl kadar oluyor kavgaya etmiştik onunla bir keresinde; ama doğru dürüst anımsamıyorum bile olanları). Agnes gene ayağa kalkmaya üşenecek kadar tembel, uzandığı kanapenin üstünden eliyle selam veriyor, gülümsüyordu; eskisi gibi güzeldi gene. Hepsi biraz ezilmiş gibiydiler, kimisi biraz daha şişmanlamışlar da şimdi birdenbire ortaya çıkmış gibiydiler. Bileğini hiç bırakmayan ve iki yanağından öpen bir adam ona korkunç tanıdık geliyordu -şişmanca sağlam yapılı, geniş yüzlü bir adam. Böhm bunun Faludi olduğunu anım

sadı, korktu birden, sonra gülerek sarıldı, öptü. "Ne kadar sevindim bilemezsin" dedi Faludi, "Otur hele, bir şeyler ye." Diğerlerinin çoktan yemeklerini bitirip kalkmış oldukları masaya onu çekiverdi; masa, Böhm'ün son olarak evde annesinin hazırladığı sofrada gördüğü güzel yemeklerle doluydu. "Poğaça varmış daha," diyordu Faludi, "Weisz'a ismarlamıştım özel olarak." Böhm yağlı kaz etini diliyle damağına bastırırken çevresine bakındı. Odanın içinde her yanda, koltukların, sandalye arkalarının, yatakların üstüne paltolar kasketler atılmıştı; iki pencerenin arasına Tibor'dan bir manzara asılıydı; Böhm odada iki yatak olduğunu görünce, kadınlardan hangisinin Faludi'nin karısı olduğunu çıkarmaya çalıştı, herhalde el örgüsü, rahat bir ev giysisiyle bacaklarını yukarı çekmiş kanapede yatan Agnes olmalıydı. Faludi bu kadınla Viyana'da Böhm'ün bilmediği bir nedenle karşılaşmış ve onunla kalmıştı. Bir çok duvarda sabırla asılmaya alışmış, gözlerinin içi gülen, sakin ve keyifli ifadesi ile Lenin masanın arkasındaki duvarda duruyordu.

"Buradaki çalışmalara katıldığını duydum", diye Faludi söze başladı.

"Evet buraya yerleşip çalışmalara girdim."

Faludi gülümseyerek Böhm'e baktı, tabağına yeniden yemek doldurdu. "Şu Alman ailenin yanındaki yemeklere hâlâ nasıl dayanabildiğine hayret ediyorum doğrusu."

Hajnal anlatıyordu: Aman allahım. 1920'de Neuköln'de bir Alman ailesinin yanında kalıyordum, sokakta görünmemem gerekiyordu. Yağda kızartılmış garip bir börek yapıyorlardı, aklıma gelince hâlâ fena oluyorum. Allahtan bir köpek vardı da masanın altından hiç belli etmeden ona veriyordum yemeği."

Faludi kolunu Böhm'ün omuzuna koydu. "Cepheden birlikte nasıl döndüğümüz aklında mı? Kargaşanın ve çaresizliğin kol gezdiği kamptan adamlarımızla nasıl geçmiştik. Tarlalardan geçişimizi hatırlıyor musun; köylü giysileri vardı üzerimizde, yaşlı bir kadın oturduğu yerden: "Nasıl da iyi giyinmişsiniz aslanlarım benim, kimse anlamıyor Kızıl Ordudan olduğunuzu demişti."

Evet Böhm hatırlıyordu bunları; nasıl hatırlamazdı ki?

"Küçük Pali ne oldu?"

"Bilmem, hiç haber alamadım, İtalya'ya gitmişti."

Faludi açılmış hiç durmadan anlatıyordu. Ne anlatıyor ki böyle uzun uzun? diye düşündü Böhm, bizim orada meyhanede savaş anları anlatan yüzbaşılar gibi. "Yanıma gelsene biraz," diye Agnes sözünü kesti, en az yüz kere dinlemiş olmalıydı bunları, "konuşalım biraz".

Böhm öbür yana oturdu, Faludi konuklarına anlatmaya devam ediyordu.

"Barakayı hatırlıyor musun", diye söze başladı Agnes, "ya Erwin'i, hiç kimseye görünmeden odasına girmek için penceresine merdiven dayayıp içeri girmişti." "Erwin'i hatırlıyorum tabii, ama bu merdiven hikâyesi benden sonra olmuş olmalı." Odaya doğru döndü. "Yurttan haber alabiliyor musunuz?" -"Yazın aşağıdaydım," diye yanıtladı Margit hemen. Bu odada Böhm'ün en hoşuna giden şey şimdi Margit'in renksiz, soğuk yüzüydü. "Yurda gittin demek?" -"Evet, niye olmasın, pasaportum geçerli benim. Önce köye gittim, teyzemin yanına. Kahveler ve dükkânlar olan büyük bir ana cadde yapmışlar, bir de garnizon var köyde, subaylar karlılarıyla beraber, Poiret modasına göre falan giyiniyorlar, ve aynı caddede yalınayak bir sürü insan, üstleri yırtık, dökülüyor, dikmeye kalksan dikiş tutmaz. Burada güzelce birbirinden ayrılmış olan iki dünya orada bir caddede yanyana. Oradakiler aradaki ayrılığın farkında bile değiller, ne şaşıyorlar buna, ne de çekiniyorlar.

Sonra kente geri döndüm. Kimi gördüm dersin orada: Kelen'i. Kelen'i hatırlar mısın?"

Evet Kelen'i hatırlıyordu Böhm. Kaçtığı günün öncesi Metropol kahvesindeki Kelen. İnanç veren hârika yüzü ve o korkunç sözler: "Sen yalnız git, benim burada kalmam gerekiyor, görevliyim."

Margit devam etti: "Metropol kahvesinde rasladım Kelen'e. Çok tatlı ve insanın iştahını açan bir görünüşü vardı, önünde de beyaz bir önlük. Önce şaşırdım, sonra Metropol kahvesinin ba-

başına ait olduğu aklıma geldi. Cephede sizinle birlikte değil miydi?"

"Evet bizimleydi."

"Kentte kalmıştı değil mi, görevliydi başlarda?"

"Evet kentte kaldı."

Böhm o günkü korkusunu ve Kelen'e karşı duyduğu derin saygıyı yeniden hissetti: Kalmam gerekiyor benim, o halde kalacağım.

"Evet, ve gördüğün gibi hepten orada kaldı. Şansı varmış o zamanlar, polis bulamadı yerini, birkaç hafta ya da birkaç ay illegal kaldı, bir süre dayanabildi buna, ama sonra yavaş yavaş ailesinin yanına kaydı. Her neyse beni görünce ürkmedi hiç. Hatta sevindi bile. Metropol kahvesine iyice ısınmıştı..." Oradakiler bir süre hiç ses çıkarmadılar. Düşünceleri karmakarışık değişik yönlere dağıldılar, ta ki Faludi soruncaya kadar: "Mahkemeyi okudun mu Böhm, Rakosi'nin duruşmasını?"

"Okudum tabii."

"Rakosi'yi on yıldır tanırım" diye Faludi anlatmaya başladı, "aynı yere kapatmışlardı bizi" Şimdi hepsi dikkatle Faludi'yi dinliyorlardı. Ama Böhm bir süre sonra izleyemez oldu anlatılanları. Anlatılanların hepsi, doğru olsun yanlış olsun, eksik ya da tamam, hepsi onda, anlatılanların çıkış noktasına dönmek, onların gerçek olması isteğini yaratıyordu. Bugüne kadar Böhm sakin ve işiyle uğraşır kalabilmişti. Sadece yaptığı iş vardı onun için, geçmiş yoktu. Hatırlıyor musun, diye başladığında parmaklarıyla kulaklarını tıkamak istemişti hep. Ama bugün, anlatılanları dinlemeye çalışarak oturduğu yerde huzursuz olmuştu. Belli belirsiz zorlu günlük işlerin yanında önemli bir şey üzerinde düşünmeyi unutmuş olduğunu hissediyordu. Yaptığı işin içine sığamaz olmuştu. Hemen şimdi burada kendisinden daha başka bir şeyler istensin istiyordu. İçindeki o bilemediği son gücü istemeliydiler ondan.

Kendini tutamadı, yerinden kalktı.

Evden çıktığında Faludi de paltosunu alıp onu durağa kadar

geçirmek istemişti. Koluna girmişti yolda. "Sevindim seni gördüğüme, daha sık gel." -"Sizin ev hep böyle dolu mu oluyor?" -"Bizde mi, evet her akşam." Yüzündeki ifade sağlıklı ve açıktı. Sonra Faludi konuşmaya başladı, o akşam ilk olarak eski sesi ile konuşuyordu: "Benimle ilgili söylenenleri duymuşsundur, beni bir kenara ittiklerini falan. Çok yalanlar söylediler, pislik attılar üstüme. Her neyse en doğru olanı bir süre sesimi çıkarmamamdı. Burada redaksiyonda benim için bir yer buldular."

"Evet arasıra senin hakkında söylenenler kulağıma geliyordu."

"Neler duydun sen?"

"Ben seni tanıyorum. Neyin doğru, neyin yalan olduğunu ayırabilirim. Her şeyi abarttığını, büyüttüğünü, olanlara dayanıp rahatça yerinde oturmadığını, kavga çıktığını ve onların ellerinden geleni artlarına komadıklarını..."

"Beni itelemek için ellerinden geleni artlarına komadılar..."

"Ama sen de sağlam durmadın yerinde, itelendin."

Faludi güldü. "Şimdi beni dinle ufaklık, senin gagan uzamış. Seni tarlalarda yalnız bıraktığımda yüzünün aldığı şekli hiç unutmayacağım."

"Bunun için sana her zaman teşekkür borçluyum."

Faludi duraladı, biran düşündü. Sonra devam etti: "Şimdi oralarda neler olup bittiğini, durumun nasıl geliştiğini biliyorsundur herhalde. Şimdi zayıflamış oldukları söylenemez."

"Demek şimdi dayanacak bir nokta buldun kendine, 'Benim gibi olan daha çok adam var' diyorsun. Ama senin durumun şuydu: Sen rahat durmaya alışmış biri değilsin, ve senden istenen de sana uymuyordu, başkalarını da işin içine sürükledin. Dondurdun, bir süre şimdi gene tırmanabilirsin."

"Senin neler bildiğini ve bildiklerin üzerinde düşünüp düşünmediğini bilmiyorum." Böhm'ü dirseğinden yakaladı, hırsıyla anlattıklarına inandırmaya çalışıyordu. Böhm, Faludi'nin bir zamanlar birisini nasıl böyle dirseğinden kavrayıp anlattı-

klarına inandırdığını düşündü. İçine işlemiştir bu, hiç yitirmemiştir bu yetisini. Faludi hiç durmadan konuşuyordu, Böhm içindeki isteksizliği zorla bastırırdı.

Kaydın, takıldın kaldın bir yerlere bir kere. Artık bir daha düzeltemezsin durumunu, diye düşündü Böhm. Şimdi Faludi'nin yakıncacık yüzüne bakarken, ifadesinin hiç de neşeli ve açık olmadığını görüyordu; Faludi'nin parlak gözlerinde, neşeli yüzünde korku ve çaresizliğin getirdiği noktacıklar belirmişti. Böhm'ün aklından neler geçtiğini anlayan Faludi yüksek sesle bütün gerçeği söyleyiverdi: "Çalışmazsam yok olurum ben. Şu halime bak, neye döndüm." Görüyorum, görüyorum ama, sana bir yardımım dokunmaz, diye düşündü Böhm. Gelen tramvaya binebildiğine sevindi.

II

Anka'nın görüşmeye gelmesinin üzerinden çok geçmeden Janek çocuğun doğduğu haberini aldı. Aynı koğuşun başka bir çocuğu daha oldu. Aynı kentte bir işçinin karısı olan Dombrowski tren yolunun oraya gelip sesledi: "Mişka, erkek!" Dombrowski pencereye yapışmış gibiydi. Birbirlerini anlamak için ciğerleri sökülünceye kadar bağırıyorlardı. Sonunda Dombrowski koğuşa döndü: "Bir oğlum olmuş." Hepsi sevinçle güldüler bu habere, Dombrowski dışında; onun yüzü her zamankinden daha karanlık görüyordu. "Bizde yeteri kadar piç var zaten, kadınlar kendi çocuklarını bile tanıyamıyorlar." Luşak sinirlenmişti: "Nasıl olur da kendin, karın ve çocukların hakkında böyle konuşabilirsin?" Dombrowski sadece soğuk soğuk bakmış, hiç cevap vermemişti. Daha sonra yemek sırasında şöyle dedi: "Bakın işte, şu çanaktaki yemi görüyor musunuz, aşağıdakiler çocuğa vermek için bunu alabilselerdi buradan, kimbilir nasıl sevinirlerdi, hiç kuşkunuz olmasın bundan."

Dombrowski'nin çevresi, sadece kendisini değil, yakınındaki herkesi donduran soğuk bir kabukla kaplıydı sanki. Ama bazen bakışlarının sıcak olduğu da olmuyor değildi, özellikle Luşak

ders anlatırken. Dombrowski hırsla, deli gibi öğreniyordu. Geldiğinde hemen hemen hiç bir şey bilmiyordu, daha altı yılı vardı önünde. Uzun bir yolculukta hiç bitmemesi gereken yolluk hazırlıyormuş gibi öğreniyordu anlatılanları. Gizliden gizliye, birbirlerinden ayrılacakları, öğrendiklerinin donup yok olacağı ve eski kafasız ve bilgisiz durumuna yeniden döneceği korkusu içini yiyordu.

Mosuzki de Dombrowski gibi bıkmadan usanmadan öğreniyordu. Hastaydı. Çok sürmez askeri hastanelerden birine gönderirlerdi. Ama gene de sanki hiç ayrılmayacakmış gibi gece gündüz öğrenmeye çalışıyordu. Hapisaneden sağ çıkamayaacağını kendisi de biliyordu. Bu durumu bilmek ve onun her şeyi öğrenmek isteği arasındaki çelişki yoldaşlarına ızdırap veriyordu. Mosuzki durumu bilmiyormuş gibi davranmaya devam ediyordu.

Birinci tutukluluğunda da iyi bir hocaya düşmüş olan Janek sakin ve neşeliydi.

Mayıs ayında Pilsudski devrilip yerine faşist hükümet geleli beri koğuştaki heyecan artmıştı. Blandski ve Dombrowski gelen az haberden partinin zayıflığını hissetmiş ve bunu abartmıştı. Yaşamının büyük amaçlar taşıyor olmaması ve Blandski'nin tartışmalardaki olağanüstü konuşma yetisinin de bunda rolü olmuştu.

Anka ikinci kez görüşmeye geldi. Başörtüsü kollarında büyücek bir kundak olmuştu, ve kundağın içinde küçük beyaz bir ay yatıyordu. Nöbetçi -"Yanyana gelmenize izin veriyorum ama hemen geri çekileceksiniz sonra," dedi. Parmaklığı açtı. Janek bir adım öne çıktı, çocuğa baktı, Anka'yı dudağından öptü ve geri çekildi. Bütün gücüyle her ikisini de, Anka'nın getirdiği haberleri ve çocuğu içine doldurmaya çalışıyordu; yaşam dışardan iki oluktan içine akıyormuş gibiydi. Anka çocuğun gözlerini bir bezin ucuyla dikkatlice kapadı. Yürütme komitesinin parti yönetimine Mayıs ayında Pilsudski'nin devrilmesi sırasında yapılan hatalarla ilgili olarak yazdıklarımı anlattı. Janek koğuşa o kadar heyecanlı döndü ki, heyecanı arkadaşlarının hepsine bulaştı.

Koğuştaki hava çok iyiydi, hepsi birarada bulunuşlarından

duydukları sevinci belli ediyorlar, hiçbir altı ayın, geride bıraktıkları son altı ay kadar çabuk geçmediğini söylüyorlardı. Bir sonraki görüşmeye Anka kundaksız geldi: "Hastalandı biraz. Kışı geçirmek de zor oluyor." Gene bir sürü haber getirmişti, duralamadan, değişmeyen bir ses tonuyla anlattı hepsini, zamanın nasıl geçtiğini farketmediler. Yüzünde bir başkalık vardı, soluk, yabancı. Janek bunun üzerinde pek fazla durmadı. Anka'nın yüzü getirdiği haberlerin arkasında kalmıştı.

Bu haberler Janek'in koğuşunu gene huzursuzluk ve kargaşaya boğmuştu. huzursuzluk hapisane idaresi tarafından hazırlanmış özel söylentilerle daha da arttı; bazı tartışmaların bölük börtük parçaları, Troçki, partiden çıkarılmalar, bölünmeler ve benzeri haberler yayılıyordu. Düşünmek ve birbirleri ile kavga etmekten başka yapacakları bir şey olmadığı için, bu doğruluğu bilinmeyen haberler daha da çekilmez oluyordu. Blandski'nin her ölçünün dışına taşan kendinden emin hali Dombrowski'yi deli ediyordu. Dakika başı ikisini birbirinden ayırmak gerekiyordu. Bir keresinde Luşak sükunetle Dombrowski'ye, bu söylediği sözlerin bir tanesinin dışarda olsa partiden atılması için yeteceğini söylediğinde, Dombrowski kendisini tehdit altında, nefret ediliyor ve son derece yalnız hissetti. Troçki'nin sürgünü ile ilgili haber çıkınca -aslında bu haber yalandı ve gerçek sürgünden çok zaman önce yayılmıştı- Dombrowski dayanamadı: "Bunun için yedik altı yıl ha." Janek eliyle ağzını kapadı onun. Dombrowski garip sertlikte bir bakış fırlattı yüzüne, sonra yavaş yavaş yumuşadı bu bakış.

Sonra korktuğu başına geldi, koğuşu dağıttılar. Luşak bilinmeyen başka bir yere gönderildi. Dört kişi Krakow'a gönderildi, Mosuzki hastaneye kaldırıldı, hiç değilse Dombrowski ve Janek birlikte kalabilmişlerdi.

Janek'in kendisinin de henüz bilmediği bir sürü konu vardı. Elinden geldiğince Dombrowski'nin öğrenmesine yardım etmesi gerekiyordu; çünkü Dombrowski'nin ihtiyacı vardı buna. Çok kavga ettikleri de oluyordu, ama kavgalarında kin yoktu.

Sonra Anka geldi gene, gene çocuğu getirmemişti. O zaman Janek her şeyi anladı, bütün gücüyle bağırdı: "Çocuğa ne oldu?" -

"Çocuğumuz yok artık", dedi Anka, "son geldiğimde ölmüştü çoktan." Değerli zamanlarının bir çok dakikasını susmakla geçirdiler. Sonunda Janek: "Korkma Anka." dedi. Daha sonra Janek koğuşta arkadaşlarına hiç bir şey anlatmadı. Artık çocuğu olmadığı için utanıyor, ya da koğuşu kasvete boğmak istemiyordu. Ancak gece olunca Dombrowski'ye olanları anlattı. Dombrowski de onu teselli etmesini bildi. "Evet büyük felaket. Ama Janek düşün ki sadece üç yılın daha var, sonra gene çocuğun olur."

Bundan sonraki zaman sürecinde koğuş her zamankinden daha daralmış gibiydi, çekilmez bir koku, bitmek tükenmek bilmeyen bir zaman ve dayanılmaz yüzler ve sesler. Eskiden Janek herkesi oyalamasını bilirdi. Ama şimdi sönmüş ve çürümüş bu haliyle çevresinin yavaş yavaş soğuduğunu hissediyordu. Yoldaşları onunla uğraşıyorlar, Janek'se neşesini kazanmaya zorluyordu kendisini. Kendi yaşantısı ızdırap veriyordu ona, sanki birileri karşısına geçmiş haline gülüyorlardı. Bu halini değiştirmesi için çok zorlanması gerekti. Ama bir süre zorla eski haline dönmeye çalıştıktan sonra gerçekten de eskisi gibi huzur ve neşe dolu olmayı başardı.

III

"Japonlara ve İngilizlere bu lokalde güvenliklerini koruyamayacağımızı saygıyla bildiririz." Liau Yen-kay bu sözleri okurken gözlerinin içi gülüyordu. Kendine iyi bir yer aradı. Gürültülü bir sokağa bakan küçük bir lokaldi burası, altın rengi ve mavi boyanmıştı her yan, bayraklar ve resimlerle süslenmişti. Liau Yen-kay'da bu durum neşeli bir bayram izlenimi bırakıyordu. Çepeçevre oturmuş yemek yiyen öğrencilerin yuvarlak yüzlerinde selâm saklıydı. Lokantacı tezgâhının arkasından çıktı ve ona eski bir müşterisiymiş gibi servis yaptı. Belki adeti buydu, belki de birisiyle karıştırmıştı onu.

Liau Yen-kay, hemen hemen kardeşi Liau Han-çi'nin batıya gittiği zamanlar harekete katılmıştı. Küçük kardeşinin de kendi geçtiği yollardan geçerek er ya da geç aynı yere varmasını istiyor-

du. Düzenli olarak mektup yazmıştı ona, ama bu mektuplarının kaçının eline geçtiğini bilmiyordu. Liao Yen-kay birkaç haftadır Moskova'daydı.

Berlin'de karşılaşabilmeleri için onları artık küçük bir kara parçası ayırıyordu.

Liao Yen-kay hayretle, küçük kardeşi ile yeniden karşılaşmasının onu rahatsız ettiğini farketti. Gene eskisi gibi dakikse eğer şimdi her an gelmesi gerekirdi. Liao Yen-kay camlı kapının arkasında bir gölge gördü, kendine engel olamadı, yerinden doğruldu. Şaşılacak şey, yanılmamıştı. İçeri giren kardeşi deildi ama çok iyi tanıdığı birisiydi. Eski arkadaşı öğretmen doktor Tsen. Kucakladılar birbirlerini, öpüştüler. Doktor Tsen, Liao Yen-kay'ın kardeşi için koydurduğu servisin önüne oturdu. Fakat gerçekten de kardeşinin geleceğini bilmesi olanaksızdı. Yen-kay çocukken onun köydeki kitap, çiçek ve porselen dolu küçük evine gitmesini severdi. Yüzü ve elleri küçük ve inceydiler, neredeyse hemen kırılıverecekmiş gibi duran bir fosil gibi kurumuş, kemikleşmiş bir inceliği vardı. Liao Yen-kay bu ellerin başka bir ülkenin başkentinde bir lokanta masasının üzerinde durmasını yadırgıyordu. Doktor Tsen'in sorduğu şeyleri duymak da yadırgatıcıydı: "Nereden geliyorsun yoldaş?" -"Rusya'dan, dün geldim, yarına kadar buradayım. Ya siz?" -"Ben de birkaç günden beri buradayım. Kentin merkezindeki tarım uzmanları komisyonundayım. Kısa bir süre önce bizim komisyonu ordudan ayırıp bağımsız hale getirdiler. Öğrenim için burada bulunuyorum, sonra gene eski işime geri döneceğim." -"Yeni haberler var mı yoldaş?" -"Siz daha bugün geldiğinize göre sizin haberleriniz daha yenidir."

Tam bu sırada birisi Liao Yen-kay'ın omuzuna dokundu -"Kardeşim!" Onu unutmuştu bile. Birbirleriyle şöyle bir selamlaştılar, Tsen'e bu herhangi bir gündelik selâm gibi geldi. Han-çi yapacağı bir hareketle konuşmayı bozmaktan korkuyormuş gibi sessizce olduğu yerde oturuyordu. Bir süre daha konuşuldu. Sonunda Tsen ayağa kalktı: "İşte benim adresim burada, sık sık gelin yoldaşlar." Liao: "Ben gelemem ama kardeşim gelebilir," dedi.

Doktor Tsen sessizce sallanarak dışarı çıktı. Küçük Liau yeniden görüşmenin heyecanını basit birkaç sözcükle geçiştirdi. "Kimdi bu?" -"Tanıyor musun? 1924'de Kanton'da çalıştı, bizlere katıldı, onun deyişiyle, yakınlaştı diyelim." Sonra ekledi: "Şimdi-lerde bize yakınlaşmak hiç de zor değil."

Ağabeyi kardeşini asıl şimdi tam olarak görüyordu. Gözlerinin önündeki eski hali hemen yokoldu. Kendisi gibi kardeşinin de şimdi artık büyümüş olduğunu farketti. Her şeyi yeniden düzenlemek, bıraktıkları yerden yeniden konuşmaya başlayabilmek için birkaç dakika konuşmadan öylece kaldılar.

Sonra küçük olanı başladı: "Sen haklıymışsın, ben haksız çıktım. Ama bunun bir yararı yok artık. Sizlerle birlikte olmadım. İnsanın tam yurdunda olması gereken bir zamanda orada değildim."

Ayağa kalkıp köşede bir başka masa aradılar. Liau Yan-çi ağabeyini kolundan yakaladı: "Anlat."

"Sor, bir yerlerden başla işte."

"Tangsi!"

"Tangsi'de ipek giysilerle sokağa çıkmak cesaretini gösterebilecek tek bir erkek, tek bir kadın yok. Rikşa'ya binmek cesaretini gösterecek kimse yok, ama zaten rikşayı çekmeye cesaret edebilecek kimse de yok."

"Babam Tansi'ye geldiğinde limanın orada altı hammal arabanın iki okunun iki yanından çekerlermiş. Düşün hele, ben sokağın köşesinde onu bekliyorum ve babam caddede yayan geliyor, kırk yıl düşünsem aklıma gelmez bu."

"Babam sadece limanda yürümek zorunda kalsa iyi. Çiftlikten Tangsi'ye kadar tam yirmi kilometre, sonra da kentin bir ucundan öbür ucuna kadar sırtında bir bavulla yürümek zorunda kaldı." Liau-Han-çi sordu: "Gerçekten kovdular mı onu?"

"Evet biz kovduk. Çiftliğinin topraklarını köylülere dağıttık, şimdi bütün akrabalarıyla birlikte limanın orada döküntü bir mahallede oturuyor."

"Çok söylendi mi?"

"Sen ne yapacaksın söylenip söylenmediğini? Üstelik pek öyle fazla da söylenmedi, sert adamdır bilirsin. Sonra hiç haber alamadım."

Orduda kumandanım ben. Kanton'dan kuzeye doğru yapılan yürüyüşe katıldım, geçtiğimiz ay yeni bitti. Rusya'ya gitmem kararlaştırıldı. Bugün buraya yeni geldim seni görmek için, yarın akşam gene dönmem gerekiyor."

Kardeşi hemen atıldı: "Pasaportum var. Seninle geliyorum ben de."

Ağabeyi karşı çıktı: "Yok, yok sen burada kalacaksın, sana verilecek görevimiz var."

"Rusya üzerinden yurda dönmeyi düşünmüştüm."

"Bunda düşünecek ne var ki, birkaç ay sonra dönersin. Burada kal çalış, öğren, çalışmasını öğrenirsin burada. Yurda döndüğün zaman çok değişmiş olacaksın. Şimdi sen burada bize lazımsın."

Saat öğleni çoktan geçmişti, akşam oldu. Akşam yemeği ısmarladılar. Konuşmaktan çeneleri sızlıyordu. Liau Yen-kay, bu adamı niye bu kadar çok seviyorum acaba? diye düşündü. Kardeşim olduğu için mi? Yoldaşım olduğu için mi? Yoksa ikisi de olduğu için mi? Çocuk yüzü sertti düşünmekten şimdi.

"Oturduğum yerdeki insanlar iyi arkadaşlar, iyi yoldaşlar. Sen evlenmedin mi hâlâ?"

"Ha evet, evlendim." Şimdi küçüğüne gelmişti düşünme sırası, büyüğünün akli karışmıştı ciddi yüzünün arkasında Liau Yen-kay Yü-si'yi düşünüyordu, genç öğrenci kızı. Moskova'ya onu da beraberinde getirmişti. Akşamları gözlüğünü ve bilgeliğini bir kenara çıkarıp koyunca yumuşak ve ince oluveriyordu. Bir türlü anlatamadı kızı.

"Nasıl bir kadın bu?"

"Öyle bir kadın işte." Liau-Han-çi, karısı onu şu kadarcık olsun benim sevdiğim kadar sevmez, diye düşündü. Garip bir yüzü var.

Sert, ciddi ve sağlıklı, hepsi birarada.

Müşteriler gelip gidiyordu lokantada. Sonunda lokantacı yanlarına gelip alçak sesle artık gitmeleri gerektiğini söyledi. Londra'daki Ma'ya hiç benzemiyordu bu adam, Ma olsa onları şimdi yukarı alırdı. "Nereye gideceğiz?" - "İstasyona gidelim, yer önemli değil nasılsa."

Bir araca binip istasyona gittiler. Liau-Han-çi burada kalmasının mutlaka gerekli olup olmadığını düşünüyor, ama bunu sormaya utanıyordu. Bekleme salonuna oturup konuşmaya başladılar. Uykulu ve sıkıntılı yolcular sabah kalkacak ilk trene binmek için hazırlanıyorlar, iki kardeşe yabancı gözlerle bakıyorlardı. Nihayet bütün önemli şeyleri konuşup bitirdiler. Buluştukları iyi olmuştu, şimdi artık birbirlerinden ayrılabilirlerdi.

Öğleden sonra üstlerinden başlarından doğuya gidecekleri belli olan ilk yolcular bekleme salonunu doldurmaya başladılar. Renkli giysileriyle Polonya köylüleriymi bunlar. Zaman gelmişti, yerlerinden kalkıp perona doğru yürüdüler. "Dinle bak, şu Doktor Tsen'e rahatlıkla görüşmeye gidebilirsin arasına. Kupkuru bir adam olmasına karşın epey şey bilir." Beyaz bir levha kalktı: Negoreloye. Bu peron daha önce de Han-çi için eşik olmuştu. Liau Han-çi'yi kardeşiyle vedalaşmak pek sarsmadı. Kente dönerken içinde hâlâ ağabeyinin kendisini ısıtan ve çevikleştiren varlığını hissediyordu.

IV

Yolun yarısını ders üzerinde konuşarak geçirdi. Pastahanenin önünde durup pastalara baktılar.

Steiner birden: "Haydi girelim!" dedi. Elisabeth şaşkınlıkla ona baktı. Bir an, Steiner'in hiç aklına getirmediği kadar güzel görünmüştü gözüne. Önünden içeriye girerken ilk olarak kızın vücudunun farkına varıyordu; Elisabeth iki kez başını omuzlarının üzerinden geriye doğru çevirdi, Steiner'in bu daveti geri alacağından korkuyormuş gibi. Steiner kızın güzelliğini daha yeni keşfediyordu, yirmi yaşının gençliğini, her sevinci incelikle

ödüllendirmeye hazır halini keşfediyordu. Aynı anda Robert'in ve diğerlerinin de her zamanki masalarında oturduklarını farketti. Bu iki şey birbirlerine karıştı kafasında: "Bu akşam yalnız değilim. Belki de bundan sonra artık hiç yalnız olmayacağım. Durum eskisi kadar kötü değil artık."

Dersler ertesi günün tatil olması nedeniyle saat altıda bitmişti. Bardaktan boşanırcasına bir yağmur küçük kenti baştan aşağıya yıkıyordu. Pastahanenin içi ağzına kadar doluydu. Steiner'in sadece ciddi ve gergin olarak bildiği Elisabeth'in yüzünde şimdi vitrindeki pastaların tatlılığı ve yumuşaklığı vardı. Koyu renkli, kötü kesilmiş saçlarıyla, bir erkek çocuğundan çok, bir rahibeye benziyordu. Şimdi önemli olan şey hemencecik onun elini tutmasıydı; kızın elini tuttu, Elisabeth başını önüne eğdi, elini yumdu, küçücük bir yumruk oldu eli.

Robert'in masasında: "Baksana , tam birbirlerine göreler. Hoş bir çift." - "Kim bu kız?" - "Yanılmıyorsam adı Schlüter. Birkaç yıl önce buralarda arkeolojide bir Schlüter vardı, öldü sonra. Onun kızı olmalı." - "Güzel kız değil mi?" - "Evet çok güzel. Biraz solgun ama. Belki de böylesi hoşuna gidiyordur." - "İyi ama tam ona uyan da böylesi zaten; buralara yabancı birisini sürükleyip getirmemiş olması, böyle birisini bulması tam ona uyan bir şey, rahatça oturur işte onunla."

Steiner kızın elini tutuyordu. Kız tam onun hoşuna gittiği gibiydi, sağlam ve soğuk; çok küçük değildi ama ince kemikliydi.

"Şimdi ne düşünüyorsunuz Elisabeth?"

"Çok şey. Sizin nereden geldiğinizi, neler yaptığınızı düşünüyorum. Sizi sadece üniversiteden tanıyorum," omuzlarıyla bir yerle doğru işaret etti, Mautner'in seminer odasına doğru.

"Sizin ailedeki erkekler nasıl oluyorlar ki?"

"Biliyorsunuz işte, bir arkeolog ailesi. Bizde Parthenon başlıkları üzerine ailedeki insanlardan daha çok konuşulur. Birbirimiz hakkında çok az şey düşünmüşüzdür."

"Biz çok düşündük."

Aceyle ona doğru baktı, eli gevşemişti, yüzü beyaz ve açıktı.

Steiner kızı aklından Margit ile karşılaştırdı, bu büyük aşkın üzerinden yıllar geçmişti şimdi. Margit beyaz ve yumuşaktı, biraz kararsızlık saklıydı onda, ızdırap verirdi insana. Kaçışından bir gün önce onu sevinerek evine almıştı, biraz da maceracılık yok değildi bunun içinde. Kızın derisinin kokusuna karışmıştı. Ama bu kokuyu uzun zaman unutamamıştı. Tehlikeden kurtulamayacağını sanmıştı. Uzun yıllar yalnız başına olmanın acısını çekmişti. Şimdi ilk olarak bu korkunun geçtiğini hissediyordu. Artık eski durumuna dönemezdi. Geçen yılı daha rahat geçirmişti, daha bir ümitliydi gelecek için: işinde başarı, aile sahibi olmak, devamlı bir yerde oturabilmek. Ama şimdi şu anda içindeki o korkunun artık geçtiğini anlıyordu. Bir eliyle Elisabeth'in elini tutuyor, öbür eliyle pasta yiyordu, her şey o kadar basitti ki, hiç korkusu kalmamıştı artık. Kuşkusuz güzel ve cana yakın bir kızdı, ama bu kızda daha güçlü bir şeyler olmalıydı içindeki büyük boşluğu dolduran, ya da içindeki boşluk o kadar küçülmüştü ki doldurmaya bu kızcağız yetiyordu.

"Durun daha getireyim." Koşarak gitti iki tabak dolusu pastayla döndü.

Robert'in masasında başlar ondan yana çevrildiler, gülüşmeler oldu: "Evleniyor mu, yoksa gönül mü eğlendiriyor?"

Robert bir daha o yana dikkatle baktı. "Sağlam bir yere ihtiyacı var, demir atması gerekiyor bir yere, ayağı yere değsin istiyor."

"İyi işte istediği olur." -"Bir de kafasını sokacak bir yer." -"Gelecek yıla da öğretim üyeliğine alırlar."

Steiner yerine oturdu, kızın elini yakaladı, birden sarsıldı; "Bir şey mi oldu?" diye sordu Elisabeth.

"Belki de burada dendiği gibi ne bileyim 'başka birisi var mı' diye düşündüm de. Yani bir erkek arkadaşınız var mı?"

"Yok, evet, yani hayır, olabilir."

"Yani..."

"Görüyorsunuz işte, ciddi bir şey yok."

"Yani biz şimdi ciddi sayılır mıyız?"

"Bilmem..."

Yüzü yakındı ve ne düşündüğü yüzünden okunuyordu, kendini ele veriyordu, korku vardı yüzünde.

"Evet ciddi bir şey bu."

Sadece kızın vücudunu, onun derisini, ellerini, arkaya doğru gerilmiş boynunu düşünmek istiyordu. Hatta korkunç derecede ciddi bir şey diye düşündü. Niye acaba?

Sonra Elisabeth birdenbire yerinden kalktı, derse gitmesi gerekiyordu. Steiner onu dersanenin kapısına kadar götürdü, sonra beklemek için yeniden pastaneye geri döndü. Robert genç ve açık yüzü ile, her zaman gereğinden çok parlatılmış gözlüklerinin altından gülüyordu. Bu parlaklığıyla gözlükleri de onunla beraber gülüyor gibiydiler.

"Haydi bakalım, Steiner'in şerefine, yeteri kadar pasta yedin herhalde!"

Robert'in "Güzel kız, nereden buldun?" demesi Steiner'in hoşuna gitti.

"Burada kızlar nerede bulunuyorsa oradan, Mautner'in seminerinden."

"Bak şimdi Steiner" diye başladı Robert, yüzü ciddileşmişti, sadece gözlükleri gülüyordu şimdi, "ciddi bir şeyler yapmak istediğini niye bana daha önce söylemedin?"

Steiner, Robert'in kendi sözcükleri ile konuşmasına hayret etmişti, kaşlarını yukarı kaldırdı. Robert geçen yıl Steiner'e 'sen' diye konuşmayı kendisinin önermiş olmasına kızıyordu şimdi. Sandalyelerini masaya biraz daha yanaştırdılar. Steiner elini Robert'in koluna koydu, onunla barıştı.

"Yalnız anlamadıysam bana bir içki ısmarlamıştın."

"Söyle bakalım yazı ne oldu? Ne zaman bitiyor?"

"İyi işte bitirdim. Bugün baskıya veriyor musunuz?"

"İyi oldu değil mi?" Steiner, bunu ilk kez düşünüyormuş gibi, düşündüklerinin, bildiği şeylerin tek başına olmadığı zaman boşa gitmediğini, kuşkularının ona artık acı vermediğini düşünüyormuş gibi bir an durdu. Canı sıkın cevap verdi: "İyi oldu tabii." Bunu söyler söylemez bağışlayan bir gücü yeniden bulmuş gibi bütün kuşkuları dağıldı.

"Peki ama şimdi burada ne yapıyorsun?" diye sordu Robert. Steiner birden ayağa fırladı, kadehi ayakta boşalttı ve masanın üzerine parasını da bıraktı. "Tamamiyle unutmuştum..."

Sokağa fırladı. Elisabeth'i kaçıracığından korkuyordu. Geçen bir saat içinde onu bütünüyle unutmuştu. İşte cezasını çekiyordu. Herhalde şimdi kızın girdiği yapının önünde boşuna bekliyor olmalıydı; bu aptal caddede yalnız başına olmanın acısını tadıyordu.

Ama sonra kızın küçük beyaz yüzü merdivenlerde genç bir kalabalığın içinden görüldüğünde delice sevindi.

V

Stoyanof bacaklarını açmış, sırtı sobaya dayalı, yüzü ardına kadar açık kapıya dönük yerde oturuyordu. Kapının hemen önünde çorak mavi karası bir toprak Ködeş kayalığının gölgesinde uzanıyordu; bayırda kayalığın arasında biraz daha açık renkli bir parça vardı: akşamın inmekte olduğu gökyüzü. Boş ve dumanlı odadan akşamın son ışıkları döküldü.

Karısı köşede havanı bacaklarının arasına sıkıştırmış oturuyordu; her vuruşta havan gıcırdayıyordu.

Stoyanof kaçması mı, yoksa kalması mı gerektiğini düşünüyordu. Gökyüzü daracıktı, dağlarsa ancak kötü bir koruyucu olabilirlerdi. Karısı tahta havanı bir yana fırlattı, bakracın içindeki süzgeci aldı. Andreas dikkatle ince bir iplik gibi düzenle

sütü içine döktü. Kadın hamuru yoğurmaya başladı. Şimdi havan da artık gıcırdamadığından odada hiç ses çıkmaz olmuştu.

Andreas güğümü yerden kaldırdı, kadın: "Artık sobayı yakmanın anlamı yok. Hamuru tülbente sarar, pişirmeden yanıma alırım." dedi.

"İyi öyle yap." dedi Stoyanof. Ayağa kalktı ve kapının yanına geldi. Polye'den altı saatte yukarıya gelmişti, ilân tahtalarına, köy hekimlerinin kapılarına bildiri, ya hemen onun önünden ya da hemen arkasından asılmıştı: "Düzeni yeniden sağlamak için Üçüncü Alay Branye'ye getirilmiştir."

Karısı hamuru temiz bir tülbente sardı, sonra çıkını açıp içine yerleştirdi. "Ben işleri bitirdim. Hemen mi gidelim, yarın mı?" Stoyanof arkasına dönmeden kapıya doğru seslendi: "Şimdi gidin." Kadın bir an kararsızlıkla durdu, sonra: "Sende arkamızdan geliyor musun?" dedi. Stoyanof hiç cevap vermedi. Kadın üçüncü kez anlatmaya başladı: "1918 yazında bir daha artık hiç dönmeyeceğime, şimdikinden daha çok inanmıştım. Oduna gitse", diye devam etti yüksek sesle, Stoyanof'a doğru konuşmuyordu, nasılsa cevap vermiyordu çünkü, kendi kendine konuşuyordu, "oduna gitse durumumuz bambaşka olurdu.

Hemen enseleyiverirler bizi, şuna bak, Andreas'a, çocuğu ne işlere sokuyoruz allah bilir."

Yüzü dışarı dönüktü Stoyanofun, hep aynı şeyi düşünüyordu: Belki de buralara kadar gelmezler, geçen sefer sadece Markowo'ya gelmişlerdi. Önemli olan bağlantıyı yitirmemek. Kalmaya karar verdi.

Çocuğun kolu altına girdiğini farketmemişti. Karısı: "Bırak da geçeyim, gidiyoruz işte", dedi. Kenara çekildi, kadın zorlukla sürtünerek daracık kapıdan dışarı çıktı; kulübe ikisini son bir kez daha birbirlerine doğru itiyor gibiydi, göğüs göğüse, kucak kucağa. Stoyanof karısına baktı ve anlaşılır bir sesle: "Yolun açık olsun" dedi. İşte o zaman kadın durumun her zamankinden daha başka, çok daha kötü olduğunu anladı, her şeyin sonu gelmişti. Stoyanof bir an karısı için bir şeyler yapması gerektiğini hissetti. Farkında olmadan haç çıkarmak için elini karısına doğru uzattı,

ama sonra hemen elini geri çekti, yaptığı hareketin anlamsızlığına güldü. Biraz sonra yoldan karısının ince sesini duydu: "Andreas!"

Ködeş'in arkasında kadın yabancı bir adamla karşılaşmıştı. Birkaç dakika sonra üçü birlikte kulübenin yolunu tuttular, kadın, yabancı adam ve çocuk birlikte yürüyorlardı. Adam korkuluğun üstüne atılıp bağırıp çağırmaya başladı: "Kapıyı kapatın, kapınızın sürgüsü yok mu? Allah kahretsin, çarpılasın inşallah, karın ayaklarının dibinde..."

Stoyanof kızdı: "Yeter artık be, kimsin sen? -"Kapıyı sürgüleyeceğine hâlâ soruyorsun," diyordu adam, "Dünyayı zehir mi edeceğim sana?" -"Kapat artık çeneni be," diye çıkıştı Stoyanof, "buraya kadar gelebildiğine göre kim olduğumu biliyorsun demektir."

Adam inlemeye, yalvarmaya başladı: "Bırak da soluklanayım önce. Beni tanımıyor musun? İki üç yıl oluyor, kışın gelmiştim buraya. Çekinmene gerek yok, gideceğim şimdi buradan."

Stoyanof kapıyı sürgüledi. İçersi kapkaranlık olmuştu. Gözleri karanlığa alışınca kadar Stoyanof'un Dimof'un ancak tanıyabildiği yüzü iyice solmuştu. Adamı tepeden tırnağa bir titreme tuttu. Titreme durdu başladı, gene durdu, gene başladı: "Teğmen Gonef'in aşağıdaki kereste atölyesinde greve giden her dört kişiden birini seçip ayırdığı yirmi oduncudan biri de bendim. Bunları biliyorsun. Seksen kişiydik aşağıda. Bizi Branye'ye yollattı. Ben ve diğer üç kişi kaçabildik. Şimdi bunları uzun uzun anlatmıyayım. Şu demiryolu bekçisi Petko'yu tanır mısın?"

"Evet."

"Bir gece onda kaldık. Sonra evine gelip adamı sorguya çektiler. Bir çuvalın içine koydular adamı vahşi bir kedi ile beraber, coplariyla çuvalın üzerine vurmaya başladılar, sonra gene çuvaldan çıkardılar."

Stoyanof'un karısı atıldı: "Söyledi mi herşeyi?"

Dimof ciddi bir ifade ile kadına doğru baktı: "Evet hepsini söyledi. Dördümüzden ikisini vurdular. Birimiz orada kaldık;

sonra ne olduğunu bilmiyorum. Ben kaçtım, dün gece oldu bunların hepsi. Benim hemen önümden buraya gelmiş olmalısın. Maryakoy'da, "önce buradaydı," dediler. Senden önce buraya varırım sanmıştım. Niye olduğunu bilmiyorum ama, senin gölgeni sığınırsam hayatımın kurtulacağını sanıyordum. Buralara kadar gelemezler herhalde. Polye'ye altmış adam yerleştirdiler, şunları şunları verin, onları vermeden buradan gitmeyiz diyorlar.

Bizim sloganı yapıştırmışlar her yere, her şeye rağmen yapıştırmışlar, sarı bir kâğıdın üzerinde siyah harflerle 'Bu onların son girişimidir' yazıyor.

Bıçak adamın yüreğine kadar mı giriyor, kemiğe mi dayanıyor, arasında büyük fark var."

Dimof sustu, Stoyanof da artık sormuyordu. Karanlıkta hepsi birbirlerine sokuldular. Hatta belki de uykuya daldılar bir süre.

Nihayet Stoyanof ayağa kalkıp kapının sürgüsünü açtı. Gece yarısını çoktan geçmişti, gök ağarmaya başlamıştı.

Andreas'ı uyandırdılar. "Kalk da yolu göster."

Andreas sevinçle yerinden fırladı. Yol boyunca Dimof'la pek uğraşmadı; sağa sola tırmanıyor, seyrek olarak onunla beraber yürüyordu. Dimof geldikleri yeri tesadüfen bulduklarını sandı. Çocuğu yanına çağırmanın yolunu arıyordu ama, Andreas hep önden aynı uzaklığı koruyarak yürüyordu. Dimof, dizleri zorlandığından ara sıra durmak zorunda kalıyordu ve durduğu zaman da ölüm korkusu yakasına yapışıyordu. Dağların üstü aydınladıkça korkusu artıyordu. Andreas'ı çağırdı, bileğinden yakaladı. Andreas Dimof'a baktı ve: "Birazdan oradayız. Tepeyi aştık, doğu yamacını da." dedi. Dimof Andreas'ın akıllı ve kurnaz olduğunu ve yolu çok iyi bildiğini yavaş yavaş anlamaya başlıyordu. İçine güven geldi. Geçen gecenin korkusu sadece anımsanan bir şey olmuştu şimdi. Gurur duyuyordu hayatta kalmaktan. "Buradan aşağıya in," dedi Andreas, "büyük taşlara basarak in, su bir şey yapmaz korkma. Küçük bir köprü olan bir yere geleceksin, Banyalar'ın köprüsüdür orası." Onu olduğu yere bırakıp

geriye doğru koşmaya başladı. Yukarda gene durdu, geriye, adama doğru baktı. Dimof arkasına döndü, çocuğa el salladı. Ama Andreas şimdi başka yanlara doğru, Üç Kız Kardeş Dağları'nın arasında kalan çınar ağaçlarının kırmızı lekelerine doğru bakıyordu.

İnsanların tam daha az korkmaya ve ümitlenmeye başladıkları bir sırada, diğer köyleri sağlı sollu geride bırakarak otuz kişilik bir tabur asker büyük Prutka yolundan yukarı çıkarak Reves'e girdi. Teğmen Gonef küçük taburuyla beraber dağlara gelmişti.

Öğlen üzeriydi.

Askerler gelir gelmez kendileri için gerekli olan şeyleri topladılar. Çuvalları devirdiler, kış için ayrılmış tahılın içine girdiler, erzak dolaplarını yağmaladılar. Gözleri ve ağızları ardına kadar açık kadınlar, askerler için kazanın içine atılan şeylere bakakaldılar. Pazara kadar kalırlarsa köy silinip süprülmüş olacaktı.

Teğmen Gonef yetişkinleri önünde yarım daire yaptırdı. Bacaklarını gerdi: "İşte burada ben varım, siz de oradasınız." Sırayla hepsinin yüzlerine baktı, köyün meyhanecisi Peçef'in dudakları bembeyaz, yüzü şapsarı olduğu için aralarından seçti çıkardı. Hiç kimsenin aklına gelmezdi ama Peçef zayıf çıktı, erler kürek kemiğine bastırdıklarında dizlerinin üstüne çöktü. "Benden ne istiyorsunuz? Soracağınız varsa Stoyanof'a sorun."

Daha sonra bayıra çıktıklarında, nasılsa artık her şey olup bittiğinden Stoyanof onlara doğru hatta birkaç adım yaklaştı bile. Elinde baltası vardı. Prutka daha şimdiden göğün başladığı yere kadar kırmızı bir köpüğe bulanmıştı. Bağırıyorlardı: "Ateş edeceğiz, bırak elindeki baltayı." Stoyanof düşünüyordu. O anda anlayabildiği bütün sözcükler üzerine yığıldılar, omuzundan aşağı doğru bakıyorlardı sanki sert ve Ködeş kayalığından daha tehditkâr -elindeki baltayı fırlattı attı. Üzerine atladılar. Kulübenin içine yığıldı hepsi. Çarpışma sırasında evin batıya bakan duvarı yıkıldı, toz toprak oldu her yan. Adamlar ve dam üzerine yıkıldığında kadın çıkınıyla bir köşeye sinmiş oturuyordu. Gözleri korkudan pırıl pırıldı ama kurnazlığın küçük noktaları silin-

memişti hâlâ. Stoyanof'un kollarını arkadan bağladılar: "Onun Reveş'e gittiğini biliyoruz, başka yere değil. Hepsini biliyoruz. Gece senin yanında kaldı."

Stoyanof susuyordu. Yüzünde sadece bir hayret ifadesi vardı. Teğmen Gonef bacaklarını çekti, yere eğildi. Yeryüzünün bu karanlığı içinde iki küçük aydınlık nokta vardı: Stoyanof'un gözleri. Gonef iğne batırılmış gibi bağırdı birden: "Asın şunu be uzunlamasına ne duruyorsunuz!" Bağlı kolları ve ayakları arasından bir sopa geçirip sobayla kapının kalası arasına uzattılar. Sağa sola sallamaya başladılar, liflerinden gıcırtilar geliyordu. Kapının kalası adamın ağırlığına dayanamadı, yıkıldı, gene toz, toprak doldu içersi. Kadını yakaladılar: "Konuş." Kadın titredi, dudaklarını oynattı. Konuşmak istiyordu ama sesi çıkmıyordu. Niha yet durumu onlar da anladılar: "Allah cezanı versin senin de!"

Stoyanof ayıldığında yerde yatıyordu. "Seni böyle bırakacağımızı mı sandın. Söyle bakalım nereye gitti?" Yüzünü toprağa bastırdılar. Askerlerden biri boynuna oturdu. Sopayla vurdular sonra sırtüstü çevirdiler: "Nereye gitti?" Stoyanof uzaklara - kulübe ne kadar büyümüştü- karısının yüzüne bakıyordu. Birbirlerine, sanki birkaç gün önceki vedalaşma ikisinden birinin diğerini terketmesi olmuş ve bir daha da hiç görüşmemişlerdi. Gömleğini ve derisini vücudundan ayırdılar, sopalarla dövdüler. Kadın kocasının oracıkta ölmekte olduğunu görüyor, ancak aklı ölenle değil henüz yaşamakta olanla, şimdi şu sıralarda dönmesi gereken Andreas'la uğraşıyordu.

Aydınlık bir öğlende kapının ağzında küçük bir gölge durdu. Kadın boşuna gözleriyle onu geri döndürmeye çalışmıştı, şimdi artık çok geçti. Andreas yere baktı, kıpkırmızı bir baba. "Sen de burada mısın?" -"Yok hayır. Tanrı tanıgım olsun bu adamı tanımıyorum."

Kaçtı gitti. Aşağıdan bu yana doğru çınarların son kırmızı lekeleri ateş gibi parlamışlardı. Ama yukarıya soğuktu, her şey sönmüş gibi. Yapraklar rüzgârda sallanınca alev alev oluyordular. Gök iyice yakındı. Andreas korkuyordu.

Etin kemiğinden ayrıncaya kadar Stoyanof'u dövdüler, sonra arkası üstü çevirdiler. Kan revan içindeki yüzünde gözleri tüken-

meden önceki ışıltıyla parıldıyorlardı. "Nasılsa her şeyi biliyoruz. Dudof'un birçok kez senin yanında kaldığını, geceyi burada senin yanında geçirdiğini biliyoruz. Stoyanof bu sözleri anlayıp, kimi kiminle karıştırdıklarını kavradığı zaman bir at gibi boynunun üzerine oturmuş askerleri yere fırlattı ve sevinçle bağırdı: "Dudof'u mu arıyorsunuz? Dudof kaçtı. Bundan daha büyük sevinç olamaz benim için!" Gülüyor, kolları ve bacakları ile çevresine vuruyordu, sevinçten kendi ölümünün bile farkında değildi.

Her şey çarçabuk olup bitmişti. Öğleye yakın askerler yukarı gelmişler hemen öğleden sonra çekip gitmişlerdi. Bu arada köylüler de bir karara varmışlardı aralarında. Gidip diğer dağ köylerindeki topladılar, geri dönen askerleri Prutka yolu üzerinde baltalar ve filintalarla karşıladılar.

Bu olay Prutka'daki cezalandırma işlemini daha da kısalttı, hatta bitirdi; oysa ondan sonraki gece daha çok adam öldürüldü, daha çok adam tutuklandı.

Başka bir adamın yüzü ve adı ile hapisten kaçmış olan Dudof, sınırı geçişin son heyecanını da üzerinden atınca uyuklamaya başlamıştı. Uykuya karşı koymaya çalıştı ama son beş gündür gözünü kırpmamıştı. Öyle derin uyuyordu ki, beraberindeki yolcular hep birlikte onu uyandırmak zorunda kaldılar. Sıçrayarak uyandı, güldü ve teşekkür etti. Bavuluyla koridora çıktı, yeni gelen sabırsız yolcuların arasına katıldı. Yeşil ve beyaz ışıklar cama vuruyordu, Paris'de Doğu Garı'na girdi tren.

Sekizinci Kısım

I

Paris'de, Rue Seveste caddesi'ndeki küçük bir kahvede Sukof elleriyle, sanki birisi onu oradan çekip götürmek istiyormuş gibi mermer masaya yapışmış, ağzı yarı açık, burun delikleri çocukları gibi heyecandan genişlemiş oturuyordu. Güzel esmer yüzünde hayret ifadesi vardı. Tam masasının olduğu yerde keşişen hareketli üç cadde, buraya ilk geldiği zamanki gibi dokuz ay sonra şimdi de hâlâ hoşuna gidiyordu; hava kararmaya başladı mı, ışıkların köpüğü çevreyi kaplıyor, damların üstünden şişirilmiş bir balon gibi Sacré-Coeur'un kubbesi yükseliyordu. Bir arkadaşıyla birlikte Marseille'den bütün Fransa'yı yürüyerek aşmış buraya gelmişti. Yoldaş Petrov'u arayıp bulmuş, Petrov onu gördüğüne sevinmiş onu bu kahveye getirmişti.

Sukof o günden beri hergün burada oturup bekliyordu. İş bulmayı denemişti. Ama kâğıtları yoktu, her yerden kovulmuştu. Bir seferinde "L'Humanité" için kaçışını ve Filipopel'deki son olayları yazmasını, oradaki gençlik grubu ile birlikte yaşadıklarını anlatmasını istemişlerdi. Bu yoldan cebine birkaç frank girmişti. Bazen oradan geçen arkadaşları gelip masasına oturuyorlar, bir kahve ya da konyak ısmarlıyorlar, hatta bazen akşam yemeğinin bile parasını çekiyorlardı.

Sukof gülümseyerek masasının ve ellerinin üzerine vuran

kırmızı yeşil ışık taneciklerine bakıyordu. Beyaz kubbe yukarda gecenin içine iyice uzanmak için sisin içinde şişinip duruyordu. Saat sekizde miting başlamıştı. Böyle şeylerde hiç bulunmazlık etmeyen Sukof birden sarsıldı. İçini çekerek ayağa kalktı ve hafifçe sallanarak caddenin öbür yakasına geçti. Garson paranın nasılsa birileri tarafından ödeneceğini bildiğinden ona engel olmadı.

St-Geneviève meydanındaki küçük alanda arkadaşları ile buluşurdu. Uzaktan Petrov'u gördü, ondan kaçmaya çalıştı. Petrov onu burada iyi karşılaşmış, ama sonra zamanla kabalaşmış ve onunla ilişkilerini kesmek ister olmuştu. Yeniden geriye döndü, Petrov'la konuşan adam dikkatini çekmişti. Aynı anda adam da Sukof'a doğru yürümeye başladı. Sukof inme inmiş gibi kalakaldı olduğu yerde, sonra toparlandı, diğerine doğru yürüdü, yavaşça elini uzattı. Bu arada Petrov: "Ona fazla yaklaşma Dudof", dedi, "dikkat et, batık bir adam." Dudof uzatılan eli sıktı, iki elini de yakaladı karşısındakinin. Çekinerek baktı yüzüne, caddede insan nasıl birisini tanıyormuş gibi olursa öyle -daha yakından bakınca tanımadığı anlaşılır, yüz yabancılaşır. Sukof'un heyecanı boğazında düğümlendi, "Sen misin?" diyebildi ancak. Dudof gülererek: "Evet, benim" dedi. Sukof hemen yanından ayrıldı, başı önüne eğik yürüdü meydanı geçti. Akşama yaklaşan kent, meydanlarda asılı ışıklar, hepsi bir anda üzüntüden kapkara olmuşlardı. Petrov'un Dudof'a ne söylediğini, Dudof'un bakışlarının ne anlama geldiğini, ikisinin şimdi kendisi hakkında neler konuştuklarını anlamıştı. "Güvenilir adamdı, güvenle iş yapılırdı onunla, iyi çalışırdı, nasıl oluyor da bu kadar çabuk değişiyor?"

"Her şeyi yapmayı denedik, batağa battı, ayakları yere değmiyor artık, bir daha da düzelemez." Ve caddenin ışıkları Sukof'un üzerine abandıklarında Sukof mırıldandı: "Ne yapabilirim ki burada?"

Birkaç saat sonra Sukof Rue Seveste'deki küçük kahvesinde oturuyordu. Saat dokuz olmuştu. İtalya bulvarından bu yana doğru sanki orada rıhtım başlıyormuş gibi sesler geliyordu. Hatta damların arasındaki telefon kabloları bile gümüş tellerdenmiş gibi görünüyordu. Sukof her zamanki gibi kollarını masaya dayadı. Karşı masada oturan kadınlı erkekli bir grup onu yanlarına

çağırdılar; kendisine çoğu kez yardım etmiş olan gazetecilerdi bunlar. Sukof acıkmış karnıyla masada o anda ne varsa hepsini yedi: börek, çörek, içki. Kadınlar onun genç yüzüne bakıyorlardı ve o da bu bakışlara acemice cevap veriyordu: "Bildiginiz gibi bu genç adam Filipopel'deki kanlı olaylar sırasında kahramanca bir rol oynamıştır."

Bir saat kadar sonra hepsi birden kalkıp başka bir yöne doğru gittiler. Sukof eski yerine gelip oturdu. Kararlılıkla başını masanın üstüne koydu. Dışarda, İtalya bulvarından bu yana doğru gazete satıcılarının sabah gazetelerini bağırarak duyuluyordu. Sukof ayağa kalktı. Garsonu çağırdı, sanki boğazına takılan üzüntü soluğunu kesmeden aceleyle bir şeyler getirmek garsonun göreviydi. İlk yudumda, Sukof beklemenin anlamsız olduğunu, kendisinden beklenen başka şeyler olduğunu anladı. İkinci kadehi de içince, hırs sardı her yanını, keşke Filipopel'de öldürselerdi de bu rezil kente, bu aşağılık yerlere gelmeseydi. Üçüncü kadehi de içince yüksek sesle küfür etmeye başladı, yoldan geçenler bu anlamadıkları dildeki delice bağırışa gülmeye başladılar. Rengi atmış pardesüleri ve ortodoks haçlarıyla iki Rus yanında durup: "İşte yurt özlemi insanı böyle yapar" dediler. Sukof şişeyi boynundan yakaladı sonuna kadar içti. Şimdi içinde olduğunu hiç bilmediği küfürler çıkıyordu ağzından, korkunç, ağza alınmayacak küfürler; böyle küfürleri son olarak çocukluğunda dayısının düğününde duymuştu, jherkes birbirinin üstüne çullanmış, gelin parçalanmış gelinliğiyle ağlayarak kapıdan çıkıp caddeye doğru koşmuştu.

"İşte şimdi bizim buralarda böyle şeylerin nasıl olduğunu gördün", dedi Petrov; mitingten dönmüşler Petrov'un otel odasında Dudof'la beraber oturuyorlardı. Dudof'un sırtı odaya dönüktü. Kentin ışıkları burada huzursuzluk dolu, kükürt sarısı bir gökten bir sürü bacayla donatılmış perlek damların üzerine yansıyor. Dudof ölesiye yorgundu. Şimdi artık gücünün tükenmiş olduğunu ve parti için işe yaramaz bir hal almaya başladığını hissediyordu. Düşünceleri kısa bir süre korkunç ve dayanılmaz bir baskı altında kımıldamadan durakaldılar. Sonra daha önce de böyle anlar yaşadığını anımsadı. -kendisine bir görev verildiği zaman üstündeki yükleri atardı. Yeniden gerektiği kadar güce sahip olu-

verirdi birden. Ama şimdi hiç kimseyi tanımadığı, hiçbir şeyini bilmediği, dilini anlayamadığı bu yerde böyle bir gücü çekip çıkarmak olanaksızdı- bu kadar zor bir duruma hiç düşmemiştir. Petrov masanın yanındaki sandalyeye oturmuş Dudof'un konuşmasını bekliyordu. Alışkanlık haline getirdiği şekilde zaman geçirmek için önündeki kâğıda bir şeyler karalıyordu. Karaladığı şeyler birazdan Dudof'a söylemek istediği şeylerle ilgili idi. "Ama da gürültü geliyor" dedi Dudof ve yüzünü kentten ayırıp gene odaya döndürdü. "Dün konuştuğumuz şeylere devam etmeyi isterdim," dedi Petrov. "Arkadaşça bütün açıklığı ile birbirimizle konuşmalıyız.

Dün söylediğin çeşitli şeylerden...

Dün savunduğun görüşlerden...

Uzun yıllar içerde kalmak yüzünden dışarıdan kopmuşsun epey, yeniden ilişki kurman gerekiyor, henüz hasta sayılırsın. Yaptığın işlere gelince... Bu işler için bir başkasını göndermek bize şimdilik daha doğru görünüyor. Bir yıl kadar öbür tarafa git, bir şeyler öğren, Rusya'da gez, çevreni tanı biraz, şu hastalıktan kurtul."

Petrov konuşmasını kesti. Bir şeyler daha eklemek istemiştir ama, sustu hiçbir şey söylemedi. Dudof'da susuyordu. İkisi de birbirlerini ilk kez görüyorlarmış gibi bakıyorlardı. Nihayet Dudof "iyi," dedi. Petrov, Dudof'un bir şeyler daha söylemesini bekledi, sonra sordu: "Ne dersin?" Dudof gülümsedi: "İyi dedim ya işte." Dudof'un zorluk çıkarabileceğini düşünmüş olan Petrov rahat bir soluk aldı. Bir süre sonra Petrov'un aklından geçenlerin altını çizermiş gibi: "Tutuklanmadan önce Prutka bölgesinde yaptığım iş tam bana göre idi," dedi. "Tam benim yapabileceğim bir işti." Yüzü hasta görünüyordu, düşünceliydi. Sonra Petrov'la veda-laştı, çıkarken kapıda durdu yeniden: "Yalnız uyumaya alışık değilim," dedi. -"İyi o zaman burada kal," dedi diğeri sevinçle.

Dudof'un sırtına bakıyordu; o kadar zayıflamıştı ki kaburgaları bir yaprağın damarları gibi dışarı çıkmışlardı. Petrov sırtın çeşitli yerlerine dağılmış tam altı tane derin yara saydı. "Sana da neler yapmışlar!" "Bunlar bu son seferden değil, bir öncekinden" dedi. "Sen asıl göğsümdeki yaraları görecektin. Kimse tanıya-

madı beni. Yüzümün artık bir daha düzeleceğine hiç inanmıyordum ama, gene de eski yüzüm çıktı altından."

II

Pali gene işsiz kalmıştı. Paris'e gitti. Küçük bir İtalyan meyhanesinde iş sordu. Cebinde bir kuruş dahi yoktu. Mevsimlerden sonbahar olmasına rağmen bulvar kahveleri ağzına kadar doluydu. Şimdi bu kahvelerden birinde oturup, geceye yaklaşan kentin üzerinden geçmesini seyretmek harika bir şey olmalıydı. Ama Rue Demours düşündüğünden daha da uzak çıkmıştı. Akşamın indiği bulvar, düzgün bir buz parçası gibi uzanıp giden asfaltıyla kent dışındaki bir yolu andırıyordu. Pali ölçsüz aydınlatılmış bir meydanı bir baştan bir başa geçti, ışıkların içinde oradan oraya yuvarlandı. Bu ışıklarla kendi küçük karanlık Enzères'inin bütün geceleri aydınlatılırdı. Meydanın arkasında bulvar daha geniş, daha aydınlıktı. Bakmaktan yorulmuş gözlerinin içinde caddenin ışıkları sağlı sollu iki şeridin içinde eriyip birleştiler.

Rue Demours karanlıktı. Sokaktaki iki lambanın arasında bir polis bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Küçük vitrinin içinde minnacık bir lamba yanıyordu. Lokantacı bir çuval kavunu vitrinin içine dökmüştü. Pali içeri girince içini bir sevinç kapladı. Müşterilerinin arasında oturan lokantacı Pali'yi hemen tanıdı ve ona doğru seslendi: "Merhabalar küçük, buluştuk işte gene!" Hepsi, tanımayanlar da dahil Pali'yi selamladılar, yanlarında yer açtılar. Hemen ateşli bir konuşmaya daldılar. Pali'nin huzur dolu küçük yüzünde hâlâ eski kavgalı ve keskin ifade vardı. Başka türlü olamıyordu. Sabahın erken saatlerine kadar orada kaldılar. Başını masanın üstüne koydu, gece yatacak bir yer için para ödemesine gerek kalmamıştı. Birisi: "Mairie'nin orada mitingimiz var bugün," dedi. "Sen de geliyor musun küçük?"

Pek kalabalık değillerdi. Dövizlerini açıp Avenue des Ternes caddesine doğru yürümeye başladılar. Pali çevresine bakındı, bir an Bordoni'nin yüzünü gördüğünü sandı. Geçen iki yıl içinde Bordoni'yi tamamiyle unutmuştu. Şimdi de unuttu. Mairie'nin gi-

rişini kesmişlerdi. Polisler bağıırıyorlar, elleri ve kollarıyla anlamsız hareketler yapıyorlardı. Avenue Mac Mahon'a saptılar. Bir ara Bordoni'nin yüzünü hemen yanında gördü, sonra gene gözden kaybetti. Rue de l'Etoile sokağından polisler üzerlerine hücum edip sopalamaya başladılar. Bir çoğu şaşkınlıkla oldukları yerde kaldı, bazıları öne, bazıları evlere doğru koştu. Bordoni birden gene Pali'nin yanına düşmüştü. Hep birlikte arkadaşları sıkı polis kordonuna doğru bastırdılar. Pali, Bordoni'nin vücudunun üst kısmıyla sağa sola itelediğini, omuzlarını yaftı tutup polislere doğru yürüdüğünü gördü. Bordoni'nin omuzlarından geriye kalan yılın Bordoni için iyi bir yıl olmuş olduğunu anladı. "Bordoni" diye seslendi. Bordoni aceleyle ondan yana bakarak: "Bu akşam Rue Ste-Cathérine'de tamam mı?" diyebilirdi. Pali artık başka bir şey söyleyemedi, ikisi beraber koşmaya başladılar, küçük bir grup polis kordonunu yarmayı başardı, Mairie'nin önünde sloganlarını bağırdılar.

Akşam Pali Rue Ste-Cathérine'i bulduğunda Bordoni eski günlerde olduğu gibi bir köşeye çekilmiş bekliyordu. Pali'yi görünce kıpırdadı, yüzüne sevinç geldi. Yolda yürürlerken anlatıyordu: "Polis iki kez arama yapınca ev sahibi bizi evden çıkardı. Şimdi burada oturuyoruz." Terebentin kokan bir avludan geçtiler. Bordoni'nin kapıyı açmasıyla, Pali'yi hemen tanıyan Giulia'nın köşesinden kıpırdaması bir oldu. Daha esmerleşmiş, daha ağırbaşlı olmuştu. Şimdi babasına daha çok benziyordu, daha esmer, daha sert. Üç köşeye de yatak konulmuştu; dördüncü köşede masanın çevresini dolanan bir kanepede vardı. Zemin katın penceresinin altındaki bir kunduracı taburesinin çevresinde tahtaların ince aralıklarına kadar taşan kunduracı aletleri ve deri parçaları yığılmıştı. Bunların içinde yere oturmuş birkaç çocuk oyun oynuyorlardı. Bordoni patronun iyi bir insan ve kendisinden yana olduğunu söyledi. İçeri Bayan Bordoni girdi; Pali'yi görür görmez asık bir yüzle yavaşça kapıyı arkasından çekti. Pali elini ona doğru uzattı ama, Bayan Bordoni Pali'nin yüzünün içine bakmaktan elini göremedi. Bordoni artık değişmişti; karısının hali hiç hoşuna gitmiyor, ancak onu kızdırıyordu. Bordoni ailesi, patronun ailesi ve çırak masanın çevresine oturdular. Erkekler birbirleri ile iyi anlaşılıyorlar, boyuna bir şeyler konuşuyorlardı. Pali: "Bir yerde çalışıyor musun?"

diye sordu. Arasına, ne bulursam. Tezgâhı elimden aldılar, çok oluyor. Karımı da oteldeki işten attılar. Patronun karısına anlatmışlar durumu." Bordoni'nin karısı iyice kızmıştı: "Arasına ne bulursaymış. En son ne zaman çalıştın söylesene. Başkaları için bildiri kâğıtlarını oradan oraya taşımak, bu akşamki gibi mitingten mitinge koşup ayakkabılarının tabanını eskitmek, bunlara mı diyorsun çalışmak diye." Bordoni hiç cevap vermedi, parmaklarının uçlarıyla küçük oğlunu okşadı. Ailesinin dışındaki başka bir şeyi daha çok sevdiği yüzünden belli oluyordu; herhalde Pali'yi de karısından daha çok seviyordu. Kadın iyice çılgına döndü: "Otuz günün bir gecesi eve gelip karnımı şişirmek, buna mı çalışmak diyorsun?"

Arka arkaya birkaç kez avluya çıkıp içeriye girdi. Patronun karısı eliyle işaret etti, kadını teselli etmeye çalıştı: "Hadi canım!" Erkekler güldüler. "Yeteri kadar da çocuğun olmuş," dedi Pali. Bordoni omuzlarını silkti: "İstemiyor ama gene de oluyor bazen işte." Bayan Bordoni geri gelmişti. Şimdi Pali de acıyordu kadının haline. Çocukların bağrıışmaları, patronun karısının küfürleri, tabak çanak gürültüsü her yanını ısırp sokağın bir sivrisinek sürüsü gibi çevresini almıştı. Bordoni sordu: "Ya sen, iş bulabildin mi?" -"Hayir Enzéres'deki iş de bitti, iş aramak için buraya geldim." -"İyi o zaman bir süre bizde kalırsın," dedi Bordoni. "Patronun karısı yabancıların gece bizde kalmasını istemiyor ama, sesini çıkarmaz bakarsın."

"İyi ama," dedi Pali, "ya karın?"

Bordoni omuzlarını silkti.

Patronun ailesi ve çırak, papaz kaçtı oynamaya başladılar. Bayan Bordoni sakinleşmişti, başını eğmiş patronun karısının oyun arasında, "Şunu yap, bunu yap" şeklindeki emirlerini yerine getiriyordu.

Kocasını ve Pali akıllarından hiçbir şey geçirmeden hayranlıkla kadına bakıyorlardı. Bir zamanlar güzel bir kadındı, ama şimdi bütün iplikleri çözülmüş gibi dizleri, göğüsleri bütün vücudu sarkmıştı.

Bordoni başka şeylerden söz etmeye koyuldu: "Sen asıl ağus-

tosta burada olacaktın. Sabahkinden çok daha başkaydı. Yerdeki parkeleri bile söktülerdi. Beni de o zamanlar tutukladılar. Ama bir şey ispat edemediler, sen de olmalıydın burada. Amerika'daki yoldaşa hiçbir yararı olmadı sökülen bu taşların. Bütün yapılanlara rağmen birbiri ardından aynı elektrikli sandalyeye oturttu- lar ikisini de. İşte o zaman kan beynime sıçradı; eskiden biraz tuktum, biliyorum işte, olanın arkasına takılıp giderdim. Şimdi ben de varım her yerde, anlıyor musun?"

Masadakiler kartları topladılar. Çırak gülerek küfür ediyordu. Patronun karısı çıraktan kazandığı üç tane beşliği, kunduracının paraları koyduğu küçük kutuyu açıp içine attı. Sonra hepsi yataklarına yattılar. Pali açılan açık sarı renkli yorganı tanıdı. Biraz daha eskimiş, sağı solu, orası burası yırtılmıştı. Bayan Bordoni bu yorganı bir pazar günü annesinin evinden beraberinde getirmişti. Komşular hayran hayran bakmışlardı. "Sizin oralardan haber var mı?" -"Evden mi? Ne para geliyor, ne de aşk mektubu. Herhalde mektubun üzerine 'Bordoni, Paris, yazmaya korkuyorlar. Şu yaşam boyu sürgün için adaya gönderilen Bolonyalı'yı beyaz badanalı sendika binasının büyük salonunda beraber dinlemiştik. Hatırlıyor musun?"

Pali kendi ülkesini, onuncu bölgeyi düşünmeye çalıştı. Ama yüreği bile artık daha hızlı atmaz olmuştu. Böyle bir şeyi unutmuş gibiydi. Bu akşam burada olmak hoşuna gitmişti. İyi bir yoldaş, yatacak bir yer, bir yorgan. Bayan Bordoni de küfür etmiyordu; patronun karısından korkuyor, belki de kocasının bu gece evde olmasına seviniyordu.

III

"Oğlum, senden haber aldığımıza çok sevindik. Yaşlı bir adam için oğlunun bulunduğu kentin adını bilmemek zor oluyor. Bura- ya dönersen çok sevineceğim. Dönüşün için gerekli parayı, Kanton'daki konsolos bay İrving'in aracılığıyla Dış Ticaret ve Kredi Bankası'ndaki hesabına yatıracağım. Hiç çekinme, hemen gel. Orient White Star'da ikinci sınıf bir bilet almanı salık veririz.

Epeydir gene eski çiftlikte yaşıyoruz. Ölmeden önce gene bu topraklara döneceğimi biliyordum zaten; geçen olaylardan epey sarsılan annene de bunu hep söylemişim. Toprak vergisi dışında eski zor günler geride kaldı sayılır. Yeni vali Tsi Y-yin adında birisi. Onun yerinde başka yöneticiler görmek isterdim ama, görüşmeye gitmeye karar verdikten sonra, karşılıklı konuşabileceğimiz bir adam olduğunu anladım. İsyancılarının elebaşlarının cezalandırılacağına dair bize söz verdi. 150 dönüm toprağı 1950 yılına kadar olan vergi karşılığında hazineye bıraktık. Yıkılmış harap evleri yeniden yaptırdım. Geldiğin zaman herşey gene eskisi gibi olacak.

Liau Han-çi: "Para geldi," dedi. "Ama babamın yanına dönmüyorum, gönderileceğim yere gideceğim. Bu seferki yurda dönüş daha önce düşünülenden başka olacak."

"Gemi ne zaman kalkıyor?"

"Yedisinde, Marsilya'dan."

Fo-li ve genç Balke ona baktılar Liau biraz olsun gülümsedi. Aynı zayıf, acılı gülümseme üç yüzü de dolaştı. Birbirlerine iyice alışmışlardı.

"Dün Yank'ı gördüm. Ondan da ümitliydim, senden, benden ne kadar ümitliysen öyle. Yazdığımız makaleyi gösterdim. İşte burada hepsi basılı, sesli oku."

"İşçi ve köylü kitlelerin desteğı ile Çan Kay şek Milli Hükümete ait on vilayeti işgal etmiştir. Devrimi sonuna kadar götürmek, ya da devrimi kitlelere karşı kullanmak gibi önemli bir soruya Çan Kay-şek, Şanghai'da burjuva düzeni adına caddenin ortasında, herkesin gözü önünde iki yüz işçiyi öldürterek cevap vermiştir."

"Bunu okudu, ne dese beğenirsin?"

"Ne dedi? -"Bu kadar uzaktan bu olayları değerlendiremiyorum ben," dedi. -"Anlaşılır şey değil."

"Pekala anlaşılıyor. Babası tüccar, kendisi öğrenci, aslı neyse ona döndü."

"Ya sen, ya ben?"

"Biz çalışıyoruz, bize ihtiyaçları var."

"Siau, Li, hepsi birkaç ay önce bizimle birlikte bayram edenler gene kendi köşelerine çekildiler, masamıza bile gelip oturmuyorlar, bir ay olacak neredeyse."

Kızın anne ve babası da gelip oturdular sessizce. Dikkatle Liau'ya baktılar; şimdi onun için yurda dönmenin ne demek olduğunu çok iyi anlıyorlardı. Kadın ayağa kalkıp tabakları ve küçük kapları çıkardı. Liau her zamanki gibiydi: Odadaki eşyalar, yüzler, hatta küçük pirinç kaplar odanın ışığında mavi görünen renkleriyle kendiliklerinden ondan uzaklaşıyorlar, sarıyorlardı.

Liau Han-çi pencerenin kenarına gitti. Dokuma tezgâhlarının gürültüsü avluyu ve kıyı mahalleleri dolduruyordu. Şimdi, yaz sonuna doğru ilk kez aşağıya doğru baktığında, dokuma tezgâhlarının ışıklarının yanmış olduğunu gördü. Şimdiye dek hep gölgedeymişler gibi gördüğü şeylere, hepsi bir yana dönük kızların yüzlerine aynı hareketleri yapan ellerine dikkatle baktı. Aşağıda otuz kız işçinin saati 43 kuruştan çalıştıklarını biliyordu. Bu caddeyi kendi caddesinden, Belke ailesini kendi ailesinden daha iyi tanıyordu. Ama bu çok iyi tanıdığı avlu, koyu renkli taşlarla döşeli yer, atölyeden gelen aydınlık, bunların hepsi şimdi ona gerçekmiş değil de anıymışlar gibi görünüyordu.

Bazen yolculukta insan bütün yaşamı boyunca kalmak istediği bir otelde birkaç gece geçirir, diye düşündü. Oradan ayrılmak insanın kendi evinden ayrılması kadar güçtür. Belki şimdi ağabeyim de odasının penceresi önünde duruyordur ve aynı haberler onun da içini sıkıyor, onu da kalmak istediği bir yerden ayrılmaya zorluyorlardır.

Liau Yen-kay karısıyla birlikte Moskova'da bahçeyle çevrili eskiden bir bankere ait olan ve sonradan Sun Yat-sen akademisinin öğrencileri için yurt yapılan eski bir evde kalıyordu. Kırık yılları, merdivenlerdeki yaprak yaprak dökülmüş alçı kabartmalarıyla evin içi sürekli olarak taşınılıyormuş gibiydi. Parke kaplı büyük salonda kırk öğrenci için hazırlanmış yataklar bulunuyor-

du. Liau Yen-kay karısı ve birkaç hafta önce doğmuş çocuğu ile küçük ve sakin bir çatı odasında kalıyordu. Odanın duvarlarında sessizlik saklı gibiydi. Yoldaşları arada sırada bu odadan bir so-lukluk hava almak için yukarı geliyorlardı.

Liau Yen-kay ve karısı: "Birbirimizi sevdik, uzun bir zaman bi-rarada iyi yaşadık. Ama şimdi artık ayrılmanın, çalışmalarımıza geri dönmenin ve çocuğu devlete bırakmanın zamanı geldi." di-yorlardı.

Elinde olsaydı LiauYen-kay, çocuğu ayrılması daha kolay ol-sun diye karısı evde yokken götürmek isterdi. Ama karısı çocuğu kendi eliyle götürmek istedi. Çocuk ve kalbi, iki taş gibi sakindi. Ama Liau Yen-kay kadının şakaklarının nasıl titrediğini gördü.

Kadının daha önce hareket etmesi kararlaştırılmıştı. Liau ha-reket etmeden önce son bir defa çocuğu görmeye gitti. Pencerenin kenarında durup çocuğu ellerine aldı. Oğulları doğduğu zaman babasının duyduğu sarhoş edici sevinç aklına geldi. Topaç gibi bir oğlan, uykulu hali ve çekik gözleri ile ona bakıyordu. Çocuğu geri verdi. Başkaları alsındı. Sonra alırdı nasılsa çocuğu.

IV

Mart ayı içinde bir gün Bato karısı ve oğluyla sirlikte, yurt-taşlarının Macar devriminin yıldönümünü kutlamak için Ber-lin'in batısında kiraladıkları lokalin küçük salonundan içeri gir-di. Geç kaldığına kızıyordu -Marie küçük çocuğu kapıcının karısı-na bırakmaya kesinlikle karşı çıkmış, geç kalmışlardı. Bato yol-da gelirken Marie'nin niye böyle değişmez ve zayıf olduğunu ve bir insanı değiştirmek için ne kadar büyük bir güç gerektiğini, bu gücün kendisinde olmayışını düşünüyordu.

Ayaklarının ucuna basarak içeriye girdiler. Gecikmiş olduk-ları için utandılar. Herkes onlara bakıyordu. Bato bu bakışlardan herzamankinden daha başka göründüğünü farketti. Diğerleri de aradan geçen bir yılın etkisiyle değişmişlerdi. Yolda gelirken

düşündüğü çizgiler yüzlerinden kaybolmuştu. "Neue Welt" in redaksiyon odasında hergün Bato'nun karşısında oturan kısa boylu birinci redaktör Gyula, 1919'un 2 Ağustos'unda cephenin parçalandığı haberini oturum odasına getirdiği günkü gibi soğuk ve çaresizlik içinde bakıyordu. Olağanüstü sararmış yüzü ile Faludi, köşesinde Dördüncü Alayı düzenle kente getirmiş olmanın rahatlığı içindeymiş gibi oturuyordu. Cephe yarıldığı zaman kendisine verilen küçük bir işi, büyük bir başarıyla sona erdirinceye kadar güvenilir bir adam gözüyle bakılan küçük ve dağınık görünümlü Mişka dizlerini yukarı çekmişti. Ama Mişka bütün bunları düşünüyor değildi şimdi. Durumunun çok kötü olmasına rağmen, arkadaşı Stricker'in geçen hafta getirdiği "United Press"de çalışma önerisini geri çevirdiği için gurur duyuyordu. Bunu yapmazdan önce arkadaşlarının kendisine kuşkulu gözlerle bakmış olmalarına kızıp durmuştu geçen hafta, ama şimdi öneriyi geri çevirmiş olmaktan gurur duyuyordu. Küçük Ernst Papp, bütün Avrupa'yı bir uçtan öbür uca yürüyerek geçmişti. Şimdi bir raslantı sonucu burada bulunuyordu. Maceracı yıllarının gülünç giysilerini birkaç saatliğine üzerinden çıkartmıştı. Herkes için bir zamanlar ne idiyse, şimdi de oydu: onuncu bölgeden genç bir yoldaş.

Bato karısına baktı. Bir zamanlar karnındaki çocuğuyla sınırı rahatça geçebilmesi için ondan ayrıldığı günkü gibiydi. (Bugün buraya gelmezden önceki kavgaya neden olan çocuktu bu.) Hainal üzerine kırmızı bir örtü örtülmüş kürsüye çıktı. İyi bir konuşmacı değildi. Ciğerlerinin bütün gücü ile, ellerini kürsüye yapıştırmış, anıların alevini yeniden canlandırmaya çalıştı. Herkes sessizce onu dinliyordu. Geçen yılın olaylarını, mahkemeleri, Rákosi'nin mahkeme önünde yaptığı konuşmayı anlatıyordu. Bu son bölümde, sanki birisi büyük bir enerjiye güç vermiş gibi, sözleri devinim kazandı. Dinleyiciler sıkıntıdan boğuluyor gibiydiler. Böhm kürsüye bakarken, yakında yurda dönmüş olacağım diye düşünüyordu. Faludi, işte ben bir zamanlar buydum der gibi içini çekiyordu. Bato kolunu Andris'in sandalyesine koydu. Oğluna baktı. Küçük alnı kırış kırıştı. Canı sıkılıyordu çocuğun. (Bağırmasayın diye elimi ağzına nasıl kapatmışım Andris hatırlıyor musun? Seninle daha çok uğraşmam gerekir ama lüzumsuz adamın biriyim işte ben, sana her şeyi anlatmak isterdim ama ço-

cuklarla nasıl konuşulur onu da bilmiyorum.)

Ayağa kalkıldı. küçük salonun bir köşesinden, belki de Falu-di'ydi bu, Enternasyonal Macarca olarak başladı. İkinci kıtaya gelindiğinde duraladılar, çoğu ancak Almanca devam edebildi. Fransızca bir ses de duyuluyordu: "Formons-nous et demain". Belki de Paris'den gelen küçük Papp'dı bu. Ama gene de marş son kıtasına kadar çekingen ve yeteneksiz sesleri birarada tutmasını bildi.

Caddeye çıktıklarında Böhm Bato'nun arkasından koşup ona yetişti. "Özür dilerim, birkaç dakika konuşabilir miydik?" -"El-bette." Böhm'ün kendisinden bir şey istediğine şaşırmış ve sevinmişti. Onun genç ve içindekini gizlemekten uzak yüzüne baktı.

"Önemli bir şey değil, allahaısmarladık demek istemiştım sadece. Burada birbirimizi çok az görebildik ama gene de özellikle sizinle vedalaşmam gerektiği kanısındayım.

Buradan ayrılıyorum. Çalışmak için yurda gönderiliyorum! Uzun zamandan beri bütün isteğim buydu. Şimdi oldu işte."

Bato sarsıldı. Çok seviyor olmasaydı, Böhm'ü bir kere daha kıskanacaktı. "Eh, çok iyi demektir."

"İyi mi? Burada her şeyin karışık ve zor olması yüzünden en iyi şeyin buradan ayrılmak olduğunu düşünmüştüm uzun zaman, ama sonra burada her şey daha güç olduğu için buradan ayrılmayı istemenin yalnız bir karar olduğunu farkettim, anlıyor musunuz?"

"Evet, anlıyorum." Çoğu kez yalnız başına düşününe düşününe eskittiği bütün her şeyi şimdi, hanüz bozulmamış açıklıklarıyla yeniden, genç bir adam gibi düşünmek istedi.

"Ama sonunda nerede olmam gerekiyorsa oraya gitmeye karar verdim, en çok gerekli olduğum yerin orası olduğundan kuşku yok."

Benim en çok gerekli olduğum yer neresi acaba, diye düşündü Bato.

"Özellikle sizinle vedalaşmak istedim," dedi Böhm. "Çünkü siz olmasaydınız belki de hiç gitmezdim. Bana ilk gücü veren siz

oldunuz. Ders verdiğiniz odaya ilk girdiğim zaman, her şeyi düzen içinde görüyordum. Dışarıya çıktığım zaman düzenli olduğunu sandığım her şeyden kuşku duymaya başlamıştım."

Bato gülüyordu. "Pek de öyle değil canım." Böhm'ü davet etti, Böhm kabul etmedi. Son gecesine kadar çalışması gerekiyordu. Birbirlerine sarıldılar: "Kendine iyi bak."

V

Anka hapisaneye dördüncü kez görüşmeye geldiğinde Janek'le konuşamayacağını bildirdiler. Bir yiyecek pakedi bırakmak istedi, o da kabul edilmedi. İçi sıkıntıyla dolu olarak kente geri döndü. Janek'le birlikte yatan bir işçinin adını anımsadı, büyük kentin en ücra köşesinde küçük bir kulübede buluncaya kadar bu işçi ailesini aradı. Bayan Dombrowski durumu biliyordu. Hapisanedeki yeni yönetmelige karşı üç gündür açlık grevi yapılıyordu. Bayan Dombrowski kırk yaşlarında zayıf bir kadındı; her kanuda Anka'dan daha yetenekliydi. Yabancı ve orali erkeklerin, kadınların ve çocukların doldurduğu kulübede her şeyi o yönetiyor, bütün yükü o omuzlarında taşıyordu. Sesi bağırmaktan erkek sesi gibi olmuştu; taş ve demir işlerinde çalışmaktan parmak uçları kalınlaşmıştı. Tırnakları yok gibiydi, ama gene de orada burada koşuşan çocukları kenara çekerken sakın ve iyiydi elleri.

Kocasını çok hapse girip çıkmıştı. Aileden bir erkek hep hapiste olurdu zaten. Bazen de hepsi birden. O zaman kadınlar, iki kız kardeş, kocamış bir ana ve bir görünümce geçinmenin bir yolunu bulurlardı. Ama içerde kimse olmasa bile gene de Bayan Dombrowski hapisaneye gider 'siyasiler için' ekmek götürürdü.

Çocuklar evdeki azıcık eşyanın altı üstüne gelmiş bir şekilde karmakarışık durmasına alıştılar.

Şu son iki yıl içinde, hemen hemen her ay, içlerinden birisi kakola götürülmüş, sorguya çekilmiş ve dayak yemişti. Ama Dombrowski'ler bununla pek uğraşmazlardı. Yaşamlarının harcı olmuştu böyle şeyler.

Grev ya da miting olduğu zaman kentin kuzayindeki bu kurum dolu ve pis mahallelerinde her şey canlanırdı. Çocukların telgraf direklerine tırmanıp kızıl bayrak astıkları, bir grevden bir diğere, yasaklanmış bir yürüyüşten bir başka yürüyüşe, oradan hapisanelere kadar gittikleri bu evlerde dünyaya gelmişlerdi. Bayan Dombrowski hapisane yaşantısının bütün inceliklerini, bütün kurallarını bütün numaralarını biliyordu. Şimdi bu duvarların arasında, dağların arasındaki çobanlar gibi yaşıyordu. Anka'nın sorusunu yanıtladı: "Normal olarak birbirlerinden ayırır, hücreye koyarlar. Yarından sonra da yapay olarak beslemeye başlarlar." Görmüş geçirmiş kadınların, yüzlerinde hâlâ biraz kızartı ve yuvarlaklık kalmış genç kadınlara bakışlarındaki sessiz bir küçük görmeyle Anka'yı inceliyordu.

Sonra devam etti: "Seninkine bir şey olmaz. Nasılsa genç, üstelik içeri gireli çok olmadı." Erkeklerden biri söze karıştı: "Doktor Clink yapar bu işi. Neyse o öbürlerinden iyi." Birisi bir doktoru anlatmaya başladı, boruyu öyle sert sokmuştu ki, içeri, tutuklunun yemek borusu yırtılmıştı.

Bayan Dombrowski Anka'ya kal dememişti, ama Anka'nın kendiliğinden bir köşeye kıvrılıp kalmasına da hayret etmemişti. İçindeki üzüntüyü yok etmeye çalışarak, Dombrowski'lerin kaba gülüşlerini, her an bir tehdide dönüşüveren konuşmalarını dinliyordu. Kadınlardan biri kolunu tuttu, teselli etmekten uzaktı. "Ne oturup duruyorsun orada, yanımıza gelsene." Anka denileni yaptı. Bir süre gözler bir aşağı bir yukarı onu incelediler. Bu kulübedeki tek yumuşak ve aydınlık şey bakışlardı. Sonra başka şeylerle uğraşmaya koyuldular.

Ertesi gün öğleden sonra Bayan Dombrowski Anka'nın kendisiyle birlikte gelmesini söyledi. Tren yolunun yanından, henüz inşaatların yükselmediği hoş bir araziden, kentin kıyısından yürüdüler. Dombrowski en yüksek noktaya çıkıp korkunç bir sesle bağırdı: "Hey!" Anka heyecanla bacaklarını açmış, gri renkli tel örgülerle kaplı sonsuz sayıda pencereleri olan bir taş yığına doğru bağıran bu kadını seyrediyordu. Karşıdan cevap gelmesi Anka'ya mucize gibi geldi. Bağırışmanın içindeki sözleri anlamıyordu. Bayan Dombrowski çıktığı yerden aşağı indi ve konuştuklarını özetledi: "Söylediğim gibiymiş. Ayrı ayrı yerlere koy-

muşlar. Greve devam ediyorlarmış." Tren yolundan geri dönerlerken karşılarında bir nöbetçi çıktı: "Ne bağırdın öyle leş karı?" Dombrowski Anka'ya yürümesi için işaret etti. Aşağıdaki sokakta yeniden karşılaştılar. Evde üstündekileri çıkarıp askerin yaptıklarını gösterdi. Sırtına mürekkep dökmüşlerdi sanki! "Beni tuttuğu gibi seni tutsaydı Anka, iki parçaya ayrılıverirdin."

Janek grevin daha ikinci günü hücreye konulmuştu. Üçüncü günü idareden adamlar gelip grevin sona erdiğini söylediler. Janek, tutuklulardan kurulu bir komisyon gelip kendisine bir şey söylemedikçe grevi sürdüreceğini söyledi. Bu isteği yerine getirilmediğinden kendisine yalan söylediklerini ve grevin sürdürüldüğünü biliyordu.

İki üç gün daha geçti. Birileriyle ilişki kurmak için gösterdiği çaba boşa gitti. Huzursuz olmaya başladı, belki de grev gerçekten sona erdirilmişti. İdaredekiler sonra ona bunu söylemiş olduklarını iddia edebilirlerdi. Burada ücra bir hücrede kendisini ölmeye bırakmış olabilirlerdi. Ama gene de açlık grevinin hâlâ sürdüğünden emindi. Tahta sıraya uzanmak ve düşünmekten başka yapabileceği bir şey yoktu. İlk başta biraz ağrı hissetmişti; şimdi sadece başı dönüyordu. Düşünemez olmuştu. Düşünmeye başladı mı, kafasındakiler bölük börçük anıların içinde yok olup gidiyorlardı. Anka'yı düşündü, belki de bugünlerde buralara kadar boşuna gelmişti, kucağındaki kundağın içindeki ay yüzüyle beraber. Çocuğun çoktan öldüğünü unutmuştu.

Anka da aynı bölük börçük anıların tozu içinde yuvarlanıyor, bu anılar birleşip bir şeyler olmaya çalışıyorlar, sonra gene toz gibi yokoluyorlardı.

Altıncı gün hastaneye çıkarıldı. Kolları aşağı sarkmış, küflenmiş gibi yemyeşil bir yüzle sedyede taşınan Dombrowski'yi ancak görebildi. Demek hepsi grevdelermiş, diye düşündü. Elleri ve ayaklarıyla kendini savunmaya çalıştı, sonunda yorgun düştü. Kafasını yakalayıp çenelerini ayırdılar. Ter içinde küfür eden bakıcıların arasından Doktor Clink işini görüyordu. İsteksizlik, korku ve dışarı uğramış gözlerle dikkatlice boruyu içeri soktu. Janek'in yanından sedyeye geçirilen Dombrowski'den bir az daha az kuşkuyla, niye yapıyorum bunu sanki? diye düşündü.

Lahana ve soğan kokan yoksul odanın bir köşesinde Anka oturmuş bekliyordu. Doktor Clink hem teselli etmeye çalışıyor, hem de ondan kurtulmak istiyordu. Zaten on onbeş adamın içinden hangisinin Janek olduğunu hatırlamıyordu.

İkinci hafta başladı. Hergün yapay olarak beslenmek için hastaneye götürülüyorlardı. Janek'e greve devam etmesi söylendi. Sonra Dombrowski'nin ağır hasta olduğu haberi geldi. Janek'in durumu da iyi değildi ama, genç ve sağlam vücudu her kötülüğe dayanabiliyordu. Dayanamayacağı bir şey olabileceğini Janek düşünemiyordu bile. On ikinci gün Dombrowski'nin öldüğü haberi geldi. Bu acılı haber bir süre için Janek'i yeniden canlandırdı. Aradan geçen aylar boyunca Dombrowski'nin geniş esmer yüzü hiç değişmemişti. Bütün bu acıları, ıstırapları o denli iyi tanıyordu. Kim bilir Dombrowski'ye neler yapmışlardı. Dombrowski'nin karısını düşündü. Kaba, neredeyse aşağılayarak teselli eden sözlerle: "Sen olmadan da yürütüyoruz işleri," demişti. Bu zayıf ve kara kadını, kendi genç ve beyaz karısından daha bir sıcaklık la düşündü.

Açlık grevine devam etmesi gerektiği haberi geldi gene.

Hücreye idareden adamlar gelip, başka bir yere gönderileceğini, hazırlanması gerektiğini söylediler. On ikinci günüydü grevin. Başka yerlere gönderilmekle grev kırılmış oluyordu. Tutukluları başka başka kentlere dağıttılar. "Grev bitirilsin," diye bir haber geldi ama Janek aç kalmaya devam etti. Dışarı çıkarılır çıkarılmaz yere düştü. Trene nasıl bindiğini hatırlamıyordu. Trenin içindeki sarsıntı kafasındaki düşünceleri dağıtıyordu. Hatta bazen başında bekleyen nöbetçilerin pencerenin kenarında duran soluk şekillerini, onların resimleriyle karıştırıyordu.

Sapa bir yerdeki Pozan hapisanesine konuldu. Bu seferki grevi kaybetmişlerdi. Grevcilerin bazıları için acı bir son olmuştu bu. Ondan sonraki bir yıl boyunca ne bir görüşmeci ne de bir mektup yüzü görebildiler.

Anka zaten gelemezdi. Bu arada onu da tutuklamışlardı. Janek bunu, Anka serbest bırakıldıktan bir yıl sonra öğrenebildi. Anka'yı sevinçle beklemişti hep. Rusya'ya gitmezden önce karısının hangi hapisanede yattığını dahi öğrenememişti.

Dokuzuncu Kısım

I

Yığınla adamın doldurup ezdiği ve fabrika avlularının çarpık bir dörtgene tamamladığı meydanda yaklaşık olarak altmış kadın bekliyordu. Daha önce bildirildiği gibi çocuklarını da yanlarına almışlardı. Rutubetten ve yorgunluktan kısılmış ince kadın sesleri ve çocukların bağışmaları diğer mitinglerdekine benzemeyen olağanüstü bir hava katıyordu yürüyüşe. Yüzlere yeni doğan günün zayıf ışıkları vurmuştu. Haftalardır çalışmayan fabrikaların ölü bacaları, henüz toprağı tutamayan sulu bir sonbahar karı ile örtülüydü. Kirli fabrika duvarlarının arasında kalan dar yoldan birkaç kadın daha başörtülerinin uçları uçuşarak gelip oradakilerin arasına karıştılar. Bayan Dombrowski kucağında büyükçe bir kundakla, kızkardeşinin en küçük çocuğuyla geldi. Gelir gelmez kaba sesi hemen her yanda duyulur oldu. Yürüyüş başlamıştı. En öndeki iki kadın büyük pankartı açtılar. Dört bir yanı açık caddeye çıktıklarında rüzgâr bezi gerdi, geriye itti, kadınlardan biri yere düştü. Pankart hepsini götüren bir yelkenmiş gibi bu duraklamada bütün yürüyüşü geriye doğru etkiledi. Kadın üstünü başını düzelterek yerden kalktı, fakat Dombrowski gelip kızgın bir hareketle kadını yana itti, kucağındaki kundağı ona verdi, pankartın sopasını aldı, erkekler gibi kalçasına dayadı. Kaşlarının arasındaki çizgi o kadar derindi ki içeriye doğru canını acıtıyordu. Sekizinci bölgede başka kadınlar da katıldılar. Erkekler kapılarının önlerinde gruplar halinde

durmuşlar bağırıyorlardı: "Tamam işte, böyle olmalısınız!"

Çocukların bağışmaları ve gürültüleri dışında hiç ses çıkar-madan, marşsız ve slogansız, en öndeki tek pankartlarıyla, diğer yürüyüşlerdekine benzemeyen adımlarla kentin içine doğru gir-meye başladılar. Yoldan geçenler laf atıyorlar, ellerini sallıyor-lar, küfür ediyorlardı. Şu deli kadınlara bakın. Evlerinde otura-cakları yerde. Bunlar böyle fazla yürüyemezler. Benimki olsa ya-pacağı mı bilirdim. Ulski caddesinden polisler geldi. "Haydi, hay-di, doğru evinize cadı karılar, bir, iki, üç!" Birkaçını yürüyüşten ayırıp coplariyla kıçlarına vurdular. "Gerisi eve dönünce." -"Hay-di bakalım artık, yetti, şimdi yiyeceksin ağzının ortasına orospu seni." Coplariyla vuruyorlar, yumrukluyorlardı ama olmuyordu. Yürüyüşün yanına gelenler homurdanmaya başladılar: "Bırakın yahu, kime ne yapıyorlar ki."

Dombrowski arkasına dönüp yoldaşlarına bir şeyler söyledi, pankart gerildi ve öne doğru atıldı. Birden arkasına döndü. Geri-dekilerin rengi uçmuş, gergin yüzlerinde karanlık ve aydınlık bakışlar vardı. "Şu bezi arkadakilere ver. Elinden alacaklar şim-di." Kolunu büktüler, dizlerinin üzerine düştü, iniltiyle yere yığıldı. Bir an çevresi o denli sessiz olmuştu ki kırılan sopanın se-si bile duyulmuştu. Acıyla kıvrılmış geniş gövdesi üzerindeki yüzü hiç değişmedi. Yavaş yavaş ayağa kalktı. "Senin ne mal ol-duğunu biliyoruz." -"İyi işte, beni tanıyorsan mesele yok." -"Şu pis ağzını kapatıyor musun sen! Kocana söyle de ağzına indirsin iki tane." -"Benim kocam Mokotow'da öbür dünyayı boyladı. Kent mezarlığı 108'inci sırada soldan üçüncü mezar. Git oraları da ara istiyorsan."

Ağlayıp sızlayan bir çocuğa dönüp: "Tamam tamam işte, artık geçti, kes şu ağlamayı." dedi. Kendilerine bakan insanların içine çocuğu arkasından sürükleyerek daldı; çevresindekiler kenara açıldılar, onu korur gibi arkasından yürümeye başladılar. Şimdi her şey bitmişe benziyordu. Ama kilise sokağında gene bir araya geldiler. Polis yolu kesemedi vilayetin önüne varmışlardı. Dombrowski kızkardeşinin çocuğunu kadının kollarından aldı ve hızla vilayetin merdivenlerinin üzerine koydu. Bir anda merdi-venlerin üstü, üstü başı yırtık, ağlayıp sızlayan bir sürü çocukla dolmuştu; çocuklar ellerindeki kâğıtları sağa sola saçıyorlardı:

"Bunlara yiyecek bir şeyler versin devlet, bizim hiç bir şeyimiz kalmadı, sen emzir bu çocukları general." Kadınlar birbirlerinden ayrılıp kalabalığın içine dağıldılar. Polis önüne gelene vuruyor, küfür edip bağırıyordu: "Allah cezasını versin sizin gibi karıların! Alın şu piçlerinizi oradan be!" Kalabalığın içinden bir yerlerden demiri taşa sürtermiş gibi, sert, kaba bir kahkaha duyuldu.

Janek o güne kadar kızıl bayrakları sadece karanlık, inatçı yağınların ellerinde en son anda, silâhlar patladığı zaman yükselir görmüştü. Ya da zayıf erkek çocuklarının ellerinde, tehditkâr bir kentin üzerindeki geniş ve boş bir gökyüzünün altında telgraf direklerinin üzerinde.

Bugün kenti sevinç dolu bir alev sarmıştı. Damların üzerine konmuş projektörler dönerek ışıklarını gerilerde kalmış pencere-lerin ve kapıların kızılığına tutuyorlardı. Bunların arkasında Kremlin karanlık ve neredeyse yalnız kalmış gibiydi; yaşayanlar ise bezleri soğuktan donmuş ve karla ağırlaşmış bayraklarıyla karların üzerinde yürüyorlardı. Konuşmacılar tribünlerden aşağıya doğru, bir köprünün üzerinden dereye taş atar gibi, yılın sloganlarını, sosyalist kuruluşun zaferini, beş yıllık plânı, parti içindeki birliği haykırıyorlardı. Sadece gelen seslerin inceliği ya da kalınlığından gelenlerin erkek mi, yoksa kadın ve çocuklar mı olduğu anlaşılıyordu. Janek'in her "Yaşasın" diye bağırışında dişlerinin arasına biraz daha soğuk giriyordu. Soğuk oradakilerin başları üzerine alçak bir tavan gibi baskı yapıyordu.

Janek'in yanında tüfeğini omuzuna vurmuş yürüyenin hareketleri, karın demir gibi soğüğünden çözülmüş gibiydi. Janek Dombrowski'yi düşündü. O olsa, şimdi yanında böyle esmer yüzünde neşeyle tüfeğini omuzuna vurmuş yürüyemezdi. Burada bir gün kalması, sınırdaki tahta takın altından geri dönmesi için yeterdi. Ama hapisaneden sağ çıkamamıştı; son yıllarda kuşkuları artmıştı, sık sık ağız dalaşına tutuşur olmuşlardı, sonra bir ara gene içi rahat etmişti, bunun getirdiği güçle açlık grevini sonuna kadar sürdürebilmişti: sonunda cam kırıkları ve parçalanmış bir yemek borusu.

Daha sonra Janek karanlık bir sokakta durdu. Gece yağın kar

her şeye egemen olmaya başlamıştı. Bayraklar yoktu artık. Küçük gruplar silahları ve pankartlarıyla işletmelere dönüyorlardı. Janek bunlardan birisine katılıp sokaklardan yürümeğe başladı. Pankartların sopaları, bunları saatlerce taşımaktan yorulmuş ellerin ardından karda yürüyenlerin iki yanında ince uzun çizgiler bırakarak sürükleniyorlardı. Pankartın bezi, yürüyenlerin göğüslerine yapışmış kalmıştı; kalın ve sürükleyici sesleriyle, Janek'in fabrika kapısının girişinde son kıtasını artık duyamadığı bir şarkıyı söylüyorlardı:

Saporojye'de kan akar

Büyük açlık zamanı

Ekmek değil toprak yer insanlar

Yeni iktidarın dördüncü yılında

Burjuv boynunu uzattı

Kargalar bağırdılar:

Dayanamazlar, yıkılırlar

Yeni iktidarın dördüncü yılında.

Biz Cerjinski Sovod'lu işçiler

Savaştan döndük, ne çizme ne ekmek

Silahları bıraktık fabrika bacalarını ısıttık

Yeni iktidarın dördüncü yılında.

Janek hapisaneden çıktığından beri Anka'dan haber alamamıştı. Hiç durmadan mektuplar yazıp yolluyor, hiç durmadan Anka'yı arıyordu. Daha başka yoldaşlar da vardı, sarışın, iyi kızlar. Ama Anka'yla kendi isteğiyle beraberdi, bunlarlaysa yalnız kalmamak için.

Moskova'da hemen hemen her akşam Polonya kulübüne gidip soruyordu. Arkadaşları artık biliyorlardı, işte gene Janek sormaya geldi. Hiçbir haber olmadığı halde cevabını alınca arkadaşlarının yanına oturuyor, hemen değişiyor, onların neşesine ve şakalarına katılıyordu. Bir seferinde karşısında oturan kolunu karısının omuzuna koyunca Janek gözlerini yere doğru çevirmiş, adam da hemen kolunu geri çekmişti.

Dönmeden iki hafta önce bir akşam Stroçoç'la paylaştığı odaya gelmişti gene. Arkadaşı henüz eve dönmemişti. Janek'in canı sıkılmıştı, bir odada yalnız başına kalmayı sevmezdi, beklemeye başladı. Şimdi burada sadece iki haftası kalmıştı. Belki de annesi ve kızkardeşini kaybettiği gibi Anka'yı da kaybetmişti. Belki de

benim için böyle bir tek kişiye bağlanıp kalmam yanlış. Yuvarlak başını yatağın kenarına bastırıyordu. Böyle üzüldüğüm için utanmalıyım. Böyle benim gibiler için bir tek insana bağlı olmak kötü bir şey. Ama belki de canım sıkkın olduğu için şimdi böyle düşünüyorum. Kimbilir belki de benim için böylesi daha doğru. Şu Stroçof da bir gelse. Onunla da böyle şeyler konuşulmaz ki.

Bir saat kadar sonra Stroçof yanında iki kişiyle birlikte gelip, Janek'e kulübe gitmesini söyledi.

Gece yarısını çoktan geçmişti, yemek yenilen yerin ışıkları söndürülmüştü. Okuma odasında bir kaç kişi heyecanla satranç oynuyorlardı. Janek oturanların, kapıdan girmesiyle oyunu neden kesip kendisine sinsi sinsi baktıklarını çıkaramadı. Köşede bir sıranın üzerinde genç bir kadın battaniyeye sarılmış uyuyordu. Battaniyeyi dolduran kadının yumuşaklığı ve yuvarlak hatları Janek'in gönlündeki boşluğu da doldurdular. Battaniyenin ucunu hafifçe kaldırdı, yukarı çekilmiş yuvarlak bacaklarıyla Anka uyuyordu. Öyle büyük bir sevinç yoktu içinde, sadece " Neyse her şey düzene girdi"nin getirdiği bir sevinç. Kadının soğuktan sertleşmiş yanaklarına dokundu. Uyandırmaktan korktu. Diğerleri bu karşılaşmayı görmek isterlerdi, ama Janek karşı çıktı: Siz eve gidin, ben burada beklerim.

II

Aden'in kar gibi beyaz rıhtımı gözden kayboldu. Hep aynı yere doğru bakmak anlamsızdı, kıyı çoktan incecik bir çizgi olmuş, belli belirsiz, ufukla birleşmişti. Küpeşteden ayrıldılar. "Yolun yarısını geçtik demektir." Başları önlerine eğik, güverteyi geçip şezlonglara doğru yürüdüler. Liau Han-çi denize baktı, o anda yurt özlemiyile, yurda yaklaşmanın verdiği heyecan arasındaki sınırı geçtiğini hissetti.

Doktor Tsen Marsilyada gemiye binmeden önce yanına gelmiş ve: "Merhaba yoldaş!" demişti. "Sen, ben ve ağabeyin, üçümüz Berlin'de karşılaşmıştık. Galiba seninle kamaralarımız aynı. Eski görevimize dönüyoruz ikimiz de, ama şimdi yurttan durum değişti."

Şezlonglarını yanyana koydular. Dün gece Aden'den satın aldıkları İngiliz gazetelerini okumaya koyuldular. Kafaları yazıları özümlemeye uğraşıyordu. "İşi bu kadar ileriye götürdü işte," dedi Liau. "Kanton'da sendika başkanlarını tutuklamışlar. Haberden anlaşıldığına göre öldürülmüş de olabilirler." Tsen: "Alınan bu önlemlerin gerekli olduğuna inanıyorum," dedi. Liau boyunca gazeteyi okuyor, arasıra da Tsen'e bir şeyler soruyordu; berikiyse hemen hemen hep aynı şekilde cevap veriyordu: "Ne uğraşıp duruyorsun, bu yarım yamalak haberlerden gerçeği nasılsa öğrenemezsin. Yakında kendi gözlerinle göreceksin hepsini."

Liau arkasına yaslandı. Sabahın bu erken saatinde sıcak daha şimdiden çekilmez olmuştu. Deniz ve gökyüzü bir ağın parıldaayan ilmikleri gibi görünüyorlardı. Liau gözlerini yumdu. Geçmişini düşünüyor değildi. Arkasında bıraktığı yıl, şimdi anılarını derleyip toparlayamayacağı kadar gerilerde kalmıştı. Varacağı yeri düşünüyordu. Beni acaba nereye gönderecekler, bakalım bir işe yarayacak mıyım? Uyumam gerekiyor. Dinlenmiş, sinirlerim yatışmış olarak inmeliyim gemiden. Acaba ağabeyimi göreceğim miyim? Hiç değilse iki ay kadar onunla kalabilsem, belki de hemen başka bir yere gönderilirim. Ağabeyimi beklemenin ne gereği var. Zaten kimsenin kimseyi gördüğü yok.

Aklına önünde durup karanlık avludaki atölyenin ışıklarına baktığı pencere geldi. Bir süre oraları düşündü. Avlunun üstündeki gök masmaviydi ama, aşağıda gene de ışıklar yanıyordu. Arkasındaki kapı açıldı. Ardına dönmek istemiyordu hiç, gene de döndü. Yüreği duracak gibi oldu. Doktor Tsen kendiliğinden gelmiş, odanın ortasında oturuyordu. Liau bunda korkacak ne olduğunu çıkaramadı. Ama korkuyordu gene de, tıkanacak gibi oluyordu. Gerçek değil bu diye düşündü. Tsen ayrıldı gitti artık, ikimiz beraber bindik gemiye ama Tsen alınan bu önlemlerin gerekli olduğuna inanıyor.

Liau derin bir soluk aldı. Doktor Tsen ondan yana döndü. Üzerine doğru eğildi, uyuyan yüzüne baktı. Ne kadar gençti. İnce alınının arkasında kıpırdanan düşünceler gözle farkedilebiliyordu. Tsen usanmadan bu yüze baktı, çeyrek saat, yarım saat. Denizle gök arasında birkaç gramafon gürültü edip duruyordu. Ba-

cadan çıkan duman arka güverteye doğru uzanıyor, havaya acı bir tad veriyordu. Dumandan öksüren yolcuların arasında kırmızı giysiler içinde bir çocuk elindeki küçük sepeti sallayarak dondurma ve limonata satmaya çalışıyordu. Liau Han-çi olduğu yerden doğruldu. Gömleği ve saçları terden sırlıslık olmuştu. Ayağa kalktı, küpeştenin yanına gitti. Deniz kıpırtısızdı, geminin yan tarafında çatırdayarak köpükler çıkaran büyük çark geminin gövdesine yapıştırılmış bir kanat gibi duruyordu. Deniz ve göğün birleştiği ufka yakın bir yerde üç gemi görünüyordu. Liau acıyla dört yıl önce yurttan ayrılışını düşündü: "Ayrılmasaydım şimdi dönmeme de gerek kalmayacaktı. Bunları düşünmek de ne kadar anlamsız. Bu işi olduğu gibi kabul etmek gerekiyor." Tsen yanına geldi.

Bu yolculuk boyunca birbirlerine o kadar alışmışlardı ki birbirlerini hiç yalnız bırakmıyorlardı. Liau başını denizden güverteye doğru çevirdi, Tsen'de döndü. "Şu aşağıdaki kıza bak, güzel değil mi?" dedi. Aşağıda küçük esmer bir yüz bir tutam saçın içinde, yukarıya çekilmiş çıplak iki dizin yanında yatıyordu. Liau bir şeyler demiş olmak için: "Evet çok güzel, harikâ," dedi. Tsen: "Şu ufak tefek adam onunla mı acaba," dedi. "Ama güzel bir kız niye ikinci sınıfta yolculuk ediyor acaba?" Bir an Liau Tsen'in yüzüne hayretle baktı. Birdenbire değişebilen bu yüz onu rahatsız etmişti. Sonra gülerек: "Belki de kıskanç bir kadındır," dedi. Tsen, sanki Liau'suz hiçbir iş yapamayacakmış gibi huzursuzlandı.

Akşama doğru sıcak azalınca Tsen'in çenesi açıldı. "Ağabeyin Rusya'da değil mi?" -"Evet şimdilik orada, ama yakında o da dönecek." -"Sen de başlarda Rusya'ya gitmek istemiyor muydun?" -"Hayır, önce yurttan biraz çalışayım sonra." Liau açıklıyor, Tsen merakla dinliyordu. "Sen harekete sonradan katıldın, ama düşüncelerini epey değiştirmişsin, nasıl oluyor bu?" -"Basit, davamızın haklılığını anladıktan sonra varımla yoğunla ona katıldım. İnsan bir kere doğru düşünmeye başladıktan mı, kolay kolay yanılmıyor artık." -"Babanı eskiden beri tanırım. Çiftliği var değil mi?" -"Evet, çiftliği elinden aldılar, sonra yeniden geri verdiler. Babam memurdu, iyi para kazandı, biriktirdiği parayla o çiftliği satın aldı."

Aşağıya indiler. Liau yatağa yattı. Tsen'de yatağa girdi. Bir

süre Tsen'i öne doğru eğilip Liau'nun uyuyan yüzüne bakmak isteği uğraştırdı. Büyük bir yükün altındaymış gibi dudaklarını ısırarak kımıldamadan öylece kaldı bir süre. Sonra döndü Liau'ya baktı. Çocuklar gibi koluyla yüzünü örtmüş uyuyordu, Tsen, kafasının sadece arkasını görebildi. Baş, kalın telli, yolculuk sırasında dikkatsizce kesilmiş saçlarla kaplıydı.

Singapur'da durdular. Çin mahallesine gittiler beraberce. Yurda yaklaşmanın ilk görüntüleri. Liau, hiçbir şey hissetmiyor mu, yoksa belli etmemeye mi çalışıyor, diye düşündü. Son zamanlarda hiç konuşmaz oldu, yolculuk için yanına aldığı sözcükler tükendi sanki. Sonra gemiye döndüler. Aynı yerlere uzandılar. Bir ara Liau "Kanton'dan sonra yola ne zaman devam edeceksin?" diye sordu. -"Henüz bilmiyorum."

Malaka'dan dolaşarak gemi son enlemleri de geçti. Liau artık hep susuyordu, varışın getirdiği ciddilik çökmüştü üzerine.

Aynı beşinde Kanton'a vardılar. Kamaralarını birlikte boşalttılar. "Yolun açık olsun yoldaş; yanaşincaya kadar burada bekleyelim istersen." -"Senin de yolun açık olsun. Ama yukarıya çıksak daha iyi, geminin limana girmesi uzun sürer, yukarda bir süre daha beraber olabiliriz." Liau aceleyle yukarıya çıktı, sabahın ilk ışıklarının arasından liman, kara ve kent yeni yeni görünüyordu. Limana girişin kaç saat sürdüğünü farketmedi, sonra birden yanaşmış olduklarını gördü. Tsen halâ yanında duruyordu.

İniş için kullanılan köprü henüz açılmamıştı. Geminin adamları Liau'nun hayretle seyrettiği değişik üniformalarıyla oradan oraya koşuşuyorlardı. Tsen birden: "Sen burada dur, şimdi geleceğim," dedi. Liau olduğu yerde kaldı, limanı seyretmeye koyuldu. Tsen yanında iki memurla birlikte geri döndü. "Milli hükümet adına tutuklanmış bulunuyorsunuz."

Tsen hemen oradan ayrılmak istedi, ama sonra gene de kaldı. Liau'nun yüzündeki hayret ifadesini görmek istemişti. Liau iki memurun arasında elleri onların ellerine demir yuvarlaklarla bağlı, ülkesinin topraklarına ayağını ilk basan yolcu olarak köprünün üzerinden aşağı yürürken, Tsen onları hemen arkalarından, yakından izliyordu.

Katerina Bordoni avluya çıktı, ıslak çamaşırlar yanaklarına çarpıyordu; yeni yıkanmış çamaşırlarının üzerine yağmur yağıp yağmayacağına bakmak için başını geriye attı. Gök, beyaz ve ıslak bir tülbent gibi avlunun üzerine geriliyordu. Karnına bastırarak eve girdi. Hâlâ doğuramamasına hayret ediyordu. Dört kez çamaşır yıkamış, yikadıklarını dört kez kirletmişti.

İçerdeki odada patron, kunduracı taburesinde oturmuş, zemin katın küçük penceresinden içeri bakan müşteriyle sohbet ediyordu; başının tam üstündeki kafesin içinde kuş sallanıp duruyordu. Çırak masada bir tabak yemeği ve bir bardak şarabı ile oturmaktaydı. Odada bunlardan başka bir kedi ve patronun karısının çocukları da vardı. Bütün bu canlılardan nefret ediyor, hepsinin yüzlerine birer beddua savurmak istiyordu. Etrafı toplamak istedi, birkaç parça şeyi yerlerinden alıp koyduktan sonra sıkıldı. Sonunda gitti odada kendisine ait olan tek şeyin, Bordasiglio'dan getirdiği eşyalarla dolu sepetinin üzerine oturdu.

Kapıya bir adam geldi, kocası değildi, Pali. Yerinden öylesine hızlı kalktı ki neredeyse karnı vücuduna yetişemeyecekti. Patron arkasına döndü, müşteriler pencereden içeri sarktılar. Çırak elindeki şarap bardağını masaya bıraktı, birazdan duyacağı küfürleri bekliyordu neşeyle.

Kadın Pali'nin önüne gelip durdu ve sordu: "Ne istiyorsun?"

"Bordoni nerede?"

"Gelmedi henüz, ne istiyorsun?"

Kadının hali Pali'nin canını sıkımişti, kısa bir cevap verdi: "Yürüyüşe gitmek için almaya gelmiştim."

Kadın Pali'ye bir adım daha yaklaştı, masanın arkasında duran çırak seviniyordu: işte şimdi başlıyor. Fakat kadın küfür edemeyecek kadar yorgundu, alçak bir sesle cevap verdi: "Sana yüzdür söylüyorum, Bordoni burada değil." Pali bunun üzerine arkasını dönüp yeniden sokağa çıktı, köşede Bordoni'yi beklemeye başladı. Kadın gene sepetinin üzerine oturdu, oturduğu yere

monte edilmiş gibi duruyordu. Odanın içi bağırsıp çağrışan, küfürler savuran bir sürü insanla doldu. Akşam olmuştu. Masanın üzerindeki lamba yakıldı, patronun karısı akşam yemeğini hazırlamaya başladı, kadının kendisine yardım etmeyeşine içerliyordu. Ama Bayan Bordoni hiç oralı olmuyor, bir adada kalmış ve kendini sadece orada güvence altında hissediyormuş gibi sepetinin üzerinde oturmaya devam ediyordu. Oda tabak çatal sesleri ve gülüşmelerle doluydu, çırak eline küçük bir armonika almış çalıyordu. Çocuklar bağırsarak bir şeyler kırdıkları için, belki de kendi çocuklarıydı bunlar, patronun karısı sepetin iyice yanına gelip, Bordoni'ye çocuklarına hakim olmadığı için küfür etti. Bordoni ayağa kalkmak istedi ama karnı sancıdı, kalkamadı, olduğu yerde kaldı, sonra çocuklar ve aslında odadakilerin hepsi yavaş yavaş sustular ve yerlerine uzandılar. Lâmba sönmüştü, kadın sepetin üstünde kıvrılmış bekliyordu. Yıllardan beri her şey kötüydü, ve gün geçtikçe de kötüleşiyordu, anlaşılmaz oluyordu, ama en kötüsü Pali'ydi. Bir süre kötü hiç bir şey olmasa, bu Pali denen adam geliyor ve kocasıyla oturup kötü bir şey nasıl yapılır onu kararlaştırıyorlardı. Hepsinin suçlusu Pali'ydi, partiye girilmesinin, oradan oraya dolaşmak zorunda oluşlarının, kocasının bu hale gelmesinin, her şeyin suçlusu Pali'ydi. Her şey onun yuvarek ve yumuşak yüzünün Bolonya'daki küçük ve düzenli odasına girmesiyle başlamıştı. Bordoni yürüyüşe gitmemiş olsa şimdi çoktan burada olurdu. Ama Pali mutlaka sokakta onun yolunu beklemişti. Hiç değilse şimdi onu beklemek için sokağa çıkmak istediğini düşündü, ama karnı sepetin üzerinden ayrılmasına engel oldu. Şimdi sokakta bir aşağı bir yukarı gidip gelen ayak seslerini duyabiliyordu.

Yorganların altındakiler sesli sesli soluk alıp veriyorlar, horluyorlardı, uykusu kaçmıştı bir kere, Bordoni'nin yürüyüşten sonra eve dönmeyip herhangi bir toplantıya gitmiş olduğunu düşündü. Ayağa kalkmak istemiyordu ama, baş ağrısını da ne yapacağını bilemiyordu. Yarına yorgun olacaktı. Keşke daha doğmamış şu çocuğu, hiç doğmadan iyice kendi içine derinlere sokabilseydi, hiç çıkamasaydı dışarı, doğmuş çocuklarını da öyle. Şimdi yavaş yavaş gün ağarıyordu. Katerina kocasının başına kötü bir şeyler gelmiş olabileceğini düşündü.

Ertesi gün iki yabancı adam kapıda durup Bordoni ailesini sordular. Katerina sepetin üzerinden: "Benim" dedi. Birisi diğèrinin söylediklerini kendi diline çeviriyordu: "Kocanızın dünkü yürüyüşten sonra tutuklanmış olduğunu ve yirmidört saat içinde Fransa'yı terketmek zorunda olduğunuzu bildirmekle görevliyiz." Katerina her şeyi zaten daha önceden bildiği için yavaşça: "Olamaz," dedi. Diğeri söylenilene çevirmeye devam ediyordu: "Dilekçe verebilirsiniz tabii ama, şimdi hemen kocanızla birlikte hareket etmeniz sizin için daha doğru olacağına dikkatinizi çekmek isteriz."

Yabancılar gittikten sonra Katerina oturduğu sepetten ayağa kalktı, avluya çıktı. İpten birkaç çamaşır aldı, ama sonra aklına başka bir şey geldi, çamaşırını sağlı sollu gene ipe astı ve hepsini ıslak bir tomar halinde topladı. Patronun karısı ve komşu kadının densiz sorularını omuzlarıyla savdı. Sonra çocuklarını çağırdı, üstlerini başlarını düzeltti ve sepetinin üzerine oturttu. Çamaşırını yorganların içine sardı.

Öğleden sonra arkadaşları işten döndüler, Pali de geldi, çocuklar ve eşyalarıyla trene kadar gitmesine yardım ettiler. Saat altıya doğru Bordoni, yanında yabancı bir adamla istasyona geldi. Oradakilerin gülerek ellerini sıktı. İçinde bulunduğu durum onu hiç etkilememiş gibiydi, yalnız kadının bakışları ve eşyalar rahatsız ediyordu onu; kadın hastanelerden birinde kalsaydı herhalde yüreğinde şimdi hiç bir acıma duymayacaktı.

Maubeuge'a kadar Bordoni ile beraber olmakla görevli yabancı adam, Bordoni ailesiyle aynı kompartımanda onların karşısına oturdu. Bordoni sepette çıkınları bir köşeye sıkıştırdı, yere bir örtü açıp çocukları üstüne oturttu. Şemsiyesini ışığı azaltmak için gaz lâmbasının üzerine koydu, fakat tren her istasyonda durdukça pencereden içeriye gene de o kadar çok ışık giriyordu ki, çocuklar korkuyla uyanıyorlardı. Nihayet Paris'in dışına çıktılar. Artık sadece demiryolu bekçilerinin zayıf ışıkları gecenin karanlığını bozar olmuşlardı. Karısı yanında sessizce oturuyordu; eteğini, sanki karnındaki çocuğun dışarıyı ve içinde buldukları durumun kötülüğünü görmesini istiyormuş gibi, karnının üzerinde dümdüz yapmıştı.

Bordoni, son zamanlarda ailesi ile hiç ilgilenmemiştir. Parti için yaptığı bütün çalışmalarda kendisine müthiş ayak bağı oluyorlardı. Ama gene de bir yoldaşının kompartımanının içinde yerdeki bir örtünün üzerinde, gaz lâmbasının yeşil ışığında ve trenin sarsıntısıyla titreyen etleriyle yatan çocukları yüreğine çaresiz bir yumuşama veriyordu. Karısı bir ara değişmiş, yepyeni ve sert bir sesle sordu: "Nereye gidiyoruz?" Adam aceleyle kadının yüzüne baktı; yüzü de sesi gibiydi: yepyeni ve sert. "Belçika'ya." Kadın yeniden sordu: "Nasıl bir ülke burası?" -"Diğerleri gibi bir ülke işte."

Kadın elini kocasının dizine koydu. Adam şaşkınlıkla Katerina'nın elini dizinden aldı, ellerinin içine koydu. Aşk değildi ama aşktan da öte bir şeydi bu.

IV

Yoğun bir sis her yanı kaplamıştı. Prutka'yı doğudan batıya doğru dolduran kalın sis bulutu ve vadi rüzgârının içinde Ködeş'i çevreleyen dev gibi Üç Kız Kardeş dağlarının arasından köy meyhanesinin küçük ışığı kâh ortaya çıkıyor, kâh kayboluyordu. Meyhanenin çevresindeki küçük kulübelerinde yatan insanları bu küçük ışık meyhaneye çekiyordu. Ve siste ıslanmış bir adam uzun bir yürüyüşün ardından gelip durduğu kapının önünde gözlerini bir an kapadı. Başını döndü, kapının yanına yaslandı. Ağzını açtı, ama açık ağzından sadece sis çıkıyordu. İçerdekiler kapıdakini yavaş yavaş tanımaya başladılar, yaptıkları uykulu işten uyanıp ona doğru bağırıldılar: "Dimof, sen misin? Neredeydin bunca zamandır?" Dimof ağır bir hareketle kasketini çıkardı, köylüleri aşır sobanın yanına vardı. Soba soğuktu ama gene de sırtını dayadı. "Koruluktan yürüyüp geldim. Siste arandım durdum uzun zaman, ama yolu bulamadım. Burayı çıkarabildim ancak." -"Neyi arıyorsun ki?" -"Kulübesini." Köylüler sustular. Dimof köylülerin ince ve keskin bakışlarının yüzünü bir aşağı bir yukarı kestiğini hissetti. Sonunda birisi, "daha çok ararsın" dedi. "Yarın gün ışığınca yukarı çıkıp bakarsın Ködeş'in toprak yığınına. Stoyanof'un kulübesinin taşlarını eşer çıkarırsın top-

rağın altından. Stoyanof'un küçük toprağını da imeceye kattılar. Bizim buralar karıştığında öldürüldü. İlk onu öldürdüler." Dimof atıldı: "Stoyanof'u mu öldürdüler?" Başını sobaya sürüyordu durmadan.

Dimof o korkunç kaçıışı başardıktan sonra, ne yukarılara, odun kesilen yerlere, ne de kente gitmişti. İkinci bir arama dalgası karanlığın içinde onu kendi köyünün ıssızlığına sürüklemişti. Sonra, bir kaç gün önce, bir adam gelip ondan aşağı köylere inmesini istemişti. Elbette bu isteği yerine getirecekti ve getirdi de. İçinde bulunduğu uyuşuk durumdan kurtulması için böyle bir öneri gerekliymiş gibi hemen harekete geçti. Stoyanof'un fırça gibi sert ve alınına düşmüş saçları, onun köpeği ve hepsi, sanki korktuğu şey kendi başına gelmiş gibi gözünün önünde canlanıyordu. Değerli ölmüşleri üzerinde konuşuyorlardı, alışmışlardı böyle konuşmalara.

"Karısı ve oğlu -tanrı ömürlerini uzun etsin- Banya'daki akrabalarına gittiler. Onlar Stoyanof'u döverlerken Dudof kaçmıştı. Hapisaneden dağlara. Ellerini demir bir çubukla bağlamışlardı. Ellerinin bağlı olduğu bu demirle kapısını açmış, nöbetçiyi yere yıkmış ve ormanın içine kaçmış. Gece yarısı ormandaki demirci Dimo'nun kapısını çalmış, Orno deresinin oradaki köprüünün yanındadır evi, Dimo Dimof'u demir çubuktan kurtarmış, Dudof tam bir günlük zaman kazanmış, geceyi Stoyanof'un yanında geçirmiş -bizim haberimiz yoktu, belki de Prutka yolu üzerinden değil de, öbür yandan dolaşarak gelmişti. O zaman beri bu civarda bir yerlerde saklanıyor, Banya'da diyorlar, hemen yakını-mızda. Burada güvence altında, bu yıl ne denli güvence altında olunabilirse o kadar. Hatta, Partinin adını duymak istemeyip ona kıçını dönenlerin ve parti hakkında hiçbir şey bilmeyenlerin bile yanında saklandığı söylenebilir. Kalın kafaları Dudof'un yaptıklarının kendileri için olduğunu anladı artık. Bunların arasında tırnağının kirini bile kimseye vermeyecek adamlar var, ama Dudof için yatacak bir yer, Stoyanof'un ona verebildiğinin hepsini vermeye hazırlar."

Dimof konuşulanları dinlemiyor gibiydi, yüzü karanlıktı. Stoyanof'un karısını ve çocuğunu görmek için yolunu uzatarak Banya'dan geçmeye karar verdi. Ashında Dudof'la görüşmeyi tasarlı -

yordu. Şimdiki yaşantısının başında, bundan çok kışlar önce odun kesilen yerde Dudofun sesini duymuştu, onunla bütün tanışıklığı bu kadardı. O zamanlar içinde yaşadığı söz ve ekmek yoksulluğu içinde o güne kadar hiç aklına gelmemiş bütün sorularına kesin ve açık cevaplar almıştı. İzlemeler ve tehditlerle kararlı yüreğinin bütün gücüyle Dudofun söyleyeceklerini dinlemek istiyordu."

"Niye hemen gidiyorsun?"

"Öyle gerekiyor."

Dimof dikkatlice yerde ve sobanın çevresinde yatan köylülerin üzerinden geçti; sanki biraz daha kalsaydı, odayı daha da ısıtacaktı.

"Siz niye hepiniz hala buradasınız?"

"Geri gönderildik. Hâlâ eski odunları depolayacağız. Kış daha yeni başlıyor. Köy Kodeş'ten aşağı kayıp gitse, kimsenin haberi olmaz."

Dimof dışarı çıktığında dağların üzerinde gece neredeyse apaydınlıktı. Sis, koyu ve parlak bir köpük yığını gibi vadilere inmiş, dağların sivri uçları sisin üzerinde küçük tepelikler gibi kalmıştı. Dimof geçen sonbahar çocuğun kendisine gösterdiği yolu aradı ve buldu. O zamanlar bu korkunç yolu bir kere daha geçmek bir yana, sonuna kadar yürüyebileceğine bile bir türlü inanamamıştı. Batı yamacını yeni geçmişti, uçurum pek farkedilmiyordu. Üç Kız Kardeş dağlarının gölgesinin üzerine vurduğu yoğun bir sis uçurumu düzgün bir yüzeyle gözden saklıyordu. Dimof'un hemen yanında bütün Prutka düzlüğü korkunç bir gölge gibi uzanıyordu; ayaklarını bastığı yerde bir an çakılı kalmasaydı belki de daha çok korkacaktı.

Derenin yatağından sisin içine doğru indi. Dağların kavuştuğu yerdeki çınar ağaçları yer yer sanki gün aşağıdan yukarı doğru koşuyormuş gibi alev alevdi.

Dimof Banyaya'ya vardığında Stoyanof'un karısının nerede olduğunu öğrenmek için birilerini uyandırmak zorunda kaldı. Köyden aşağı doğru yürürken köpeği havlamaya başladı. Bunu

bütün köpeklerin havlaması izledi. Aradığı kulübe, yamaca yaslanmış uzun ve dik bir sokaktaki kulübelerin arasına sıkışmıştı. Dimof, Stoyanof ve diğerlerinin öbür tarafta çalışmaya başlamalarından önce, savaş sonrasında bu köyde köylü birliğinin sağlam temeller üzerine oturtulmuş olduğunu hatırladı. Ne de olsa şimdi köpek havlamaları ve küfür sesleri arasında yeni güne hazırlanan Banyaya sağlam bir köydü.

Dimof'un çaldığı kapıyı kısa boylu bir kadın açtı; uykuda dağılmış saçlarında hâlâ saman çöpleri vardı. Gelen adamı kemerinden yakaladı, yukardan aşağı süzdü. Gözlerinde küçücük noktalar parladı söndü. İki de tek bir sözcük bile konuşmadılar. Kadın önden içeri girdi -birkaç adım arkasından da Dimof- yanık bir et kokusu her yanını sardı. Kadın "Andreas!" diye seslendi. Çocuk sallanarak geldi, Dimof'u tanıyınca iyice uyandı. O da Dimof'u kemerinden yakaladı, onun da gözlerinde küçücük noktalar parıldadılar, ama sönmediler. Gülerek birbirlerine baktılar. Gördüğü her şey adamın gözlerinde derinliğine yer etmişti. Ama çocuğun gözlerindeki parlaltı değişmemişti; küçük alnı daha derinmiş gibi her şey yer etmeksizin kayıp gitmişti sanki.

Yavaş yavaş hepsi yerlerinden kalkıp Dimof'un elini sıktılar, sonra gene yerlerine oturdular. Stoyanof'un karısının akrabaları arasındaki yeri iyi görünüyordu. Kadının herkese bir tas çorbayı uzatışından ve tası uzatırken herkesin o günkü işi ile ilgili birkaç söz söyleyişinden belliydi bu. Kimse konuşma hepsinden daha çok yemek verilmesine şaşmamıştı, kadının bildiği bir şey olmalıydı.

Dimof odaya girdiğinden beri olağanüstü bir şeyler beklemekteydi. Çevresine bakınıp duruyordu. Ama başlarını önlerine eğmiş bir şeyler çiğneyen bu esmer yüzlerin hiç biri Dudof'un yüzüne benzemiyordu. Az sonra hepsi çıkıp gittiler, Andreas da iki çuvalı yerde sürükleyerek dışarı çıktı.

Kadın yeniden ekmek ve şişe geçirilmiş birkaç parça et getirdi. Karşısına oturup adamı incelemeye başladı. Dimof: "Dudof burada Banyaya'daymış. Neredede olduğunu biliyor musun?" dedi.

"Yok. Neden? Burada değil ki."

"Belki de senin haberin yoktur."

"Amma da yaptın... Bunu bilen birisi olsaydı, ben bilirdim. Burada olmadığı kesin."

"Yukarda öyle söylediler."

"Demek oradan geliyorsun..."

Gözlerinde küçücük noktalar yandı söndü. Ayağa kalktı, taze ekme getirdi. Dimof'un bir şeyler düşünmüş olduğunu, hayal kırıklığına uğradığını anlamıştı. Tabacağı yeniden yemek doldurdu.

"Yeter, yeter..."

"Bırak doldurayım Dimof. Sana kanımızı verdik, şimdi biraz ekme vermişsek ne olmuş yani."

"Nasıl?"

"Tam sen gittikten sonra. Daha iki saat bile geçmemişti."

Dimof çiğniyor, çiğniyordu. Bu yemeği son lokmasına kadar yemeliydi.

"Dudof'un kaçtığı zaman değil miydi?"

Şimdi kadın sinirlenmişti: "Dudof'muş. Ne istiyorsun Dudof'dan? Kimse bilmiyor onun nerede olduğunu. Belki de çoktan yurtdışına çıktı. Buralara çoktandır uğramadı. O zamanda bir sen bizim oraya gelmiştin."

Dimof tabağın dibindeki yağı da ekmeğin kenarıyla temizledi. Yediklerinde kum tadı vardı. Kadın gene onu incelemeye koyuldu.

Dimof düşünüyordu. Vardığı bu noktadan geriye bakınca her şeyi daha açık görüyormuş gibi çevresine bakınıyordu.

Kendi çocukluğunu görüyor, Orno deresinin üzerindeki küçük köprünün tahtalarına yaslanmış, korku ve sevinçle, karamsar ve mutluluk dolu, suyun halkalarına bakışını, ilk olarak dayandığı tahtalardan, sudan, hava ve dağlardan başka bir şey olduğunu kavrayışını düşünüyordu. Sonra ilk kez ağaç kesilen yere gidişi.

Kardeşlerinin ağaca vuruşlarının yanında zayıf ve çelimsiz kalan vuruşlarının yankısını şaşkınlık ve hayal kırıklığı ile duymuştu. Uzun zaman bu balta vuruşlarını, su, kar ve sis gibi dağa ait şeyler sanmıştı. Hiç kimseye unutulmadan parasının ödendiği bir yerin varlığını, çınarların alev alev olduğu sonbaharda kente balta vuruşlarının da ödendiğini görünceye kadar bu böyle sürmüştü. Aşağıdaki depo yöneticisinin cebindeki not defterini görmüştü sonra. O zamanlar nasıl da köye dönüşün neşeli gecelerinde elindeki azıcık ücreti har vurup harman savurmuştu! Uzun zaman acısından, başkalarının kazancı için baltasını daha hızlı vermaktan başka bir şey yapamamıştı. Ona bir şeyler söylemişler, eline kâğıtlar tutuşturmuşlardı, ama kafası karanlık ve söylenenleri anlamaz kalmıştı, henüz uyanamamıştı o zamanlar. Sonra Dudof gelmiş, partiyi bütün gücü ile karşısına koymuştu; anlattığı şeylerde eksik olan bir tek şey vardı, önemli bir şey: Dimof'un kendisi. Önce ağaç kesme işinde çalışmış, sonra aşağıya, marangozhanelere gitmişti. Orada Gonef'in askerlerinin üstlerine çevrili tüfeklerine karşı greve gitmişti.

Dimof şimdi bu olanları düşünüyor, kendi öz yaşamını gururla hatırlıyordu. Kadın Dimof'u inceliyordu.

Çuvallardaki odun ahıra götürülmesi gerektiğinden Andreas'ın gelmesi iyi olmuştu.

Dimof elini Andreas'ın başına koyarak: "Hiç kente gittin mi?" diye sordu. "Benimle gelmek ister misin?"

Ertesi gün Andreas, Milef'in atölyesinin arkasındaki içi duman dolu bir odada kadife kaplı bir kanapenin üzerine kıvrılmış yatıyordu.

Masada beş ya da altı adam duman dolu dokuma tezgâhlarının önünde oturuyorlardı. Andreas arasına korkuyla gözlerini açıyor, ama her seferinde Dimof'un orada oturduğunu görüp gene uykuya dalıyordu. Uyumakla uyanıklık arası, ağacın girinti çıkıntıları içindeki çentikler gibi ağaçla birlikte büyüyerek masada konuşulan sözler Andreas'ın yüreğinde yer ediyordu.

Moskova'da Kremlin'in yanındaki saygıdeğer mezarlar geç-

mišten, duman tüten bacalar şimdiden, büyük giriş kapılarının üzerindeki ışıklandırılmış sayılar ise gelecekte konuşuyorlardı. Ama dördüncü bir zaman daha olmalıydı, çünkü Dudof bu her üç zamanın dışındaydı.

İşte artık Moskova'daydı. Genç yoldaşlar elini sıkıyor, onu birbirlerine gösteriyorlardı: "İşte Dudof". Onu inceleyen bu bakışlar yüreğini acıyla dolduruyordu.

Dört yıl önce tutuklandığından bu yana ilerleyemediğini, olduğu yerde kaldığını, bütün gücünü artık yitirdiğini hissediyordu. Şimdi bütün bu yitirdiği şeyleri yeniden kazanmaya kalksa harcayacağı gücün yanında dört yıl öncesine kadarki bütün çabaları basit ve çocuksu bir çaba kalırdı. Fakat işin kötüsü, kimsenin ondan böyle bir çaba beklememesiydi. Herkes onun böyle bitmiş ve yorgun oluşuna hak veriyor görünüyordu. Yaşamından işe yarar bir şeyler çıkaramayacağına inanmayan tek insan kendisiydi.

V

O akşam Steiner odasına kapanmış, şimdi artık altı yıldır bu kentte bulunduğunu, "Aylık Dergi"nin kadrosunun elemanlarından birisi ve sözü edilir makalelerin yazarı olduğunu, evlendiğini, bir arkadaş çevresine ve bir eve sahip olduğunu, doçentliği garantilediğini düşündüğünde şaşkınlığı ve çaresizliği, eski arkadaşları Bato'ya mektup yazmaktan başka çıkar yol bulamayacak kadar arttı.

"Sevgili dostum Bato. Uzun bir zamandan sonra size yeniden mektup yazmama şaşıracaksınız belki. İnsanın içgüdüleriyle, hatta buna hiç çekinmeden, utanmadan diyeceğim, gerçekten de güç durumlarda başvurabileceği çok az insandan biri olduğunuzla inanıyorum. Bu nedenle, geçen yıllardaki yaşantımızın farklılığına bakmadan, ki hemen şunu da ekleyeyim, bundan sonraki yaşantılarımızın da birbirinden şimdiye kadar olduğu gibi farklı olacağından kuşku yok, sizin tavsiyelerinize başvurmadan çekinmiyorum. Çünkü benim durumum ve düşündükle-

rim, Viyana'daki konuşmalarımızdan bu yana hemen hemen hiç değişmedi. Sizden düşüncelerime, benim sizin düşüncelerinize verdiğim kadar değer vermenizi bekliyorum.

Burada geçen yıllar benim için birer tecrübe yılı oldular. Arkadaşlarım ve iyi bir karım var. Ama gene de şu son yılların sarsıntısının beni yavaş yavaş, hastalıklı diyebileceğim bir duruma sürüklediğini açıkça söylemek zorundayım. Hiç durmadan çalışmama karşın, ne için çalıştığımı, amacın ne olduğunu artık bilemez bir durumdayım. Batmak üzere olan bir gemide, eski gemicilik bilgileriyle sağlam gözlemlerini geminin günlüğüne hiç aksatmadan yazan bir gemi subayına benzetiyorum kendimi. Büyük istek ve cesaretle giriştiğimiz çabalar tarihin doğal akışına karşı hiçbir şey yapamadı, önemli hiçbir şey ortaya koyamadı ve koyamayacak da. Çünkü doğuda büyük bir devletin kurulması imparatorluktaki değişimler, tarihçiler için büyük bir olay olsa da bizim yaşantımızın anlamsızlığını hiçbir şekilde değiştirmede, düşüncelerimizin acısını dindiremedi ve sonunda bütün bu değişimler birçok seçeneğin içinden çıkarılmış bir devlet şekli olmaktan öteye gidemeyecek. Bunlar bir mektupta yazılacak şeyler değil. Bu nedenle eski arkadaşlığımıza dayanarak bütün bu konuları sonuna kadar konuşabileceğimiz bir yer ve zaman konusunda önerilerinizi bekliyorum.

Böyle mektupları en son on yedi yaşımıdayken yazmıştım. Önemi yok. Artık yazacak bir şey kalmamıştı. Steiner mektubu bitirdi ve postaya götürdü. İstasyona her girişinde bu kentteki en güzel yerin bu boş trenlerin beklediği istasyon olduğunu düşünüyordu. Şimdi hemen kalkıp Bato'nun yanına gitsem hiçbir şey yitirmiş olmam. Acaba nasıl bir yerde oturuyor. Hasta ve bitkin bir şekilde karısı ve çocuklarıyla yoksul bir odada mı? Ama şimdi gidip karşısına otursam dikkatli bakışlarını bana çevirecek. Steiner mektubu postaya attıktan sonra biraz olsun rahatladı.

Steiner bekliyor, fakat Bato'dan cevap gelmiyordu. Yazdığı mektup yüzünden belki eziklik duyamıyor fakat Bato'nun kendisine karşı gösterdiği bu ilgisizliğe ve ona yukardan bakmasına içerliyordu.

İki üç hafta daha geçti. Evde de olsa şu öğlen saatleri çekilmez saatlerdi. Tatlı ve hüzün dolu bir uyku bastırıyordu. Saatin tik-taklarını dinledi, zaman, duyulur ağır damlalar gibiydi.

Karısı içeri girdi. Yazılacak bir şey olup olmadığını sordu. Güzel ve ciddi yüzü yıllar öncesi yabancığın çerçevesini aşmıştı. Bu yüzü az mı öpmüştü. Sonra aynı yüz gene yabancığın sıkı çerçevesinin içine geri dönmüştü.

Ayağa kalktı, neredeyse koşar adımlarla kente indi. Hergün geçtiği yoldan yürürken biraz daha rahatlamıştı. Robert'in henüz gelip gelmediğini anlamak için pastaneden içeri baktı. Hayır gelmemişti. Steiner onun yerine oturup beklemeye başladı. Az sonra da Robert "Aylık Dergi"nin müsvetteleriyle dolu iki büyük çantayla geldi. Steiner çalışmak istemiyordu ama, gene de içindeki bu ağırlığı yenip kararlaştırdıkları şekilde çalışmaya başlamasının daha doğru olacağını düşündü. Okuma odasındaki lambalar çoktan yakılmıştı. Salondakiler sanki buraya zor bir sınav için oturtulmuşlar ve soruları çözmeye çalışıyorlarmış gibi yemyeşil yüzlerle genç ihtiyar oturmaktaydılar. Steiner'in içinden onların arasına oturmak gelmiyordu. Mautner'in yanına saatinden önce gitti. Yukardaki büyük masanın çevresinde daha rahattı. Mautner Steiner'i artık elini sıkıp çalışmalarını ayrıntılı bir şekilde soracak kadar iyi tanıyordu. Steiner her zamankinden daha canlı bir şekilde katıldı. Bütün tezlerini sabırla dinliyorlardı. İçinde bulunduğu çelişkiler havada kalmıyordu. Sorduğu sorulara cevap bile veriliyordu. İki saatin çabucak geçtiğine gerçekten üzüldü.

Daha sonra eve dönerken uzun bir süre, evde karısının kendisini beklediği hiç aklına gelmedi. Mautner'in evinin yanından geçti. Mautner merdivenlerde durmuş, kapının pirinç tokmağını kurcalıyordu. Anahtarı evde unutmuş olacaktı. Steiner, yaşlı birisi gelip kapıyı açınca kadar onunla birlikte merdivenlerde bekledi. Mautner Steiner'i evine davet etti.

Mautner evde dışarda olduğundan daha başkaydı, konuşkan ve hareketli. Loş ve dağınık odalarda orada burada bir resim çerçevesi, birkaç kitap sırtı parıldıyordu. Mautner söylediklerini doğrulamak için bir kitaba doğru atılacak olsa, kitap kendiliğ-

den çağrılmış gibi onun ellerine uzanıyordu. Steiner kendisini rahat ve yorgun hissediyordu.

Mautner: "Şimdi benimle birlikte değil de başka bir yerde olsaydınız herhalde daha iyi bir gece geçirebilirdiniz," dedi. "Hepimizin alıştırmaya çalışıldığı ölüm yalnızlığı insana gene de ağır geliyor. Neyse bu seferlik kendim, bu alıştırmaya karşı çıktım işte."

Steiner: "Geceleri eğlenmek için dışarılara çıkanlardan olduğumu sanıyorsunuz galiba," dedi.

Hizmetçi kadın Mautner'e çay ve kızarmış beyaz ekmeği getirdi. Steiner bir an için orada konuk olarak bulunduğunu unutmuştu sıkıntıyla ayağa kalktı, pencerenin yanına gidip perdeyi açarak iki küçük lambanın aydınlattığı loş ve ıssız sokağa baktı. Mautner gülümseyerek ona bakıyordu: "Bakmamıza gerek yok, sokak nasılsa eski halinden hiçbir şey yitirmemiştir."

Mautner savaş öncesinde üniversitenin nasıl olduğunu anlatıyordu; birbirlerine yeni yayınlanan Shakespeare biyografisini, Scheler'i, Amerika'yı, Sacco ve Vanzetti'yi soruyorlardı.

"Protesto bildirisinin altına neden imza atmadığıma gelince; çünkü belirli zamanlarda tek tek insanlar, insanlığın yaptığı haksızlıkların simgesi haline geliyorlar. Giordano Bruno ya da İsa, ya da Sokrat... Protesto bildirisinin altına imza atılsa da atılmasa da hiçbir şey değişmez."

"Benim özel durumuma gelince", Mautner artık gülümsemiyordu, "burada her akşam kitaplarımın arkasına saklanıp ölümden kaçmaya çalışıyorum."

(Kaçmak ha, ben de kaçabilmeyi isterdim, diye düşündü Steiner.)

Birden Mautner'in derslerinin neden bu denli dolu olduğunu, huzursuz ve hedefsiz bir sürü gencin onun sözlerini niye bu denli büyük bir dikkatle dinlediklerini kavradı.

Mautner'e karşı duyduğu o küçük görücü duygu birden büyük bir saygıya dönüştü.

Geçen zaman içinde Mautner'in o ilk seminer gecesi Steiner'e karşı olan duyguları da değişmişti. Steiner'in yüzüne, onun nazik ve seminere canlılık katan çıkışlarına alışıkça, ona karşı olan düşmanca duyguları da yumuşamıştı. Bu gece şimdiye dek Steiner hakkında düşündüklerinin hepsini unutup, onu yüreğinin en sıcak yerine yerleştirdi. Steiner yaşlı adamı evine davet etti. Bunun üzerinden çok geçmeden Mautner Steiner'i ikinci kez, düzenli aralıklarla görüştüğü, ama gene de yalnızlığını bozmaktan korkuyormuş gibi belirli aralıklarla evine çağırıldığı genç arkadaşları ile birlikte evine davet etti.

Onuncu Kısım

I

Bato'ya mektup yazışının üzerinden haftalar geçtikten sonra Steiner Bato'nun trenle geçerken istasyonda kendisi ile kısa bir görüşme yapabileceği haberini aldı. Steiner'in mektubu Bato'ya bir gezideyken arkasından gönderilmiş ve Bato hemen yolunu değiştirmişti. Steiner yazdığı mektubun içeriğini pek anımsayamıyordu. Şimdi mektubu postaya verdiğine pişmandı. Artık telgraf çekmek için de zaman kalmadığından istasyona gitmekten başka çaresi kalmamıştı. Bato eskisi gibiydi, hiç değişmemişti. Davranışları ve yüz ifadesi konuşurken zorlandığını gösteriyordu. Hiç durmadan titreyen şakakları neredeyse Steiner'i rahatsız edecekti. Huzursuzluğu, Bato gözlüğünü çıkarıp Steiner'in bir zamanlar özlediği dikkatli bakışlarını onun yüzüne çevirince daha da arttı. (İşte şimdi beni "kurtarmaya" başlayacak, diye düşündü Steiner.) "Yazdığım mektupla sizi rahatsız ettiğim için özür dilemeliyim" dedi. "Böyle bir durumu anlayacak kadar anlayış sahibisiniz. Şimdi durumum biraz daha düzeldi." Bato gözlüğünü taktı, rahatlamış bir şekilde: "O halde çok iyi", dedi.

(Beni kurtarmasını beklemediğim için bana kızıyor olmalı şimdi, diye düşündü Steiner.)

"Böyle sıkıntılar çalışan her insanı eski bir hastalık gibi zaman zaman yakalar."

"Özür dilemenize gerek yok." Eskiden de kendisini sevilir bir

öğretim üyesi yapan o açık sözlülüğü ile Bato kendisini terazinin kefesine bütün ağırlığı ile koyuyordu: "Benim de durumum kötüydü, bu yıl ilk olarak biraz olsun dengeleyebildim kendimi."

"Şimdi ne yapıyorsunuz? Hâlâ bildiri mi dağıtıyorsunuz?"

"Küçük bir gazetenin redaksiyonunda çalışıyorum, makale yazıyorum, kurslar düzenliyorum, bazen de bildiri dağıtıyorum..."

İlk yıllar büyük bir çabayla çalışmalarımı sürdürmeyi dedim. Şimdi bir süre için ara vermiş bulunuyorum."

"Neden?"

"Neden mi?" -Bato bu soruyu sorarken dalıyordu. "Öyle kolay açıklanamaz bu. Yaşamakla bilmek arasında bir uçurum var. Çalışmaya başlamazdan önce bu uçurumun aşılması gerekiyor, anlıyor musunuz Steiner, bu olmadan olmuyor, insanın yazdığı şeyin sadece kafasında olması yeterli değil. İnsanın gerçekliğin içinde kör topal yoklaya yoklaya ilerlemesi gerekiyor..."

Savaş öncesinde olduğu gibi bütün varlığımla, sadece kafamla değil, tepeden tırnağa bütün varlığımla partinin içinde olduğum zaman...

İşte o zaman iyi bir şeyler yapabileceğim, çalışabileceğim."

(Bu Bato eskiden akıllı ciddi bir adamdı. Şimdi her yıl, her gün aynı sözleri, aynı düşünceleri yineleyip duruyor.)

"Evet, sizin gibi olanların durumu iyi! Partiye gidip bir insanda eksik olan ne varsa tamamlıyorsunuz. Birlikte olmak, birlikte olmanın içine saklanmak. Kolay bir çıkış yolu bu."

"Neden kolay olsun?"

"Elbette bir gerçek ve bir de sahte kolaylık söz konusu."

Neden kolay? Bütün sorulara verilecek hazır cevaplara sahip olmak. Ama yaşantının içinde yüzlerce olanak, yüzlerce seçenek, yüzlerce çözüm var ama insanın birçok değil bir tek yaşamı var."

"Yüz tane mi? Bana sorarsan iki tane sadece."

Steiner cevap vermek istedi. Vermek istediği cevap mutlaka böyle konuşmaların başında iki insan arasına konmuş kalın bir duvarı yıkacaktı. Hapisanede hücrelere tıklmış iki insanın ilk başlarda düşünceleri ile değil de duvara vurarak işaretlerle anlaştıkları gibi... Ama felce uğramış gibiydi daha şimdiden, isteksizdi, yorgundu.

(Bütün bunların hiçbir anlamı yok diye düşündü Steiner.) "Karınız ve çocuklarınız nasıllar?" -"Sağ olun, iyidirler herhalde." Bato bu gece dönmesi gerektiği küçük odayı, ivedilikle yemeği koyup getiren Marie'yi, Andris'in kapıyı bekleyen gözlerini düşündü. Bunları düşünürken ilk olarak içinde sıkıntı duymuyordu, belki de boş olmadıktan sonra insanın hangi odaya geri döndüğünün hiçbir farkı yoktu.

Yeni yayınları, "Aylık Dergi"yi, tanıdıkları konuştular. Steiner, Bato'ya büyük bir dikkatle incelediği karısının resmini gösterdi. Bu ciddi ve güzel yüze bakarken, on iki yıl önce, güzelliği yüzünden değil de kendisinin dünyada yolunu arayışın karşısı olarak, yeteneksizliği ve çocuksu görünüşü yüzünden evlendiği Marie'yi düşündü. Birden hemen Marie'yi yanında görmek istedi. Kendini iyi hissettiğinden bu yana küçük odasının durumu da biraz olsun iyileşmişti.

"Bir sonraki trene yetişebilirim belki."

Hemen eşyalarını aldılar, birbirlerinden candan, neredeyse duygulanmış bir şekilde ayrıldılar. Steiner istasyon meydanındaki kalabalığın içinden üniversiteye doğru yürüdü. Bu fırsatı kullanmam, onunla daha çok konuşmam gerekirdi, artık bir daha görüşemeyiz herhalde. Ama düşündükleri artık ciddi olmaktan uzaktı.

Çok yıllar sonra Steiner bir akşam, artık iyice yerleştiği bu küçük üniversite kentindeki masasının başında iyice huzursuz olacaktı. Dışarda bir sonbahar akşamı bitecek, ağırlığı küçük kenti dolduracak, insanların huzursuzluğunu arttıracaktı. Steiner o gün öğleden sonra bitirmesi gereken işi yapamayacaktı bir türlü. İstasyona gidip bir akşam gazetesi almak, ya da bir mektup

atmak isteyecekti. Dışarda, rutubetli caddede, kendisini masa lambasının yuvarlak ışığı altında olduğundan daha iyi hissedecekti. Dağınık ve düşüncelere uzak bir huzursuzlukla sokakları dolaşacaktı. Ama gene de karşı konulmaz bir güç onu istasyona doğru sürükleyecekti. Orada, elindeki mektubu istasyon meydanındaki kutuya değil, perondaki posta kutusuna atmak aklına gelecekti. Bir posta kartı alacak, mektubu kutuya atacak ve olduğu yerde kalacaktı. Ekspres birazdan gelecekti. Trenler bu küçük kentte hep birkaç dakika kadar kalırdı, inen ve binen az olurdu. Peron hemen hemen boş olacak, hep aynı yerde çalışan hamal birkaç bavulu üstüste koyacaktı. Dört beş kişi aceleyle oraya buraya koşuşacak, trene binmenin ya da istasyondan yolcularını almaya gelmenin bekleyişi içinde dolaşacaklardı. Her şey öyle görünmekle kalmayacak, çevresindeki insanların sinirliliği ona da geçecekti. Gelecek trenden inecek birisini bekliyor-muş gibi o da heyecanlanacaktı. O da herkesin baktığı yöne bakacaktı. İlerdeki tünelin içinde dumanın beyaz bir top gibi yoğunlaştığını görecekti. Çocukluğunda olduğu gibi çevresindekilerin rahatsız edici bakışlarla kendisine baktıklarını hissedecekti. Sonra lokomotifin ince ıslığı duyulur olacaktı. Lokomotifin ışığı! Yüreğinin kilitlerinden birisi zayıflamış olsa, bu ışıkla açılacak, bütün lifleri bir noktaya aynı istekle çekileceklerdi: buradan gitmek!

Sonra biraz öncesine kadar sessiz duran peronu lokomotifin gürültüsü dolduracaktı. Kondüktör vagonların kapılarını, dükkânının kapısını yabancılara açar gibi açacaktı. Steiner dalgın bir şekilde olduğu yerde kalacak, onun da önünde bir kapı açılacaktı. Steiner'in kafasında şu son yıllarda düşündüklerinin hepsinden daha başka bir düşünce doğacaktı: Hemen gidebilirdi, onu engelleyen hiçbir şey yoktu. Bu düşünce aklına gelir gelmez, insanın önce kurşunu sonra onun acısını duyması gibi, anlatılmaz ve çaresiz bir yurt özlemi yüreğini dolduracaktı. Bir zamanlar istemiye istemiye içine girdiği, yabancı insan kokusuyla dolu bütün bu odalardan, geçtiği bütün sokaklardan, tartışma dolu gecelerden geriye basit bir yurt özleminden başka hiçbir şey kalmayacaktı. Böyle bir yurt özleminin yanında her şey ona zavallı ve anlamsız görünecekti. Hiçbir şey ona engel olamayacaktı, ne zorunlu olarak birkaç yılını geçirmek için yaptığı işler, ne de

karısının bütün tazeliği ve inceliği ile koruduğu vücudu. Yurda dönecekti. Döner dönmez hemen eski arkadaşı Bato'yu arayacaktı. Bato onu sevinçle karşılayacaktı. Ona hemen ertesi gün ne yapması gerektiğini soracaktı. Yoldaşlarının yanına geri dönecekti. Vagonun basamağına basmanın ötesinde hiçbir şey gerekemeyecekti bunlar için. Şimdi lokomotif düdüğünü yeniden çalacak, kondüktör kapıları birbiri ardından aceleyle kapayacak, Steiner öne doğru korkulu bir hareket yapacak, kondüktör bir an kararsız kalacak, bu bir an çok uzun sürecekti. Biraz önce düşünce olan şey sert kenarlı bir gerçekliğin içinde donup kalacaktı. Biraz önce dünyanın en kolay şeyi olan şey, şimdi dünyanın en zor şeyi, bir insanın yapabileceği en zor şey olacaktı. Steiner içindeki karşı koymayı bir an düşünecek, şimdi yapmak istediği şeyi yapmış olanlar bir bir aklından geçecekti. Bazıları gençliklerinin ilk gücü, bazıları yaşlılıklarının son gücü ile bunu yapmışlar, çoğu kendisinin bırakmak zorunda olduğu şeylerden çok daha fazlasını geride bırakmışlar ve kendilerini hiç kimsenin beklemediği yere, kendisinden daha zayıf ve daha az akıllı olmalarına karşın dönebilmişlerdi. Niye bu onun için bu denli zordu? Kondüktör ona doğru bakacak, yolcuları tanıdığı için bir anlık bakış içinde onun trene binip binmeyeceğini anlayacaktı. Kapıyı gözleri önünde kapayacaktı. Steiner öne doğru bir adım daha atacak, ama artık adımları trenin devinimine karışacak, içinde bir inilti duyacaktı. Steiner gerilecek, trene atlamak isteyecek ama tren artık hızlanmış olacaktı. Dalgın bir şekilde olduğu yerde kalacaktı. Tünelden dışarı doğru beyaz bir duman yükselecek, duman üç dakika önce olduğu gibi terkedilmiş peronu aceleyle dolduracaktı. Steiner kendini birden korkunç derecede yorgun hissedecekti. Uzun bir yolculuktan dönmüş gibi bitkin bir şekilde istasyondan dışarı çıkacaktı. Dışarda istasyon meydanı da boş olmayacaktı. Birkaç bulanık sokak lambası sisin içinde bıraktıkları ışık lekelereyle öylece duracaklardı. Bilemediği bir nedenle bu meydanı geçmekten korkacaktı. Bir uçurumun kenarındaymış gibi kararsızlıkla olduğu yerde kalacaktı. Bu denli yorgun olmasa, içinde bulunduğu bu çaresiz duruma hiç katlanamayacaktı. Sonra bulunduğu yerin yakınlarında, hemen varılabilecek bir uzaklıkta, ışıklı bir oda karısının kendisini beklediği, aklına gelecekti. Ağır adımlarla tramvay raylarının kıyısından bitkin bir şekilde küçük

kentin içine doğru yürümeye başlayacaktı. Eski olanaklar yoktu, artık, yaşlanmıştı.

II

"Ne yapıyorsun orada?" diye bağırdı Bayan Dombrowski'nin görümcelerinden biri.

"Olacak şey değil bu yaptığın." Çocuklara sesleniyordu: "İşte bakın görün sizin elinizden alıyor bunları."

Dombrowski kadına baktı. Görümcenin yüzü kararmış, dudaklarının kenarları aşağı doğru kıvrılmıştı, ama gene de yüzü Dombrowski'nin yüzünün yanında genç duruyordu. Dombrowski bir parça ekmeği, bir külahı ve bir kutu konserveyi çantasına koydu. Grevci ailelerin kurdukları yardımlaşma kasasından alıyordu bunları: üç haftadır grev dalgaları kenti sarsıyordu. Çantasıyla birlikte üzerine çevrilmiş korkunç bakışlar altında sokağa çıktı.

Adamlardan birisi arkasından çıktı, ona yetişip elini omuzuna koydu: "İşin aslına bakılırsa senin bu yaptığın doğru değil." Dombrowski durmadığı için adam da yanında yürüyordu. Kadının yüzüne bakıyordu. Dombrowski'nin yüzünde derin izler boşalacak yaşlara hazırlanmıştı, ama gözleri yaşarmadı. Adam omuzlarını silkip kadının yanından ayrıldı.

Daha sonra hapisane idaresinin odasında çantadakiler çıkarılınca nöbetçi Dombrowski'yi tanıyarak sordu:

"Ama sizin kimseniz yok ki burada."

"Evet kimsem yok."

"Kimin için bunlar?"

"Siyasilere."

Dombrowski daha sonra blokun çevresinden dolandı, tren yolunun olduğu yere geldi. Orada yere oturdu, soğuk topprağın içine

küçük bir tepecik gibi sindi.

Gözleriyle demir parmaklıklı pencereleri aradı, aşağıdan yukarıya, sağdan sola doğru: "Heey!"

Damın hemen altındaki ince aralıktan yüzünü hiç görmediği ama tanıdığı bir ses cevap verdi: "Nasıl durum?" -"Hep aynı." -"Mathias'taki ocaklar ne yaptılar?" , "Onlar da katıldılar!" Birden hızla arkasına döndü, nöbetçi ile karşı karşıya geldi. Yüzü kanla doldu, gözleri karardı. İçini çekerek yerden kalktı. Tren yolunun yanından kentin kuzey mahallelerine ulaştı. Evde çevresini soğuk bir halka sarmış gibiydi. Ama çocukları yatırıp, adamlara sorular sormaya, sağı solu düzeltmeye başlayınca, çantasının içi boş olmasına rağmen çevresindeki halka yavaş yavaş eridi.

Rusya'dan döndükten birkaç ay sonra Janek seçim propagandaları sırasında tutuklandı. İhbar edilmiş ve muhbirlerin tanım lamalarıyla yakalanmıştı. Buna rağmen onu başka birisi ile karıştırmışlardı, karakolda onu başkası sanıyorlardı. Bu karıştırmanın kendisine on saatlik bir sorguya patlamasına karşılık, diğerinin bu arada işini rahatça yapabilmesi için zaman kazanmalarına seviniyordu.

Cezasının arttırılarak tıkdığı Pozan hapisanesinde Anka'yı yeniden görünceye kadar aradan epey zaman geçti. Bu arada Anka'nın yeniden bir çocuk dünyaya getirdiğini öğrenmişti. Ama bu çocuğun hayatı ona gerçekmiş gibi gelmiyordu. Bütün gücünü bu sapa yerdeki hapisaneden kurtulmaya harcıyordu; burada çoğu zaman tek siyasi suçlu olarak bulunuyordu. Duyguları iyice nasırlaşmıştı artık. Anka ile görüştürülmek üzere hücrelerinden görüşme yerine götürülürken yüreği hızla çarpıyordu. Elinde olmayarak çocuğu görmek için gözlerini Anka'nın kollarına dikti, neden sonra Anka'nın elinden tuttuğu çocuğu gördü. Doğumun üzerinden bir yılı aşkın zaman geçmişti. Çocuğun gözleri korku ve merakla açılmış, kırmızı yanakları soğuktan dışarı fırlamış gibi duruyorlardı. Nöbetçi sandalyesini masadan biraz uzaklaştırdı. Anka hızla bir şeyler anlattı, Janek dinledi ve gözlerini çocuktan hiç ayırmadı. Sonra bir ara: "Çocuk sağlıklı görünüyor. Bu seferki yaşayacak mı dersin?" dedi. Anka hemen cevap verdi: "Bu seferki mutlaka." Nöbetçi görüşmeyi bitirdi. Janek aceleyle

bir şeyler daha söylemeye başladı: "Anka sen neler yapıyorsun? Zamanını nasıl ayarlıyorsun?" Anka ayağa kalkarken cevap verdi: "Bu sefer işler iyi gidiyor. Bir kadınla beraber kalıyorum, onun da bir çocuğu var. Geçen seferki gibi zor değil durum."

Çocuk bütün görüşme süresince kırmızı yanaklarıyla hiçbir şey söylemeden oturmuştu. Janek henüz nöbetçi ile birlikte odadan ayrılmamış, Anka'nın arkasından kapı henüz kapanmamıştı ki ancak bir çocuğun çıkarabileceği bir sevinç çığlığı dışardan gelip odayı doldurdu.

Janek hücrelerine dönünce Anka'nın anlattıklarını aklında sıraya koydu, yeniden düşündü. Anka'yla görüştüğünden sonra her şeyin daha kolay olacağını sanmıştı ama yalnızlık şimdiye kadar hiç bu denli acı gelmemişti. Yaşamı boyunca hiç şimdiki kadar uzun bir zaman yalnız olmamıştı. Arkadaşları ile birlikte oluşunun, toplantıların anıları içini yakıyor, ona acı veriyordu. Bütün ayrıntıları, hatta zamanında dikkatini bile çekmemiş olan şeyleri birer birer anımsıyordu: Boyahanenin büyük teknesinde, kirli mavi bir suda buruşturulmuş bir kâğıt parçası, bir bildiri kâğıdı yüzüyordu. Yüreği heyecanla çarpıyordu; ilk kez kendini yalnız başına bir iş yapar hissediyordu. Çevresinde sabahın ilk saatlerinde yorgun, homurdanan ve küfür eden boya işçileri duruyorlardı. Eve ilk olarak döndüğünde içersini kar basmış gibiydi. Wladek ne olmuştu acaba? O zamanlar sadece Sophie'yi görebilmişti. Büyüğü evden kaçmış bir daha da geri dönmemişti. Zayıf ve çelimsiz bir kızdı. Yanaklarındaki kırmızılık bantla tutturulmuş gibi dururdu. Neden bir daha onu hiç sormamıştı sanki? Şimdi aklından çıkmıyordu. Dokuma işçileri grevi sırasında Lodz'da üç gün kaldığı Wronski'nin odası, içini insan sevgisinin sıcaklığı ile doldurmuştu, bu sıcaklık hala içini ısıtıyordu. Dokuz yoldaşı ile birlikte kaldığı eski koğuşu ne kadar iyiydi. Dombrowski, aklına hep Dombrowski geliyordu, ama çingenelerin yanında geçirdiği altı gün içinde tanıdığı esmer yüzlü adamı da unutamıyordu.

Yalnızlık beynini kemiriyordu, acı çekiyordu.

Birkaç ay sonra Pozan'a üç siyasi daha getirildi. Birbirleriyle ilişki kurup, biraraya konmaları için harekete geçtiler. İstekleri-

ni kabul ettirinceye kadar tam sekiz gün aç durmak zorunda kaldılar. Sonunda hepsi aynı koğuŖta toplanmıŖlardı. Hasta ve sefildiler ama neŖeleri yerindeydi. Birbirlerine sorular sordular.

Birincisi anlatmaya baŖladı: "Adım Kuczinski. Partiye yazılı değilim. Seğimlerden önce Ocak'da yapılan yasak yürüyüŖe katıldım. Karakolda cebimden birkaç bildiri kâğıdı çıktı. İŖte yaptıklarını görüyorsunuz. YürüyüŖe katılmaktan iki buçuk yıl, bildiriler için de iki yıl, dört buçuk yıl ediyor."

Söz sırası ikincideydi: "Lemberg'da öğretemdim. Babam hâlâ öğretemdir. BeŖ kardeŖim daha var. Bir öğretmen arkadaŖ bana hiç durmadan okumak için kitaplar verirdi... Geçen yıl partiye girdim. Bildiri bastığımız yeri bastıklarında beni de tutukladılar."

Üçüncüsü anlatıyordu: "Adım Janek, boya iŖçisiydim. On dokuz yaŖımda partiye girdim, ağabeyim de partideydi, o daha önce girmiŖti. Bu üçüncü hapse giriŖim. İlk olarak 21 yaŖımda bildiri dağıtmak suçundan içeri attılar. Sonra Lodz'daki büyük grevler sırasında üç yıl yattım. Bu sefer seçimler sırasında tutuklandım. Sekiz yıl verdiler."

Dördüncüsü: "Benim adımlı duymuŖsundur," dedi, "ben de senin adını daha önce duymuŖtum. Adım Jasiensky. 1919'da Ruslar çekilirken tutukladılar, vatana ihanet suçundan sekiz yıl verdiler. DıŖarı çıkar çıkmaz hemen gene yakalayıp içeri tıktılar. İŖte gene aynı yerlere geldim."

Evet, Janek Jasiensky adını daha önce duymuŖtu, daha önce bulunduğu koęuŖlarda herkes kendisi ile ilgili Ŗeyler anlatırken adı geçmiŖti. Ŗimdi burada onunla beraber olduğuna seviniyordu. Ŗimdiye kadar hep hapisanelerde olmasına karŖın gene de yanık yüzlüydü, kısa boylu ve sağlam görünüŖlüydü. kalın kaŖları aklaŖmaya baŖlamıŖtı. -Böylece Janek üçüncü tutukluğunun ikinci yılına ve yaŖamının yirmi dokuzuncu yılına baŖladı.

Bayan Bordoni patates çuvallarını birbiri ardına yeni patateslerle dolduruyordu. Ama patates yükleme yeri ile arabanın arasın da bulunması gereken Bordoni daha hâlâ gelmemiştir. Patates toptancısının Bordoni'nin gene işe geç kaldığını anlamaması için Bayan Bordoni çuvalları arabaya kendisi taşıyordu. Halin bağışmaları arasında Bayan Bordoni dili bir karış dışarda çalışıyordu. Çuvalları taşıırken bükülen dizleri, sanki doğrulmak için harcayacağı zaman çok değerliymiş gibi, çuvalları doldururken de bükülü kalıyordu.

Bayan Bordoni olduğu yerde doğruldu, çuvalı ona doğru uzattı ve adam aynı hızla çuvalı arabaya koydu. Bayan Bordoni rahat bir nefes aldı, her zamanki düşüncelerine daldı. Birbirlerine döndükçe yarım cümlelerle konuşuyorlar, sesleri halin gürültüsü içinde ancak duyuluyordu; adam için de, kadın için de en iyi konuşma fırsatı buydu.

"Bil bakalım kimi gördüm?"

"Ne bileyim ben."

"Düşün bakalım."

"Pali'yi."

"Yok canım onu değil, Brigelli'yi."

"Bolonya'lı Brigelli'yi mi?"

"Evet onu."

"Ne diyor?"

Bordoni araba dolup yerine bir başkası yanıştırılıncaya kadar bekledi. Arada geçen zaman içinde karısının çuvalları doldurmasına yardım etti.

"Bolonya'da olanları anlattı. Makine yapım fabrikasında, ya da sokakta ağzını açıp da küfürü basanın ağzını elleri böyle çap-

raz yapıp kapatıyorlarmış. Ne anlama geliyormuş biliyor musun: çeneni kapat yoksa böyle kelepçe takarlar adama. -"Bizim evde şimdi kim oturuyormuş biliyor muydu?" -"Sormadım. Ama makine fabrikasında yirmi adamlık bir hücremiz varmış, Brigelli 'de orada çalışmış, kendisi hakkında yapılan ihbarın kokusunu nasıl önceden aldığını ve kirişi kırdığını anlattı, başından çok şeyler geçmiş, şimdi Rusya'ya gitmek istiyormuş, aslında bu benim için de iyi bir fırsat olurdu."

Yıllardır aklından çıkmayan bir istekti Rusya'ya gitmek.

Dışarda, satış yerlerine gidecek olan araba rayların üzerinde gelip durdu. Bordoni hemen yerine geçti. Bayan Bordoni çuvalı kocasına savururken seslendi: "İyi işte o zaman, sen de git."

"Ciddi mi söylüyorsun?"

"Elbette, git işte"

"Peki sen ne yapacaksın?"

"Sen gitmene bak."

Bordoni yerine döndü. Hiç konuşmadan yarım saat daha çalıştılar, Bayan Bordoni ne bu gecenin, ne de gelecek günün yeni bir şeyler getirmeyeceğini düşünüyordu, toptancının yanında bir hafta kadar kalabilirlerdi, ondan sonraki hafta da parmaklarını emerlerdi ancak, ne arkalarında, ne de önlerinde varacakları bir nokta vardı, ama zaten eve ekmek getirmeyen bir koca aradan çıkarsa, gerçekten oralara bir giderse, işte bu varılacak bir nokta olabilirdi. Son çuvalı da kocasına doğru savurdu ve seslendi: "İyi işte git!" Bordoni karısının yanına gelip sordu: "Gerçekten gitmeye kalkarsam ağlamayacak mısın?" Bayan Bordoni kocasına hayretle baktı. Bordoni karısının yüzünü ilk kez bu kadar kaba ve sert görüyormuş gibi irkildi. Karısı: "En son ne zaman ağladığımı söyler misin bana?" dedi. "Çocuğun başına gelenlere mi ağladım acaba?"

Boş arabalar gene yanaşmışlardı. Bordoni yerini aldı. Brüksel'e gelişlerinin hemen ardından karısının karnında taşıdığı çocuk doğum sırasında ölünce Bordoni'nin üzerinden bir yük kalkmıştı. Karısının da buna ağlamadığını farketmemişti o

zamanlar. Şimdi içine bu anlamsız doğumun, karısının çocuğun ölümüne ağlamayışının üzüntüsü çökmüştü. Hırsla çuvalları birbiri arkasından arabanın içine fırlatıyordu. Daha sonra karısının yanına geldiğinde yumuşak bir sesle sordu: "Beni hiç aramayacak mısın?"

"Dinlesene, geçen yıl kaç gece beraber yattığımız parmakla sayılacak kadar az. Yatakta seni arayacak değilim. Ya onun dışında? Yok olup gitmiyorsun ya? Mektup yazarsın söz veriyor musun?"

"Söz."

"İşte Giulia geliyor," dedi Bayan Bordoni. İnce kemikli, saçları kıvrırcık bir kız, bir ayağı ile hafifçe aksayarak, elinde sandaletinin bir teki ve şaka olarak yanağının birini şişirmiş geliyordu. Bordoni kıza bakarken birden ilk olarak bu kızın da karısı gibi kalın hatlı ve sert yüzlü olacağını düşündü. Kızı saçlarından yakalayıp bir kadını öper gibi yüzünü, göğsünü, boynunu içten bir sevgiyle öptü. karısının sürükleyerek yanına getirdiği iki çuvalı arabaya attı. Bayan Bordoni onlara bakarken bu katıksız sevginin nedenini bulmaya çalışıyordu.

Bordoni çocuğu yeniden yere koydu. Dolan araba yerinden ayrılınca gene karısının yanına geldi ve çuvalları doldurmaya başladı. Giulia bu yeni öpücüklerden biraz şımarmıştı. Annesiyle babasının arabına sokuldu, ama Bordoni bu kez kızı kenara itti: "İş yaparken ayağımızın altında dolaşma."

IV

"Anne söylesene onu neden dövdüler?"

"Öğrenip ne yapacaksın! Hem zaten nedenini de biliyorsun!"

"Bağırды mı?""

"Ağzı toprağa çevrik yatıyordu baban, sadece inliyordu, askerlerden biri de boynunun üzerine oturmuştu."

"Nerede bu asker şimdi?"

"Ne bileyim ben? Şimdi belki o da annesinin yanında soğan doğruyordu; şimdi konuştuklarımızı konuşuyordu annesiyle, düşündükçe rahatsız oluyordu."

"En kötüsü ağız toprağa çevrik olması, değil mi?"

"Kötü falan değil, içi ümit dolu öldü."

"Dimof tanrı diye bir şey olmadığını söylüyor."

"...ağız toprağa çevrik, kafasından, ölü omuzlarından, köylülerin ve işçilerin Ködeş'deki topraklarından ümitli olarak öldü."

Anayla oğul arasında sessiz bir yemin gibi birbirine benzeyen kurnaz bakışlar gidip geldi.

"Ama Dudof'u döverek öldürmemişler değil mi?"

"Hayır onu öldürmediler."

"Dudof nerede şimdi?"

"Lenin'le birlikte bir at kestanesi ağacı altında oturuyor."

"Dimof onun öldüğünü söylüyor."

"Neyi öğrenmek istiyorsun sen?"

"Şimdi onların olduğu yerde ilkbahar mı, yoksa sonbahar mı var?"

"Nasıl soru bu böyle, buradaki gibi sonbahar tabii kestaneler patır patır kafalarına düşüyordu."

"Ama sen at kestanesi dedin."

"İyi işte anlattıklarımın hepsini zaten biliyorsan ben de sana antik hiçbir şey anlatmam."

"Anlat, anlat. Babamı hatırlıyorum, yüzünde hiç kan yoktu, ayaktaydı, Dudof'u da hatırlıyorum."

Dudof yazı geçirmek için konuk olarak bulunduğu Kırım'dan sonbahar başında Moskova'ya dönmüştü. Şimdi artık eski sağlığını yeniden kazanmış güçlenmişti. Ama fizik olarak sağlıklı

yerine geldikçe, görünmez duvarların arasında kalmış gibi dar bir boğazın içine doğru itildiğini hissediyordu. Kompartımanda çevresinde konuşulan şeyleri anlamaya çalıştı. Manevradan izine giden askerler, aldığı ürünün örnekleriyle en yakın kente giden köylüler, yeni bir okula atanmış olan çekik gözlü kız, hepsinin sağlam bir yeri, kendilerine verilmiş görevleri vardı. Merakla onunla konuşmaya çalışıyorlardı ama Dudof hemen hemen hiç cevap vermiyor, kendisi ile ilgili hiçbir şey anlatmıyordu.

Koğuştta ranzada yatışını anımsadı; Rusya'dan dönüşünün hemen ardından tutuklanmış olan bir yoldaşı şimdi kendisinin yaptığı bu yolculuğu anlatmıştı. O zamanlar anlatılan şeylerin bir tanesi bile sinirlerinin gerilmesine, gücünün yerine gelmesine yetmişti. Şimdi kendisi bu ülkeyi bir baştan bir başa geçiyordu. Yanındaki yolcuların yuvarlak ve gülümser yüzleri onun yüzüne hayretle, hatta neredeyse suçlar gibi bakıyorlardı.

Yolculuğun altıncı ya da yedinci gününde küçük bir istasyonda durdular. Bekleyiş gereğinden çok uzamıştı. Lokomotifin bazı yerlerinin onarılması gerekiyordu. Askerler küfür ettiler, köylüler trenden inip güneşe oturdular, kız durumu öğrenmek için lokomotif kadar gitti. Evlerinin değil sadece birkaç ağacın görüldüğü köy, istasyondan epey uzak olmalıydı. İstasyon binası küçüktü ama yepyeni boyanmıştı. Gene boyanmış bir tahta parmaklık hiçbir şeyi çevrelemeden birkaç adım uzanıyor, sonra hiçbir doğrultuyu göstermeksizin kesiliyordu. Dudof kızdan boşalan yere oturmuştu. Her şeyi gözleriyle inceliyordu; aslında yeşil boyalı tahta parmaklığın arkasında ne olduğu onun ilgisini hiç çekmiyordu; trenin yoluna devam edip etmemesi de onu ilgilendiriyor değildi. Sadece çocukluğunda duyduğu ve bütün yaşamı boyunca bir daha hiç tanımadığı bir korku boğazını sıkıyordu. İki köylü kadını ellerinde kafaları kesilmiş birer tavukla istasyonun yanına uzanmış yolcuların arasından geçtiler. Dudof hiç bir şey düşünmeksizin tavukların birini satın aldı. Bir süre kendisine hayretle bakan köylü kadınlara dalgın dalgın baktı. Sonra gene camdan dışarı bakmaya koyuldu. Tahta parmaklığın istasyon binasının boyunu geçen iki sopanın arasına gerilmiş bir pankartta şunlar yazılıydı: "Mokroye köylüleri Lenin günü için bataklığı kuruttular ve sıtmayı köylerinden kovdular."

Dudof arkasına yaslandı. Koğuşun karanlığında bu pankartı anlatan ince sesi, bütün açıklığı ile kulaklarında duydu. Bütün vücudu, bütün tren sarsıldı. Köylüler trene binmek için birbirlerini iteliyorlardı. Kız sanki lokomotif kendisi onarmış gibi ellerini çırparak, "tamam düzeldi", diye bağırdı.

Dudof ertesi gün klüpte son olarak Paris'te gördüğü Petrov'la karşılaştı. Birlikte kentin içine doğru yürüdüler. Dudof: "Artık burada daha fazla kalmayacağım, bir an önce yurda gönderilmem için elimden geleni yapacağım." dedi. Petrov Dudof'un yurda dönmesine karşı çıkan bazı güçler olduğunu biliyordu, ona uzun zamandan beri hasta ve güçsüz gözüyle bakıyorlardı. Petrov ne cevap vereceğini düşünüyordu. Dudof konuşmaya devam etti: "Yeteri kadar bir kenara çekildim. Yurda dönmeme engel olan şeyler olduğunu biliyorum. Ama gene de yapacağım şeyler ve ben, biraraya geleceğim günün birinde."

V

Liau Yen-kay Şanghay'da kardeşi hakkında bilgi alabileceği birisine rastlayacağını ummuştu. Ama kimseden bir şey öğrenemedi. Kardeşi hakkında bilgi sahibi olabilecek bazı arkadaşlarının Kanton'dan gelmeleri bekleniyordu, ama bu kez kendisi kızıl vilayetlere gönderildi. Şanghay'dan hareket etmesi güneyden gelip kendisi ile birlikte yola devam edecek iki kişinin gecikmesi yüzünden geri bırakılmıştı.

Liau kardeşine bir şeyler olduğunu hissediyordu. İnsanın yitirdiği kolunun acısını duyması gibi bir acı zaman zaman bütün vücudunu sarıyordu. Oysa ne karısını ne de geride bıraktığı çocuğunu aklından geçiriyordu. Sonunda kanton'dan gelecek olanlarla konuşmadan oradan ayrıldı. Şenghay'da yığınak yapan askeri birlikler kızılara karşı girişilecek bir saldırının habercisiydiler. Görevini yapabilmesi için onlardan daha önce güneye inmesi gerekiyordu. Yanında bulunması gereken adamlar gelemediklerinden tek başına işleri yürütmek zorundaydı.

Her geçen saat tehlikenin olduğu yere biraz daha yaklaşmak

yüreğini hafifletiyordu. Gemiye bindiğinden beri kardeşini düşünmek ona acı vermez olmuştu. Geminin çözölen halatı, onu aklına takılan, onu huzursuz eden şeylerin hepsinden bir anda kurtarmıştı. Geminin güvertesinde kendisini çevrede bulunan her şeyin dışında hissediyordu. Tehlikenin içinde her zaman her şeyin sadece kendi elinde olduğı bir an olurdu. Tuttuğı işi başari-
rsa, kendisi ile birlikte binlerce insan da kurtulacaktı. Parlak bir piriñç levhanın üzerinde kendi ciddi yüzünün yansısını gördü.

Gemi tam limandan ayrılacakken akıntıdan yukarı doğru gelmekte olan bir takım asker için gemide yer ayrılması gerekti. Sivil-
viller, memurlar, tüccarlar bir kamaranın içine sıkıştırıldılar. Bunlar hemen yemek yemeğe ve kâğıt oynamaya başladılar. Liau çevresindekilerle konuştu, kâğıt oynadı. Üzerine cam bir fanus geçirilmiş gibi oradakilerin dışındaydı. Bu fanusun içine oturmuş, oradakilerle birlikte gülüyor, kâğıt oynuyordu ama gene de her şeyin dışında kalıyordu. Ancak güçlü bir devinim bu camı kıracaktı. Dazlak kafalı bir adam kamaradaki küçük pencerenin kantine açıldığını farkettti. O ana kadar hiç durmadan yemek yemiş olmalarına rağmen bu buluştan yararlanmaya kalktılar. Masanın üzeri bardaklar ve kirli tabak çanaklarla doldu. Gemi tam yol hareket etmişti, üç obur herifin mideleri bozuldu, kapıdaki nöbetçi bunları dışarı bırakmadı, gülüşmeler oldu. Camı açmaya kalktılar ama vidalar alçılanmıştı, üstelik içkiden ve deli gibi gülmekten camı açacak güçleri kalmamıştı. Liau Yen-kay pencereden dışarı baktı. Denizin üzerinde büyük bir savaş gemisi görölüyordu, dev bir projektör denizle göğün arasını tarıyor, ara sıra kamaranın içini aydınlatıyordu. Yolculardan biri cebinden parmak izleriyle kirlenmiş çıplak kadın resimleri çıkardı. Bir süre hepsi heyecanla bu resimlerle uğraştılar, sonra üzerlerine yorgunluk çöktü. Sabahın ilk ışıkları içinde projektörlerin zayıf güçsüz ışıkları dolayı duruyordu.

İlk iskelede askerlerin bazıları indirildi, onların yerine yenileri bindirildi. Kısa bir süre dışarı çıkmalarına izin verildi, güverteye çıkıp temiz hava aldılar, sonra gene kamaraya tıkıldılar. Yemek yemeğe ve kâğıt oynamaya koyuldular. Dazlak kafalı adam kâğıtlarla türlü oyunlar yapıyordu. Yolcuların yüzleri sıkıntı doluydu. Liau camdan dışarı baktı. Sisli kıyılarda ışıklar yanmaya

başlamıştı, ikinci geceye giriyorlardı.

Ertesi gün gemi Ti-Kiang'da durdu.

Sabırsızlıkla askerlerin yukarda sıraya dizilmesini beklediler. Askerler karaya çıkarıldılar. Kantinin penceresi içerden sürgülenmişti. Kirli bir tabak yığının çevresinde orada unutulmuş gibi oturuyorlardı. Sonunda bazılarını dışarı çıkardılar ama diğerleri içerde kaldılar. Bir süre sonra bir subay gelip kapıyı açtı. Arkasındaki askerleriyle kapının eşiğinde durup içeriyi gözleriyle aradı. Dazlak kafalı adamı yakaladılar. Çenesi korkudan aşağı sarkmıştı. O an Liau Yen-kay, geçmiş güçlü bir ışıkla aydınlatılmış gibi bu adamı daha önce nerede gördüğünü anımsadı: gemi adamları sendikası komisyonunda. O da güneye görevli olarak gönderilmişti. Sünger gibi bir yüzün içindeki yuvarlak gözlerden iki sivri uç Liau'ya doğru dikilmişti. Adam da Liau'yu tanımıştı şimdi.

Şimdi artık hepsi dışarı çıkabilirlerdi. Küçük kent ağzına kadar asker doluydu. Kentin içine pompayla itiliyor gibi Liau ve diğerleri pazar yerine doğru yürüdüler.

Kürsülerden Çan Kay-şek'in adamları yeni seferi anlatıyorlardı. Liau Yen-kay askerlere bakıyordu. Anlamsız meşin giysileriyle aynı kumaştan kesilmiş gibiydiler. Açılan son sefer askerlerin isteksizliği yüzünden başarıyla sonuçlandırılmamıştı. İşgal ettikleri köylere sovyet pankartları ve bayrakları girince deli gibi hepsi bir yana dağılmışlardı. Ama şimdi toplanan bu yeni askerler böyle bir şeyi yapacak gibi görünmüyorlardı. Yüzlerindeki ifadeye bakılırsa hepsi birer dakika arayla birbirlerinin üzerine ateş edebilirlerdi. Kürsülerden birine genç birisi çıktı, yaptığı birkaç hareketle oradakilerin hepsinin dikkatini üzerine çekti. Yüzlerin birbirinden farksız ifadesi üzerine bir kolun upuzun gölgesi düştü. İnce neredeyse kulakları yırtan bir sesle bağıyordu: "Yoldaşlar, askerler..." Hareketsiz duran kalabalık birden kıpırdandı, toparlandı. Birileri uzanıp onu kürsüden aşağı çektiler, ölüsünü sürükleyerek götürdüler. Konuşmacının yüzü bir süre Liau'nun aklında kaldı. Birdenbire kardeşinin ölmüş olabileceğini düşündü; artık onu bir daha görebileceğini düşünmek saçmaydı. Büyük bir acıyla sarsıldı.

Onbirinci Kısım

I

Köylü Tien Şi-li bir gece tepeden tırnağa Şanghay'daün haberli gelen adamın artık oraya varmasının zamanının geldiğini duyarak uyandı.

Birkaç gün önce torunu, Şanghay'dan gelecek olanla buluşmak için güneyden gönderilen iki adamın Hou ırmağı kıyısında askerler tarafından yakalandıkları ve büyük bir olasılıkla da kurşuna dizildikleri haberini getirmişti. Tien ve torunu hesaplıyorlardı: Şanghay'dan gelecek olan önce bir iki gün bekleyecek, ama ondan sonra görevi önemli olduğu ve saldırı başlamazdan önce buralarda olması gerektiği için tek başına yola çıkacak ve kararlaştırıldığı gibi köyden köye giderek üç dört gün içinde burada olacaktı.

Tien Şi-li öksürükler ve inlemelerle yerinden doğrulan ağır vücuduyla birlikte bütün aileyi uyandırdı. Yukarıya çıkıp odanın içinde dolaşmaya başladıklarında yeni günün ağırlığı konuşmalarda çoktan duyulur olmuştu. Geçirdikleri gece içinde yüzlerce askerin akıntıyı geçtiğini bilmiyorlardı. Yaşlılar hiçbir şey yemiyorlardı, konuşmuyorlardı da. Duyulan sadece çocukların gürültüsü patırtısı, incecik sesleriydi.

Sonra kulübe inişli çıkışlı esmer bir toprağa açıldı, insanlar çalışmağa gittiler. En önde Tien, arkada oğlu ve büyük torunu üçü de aynı boydaydılar, üç kardeş gibiydiler, sonra kadınlar çapaları, sepetleri ve çocuklarıyla. Hep birlikte iki tepeyi aştılar. Sulama hendeklerinden gelen su, küçük bir göl gibi birikmişti. Suyun biriktirdiği yer merminin açtığı bir çukurun hemen kıyısında boş kulübeleri toprağın içine iyice gömülmüş, sefil, ölmek üzere olan bir köy duruyordu; çukur suyu içmek istiyor-muş gibi ağzına kadar doluydu. Aile askerler gelmeden toprak-larını biraz daha işleyebilmek için hırsla işe koyuldular.

Tien Şi-li ancak öğleyin üzerine eğildiği topraktan doğruldu. Kendi köyüne doğru bir düzine kadar köylü, sopa ve sepetleriyle birlikte geliyorlardı. Hou ırmağında, geminin yanaştığı yer olan bir iki saatlik bir yoldan geliyorlardı. Tien görünüşlerine hiç de yabancı olmadığı bu insanlara baktı. Ona yabancı gelen hiçbir çiz-gi göremedi. İlk kez boşuna beklemiş ve belki de artık yitirilmiş bir yaşantı için içini çekti. Ama yeniden toprağın üzerine eğilmiş olan oğlu: "Gelmesi için daha zaman var", dedi. Akşam Tien ko-nuğu için bir çorba tası hazırladı, eliyle sinekleri kovdu ve yolu dinlemeye koyuldu. Gecenin içinden son gemiyi kaçırmış olan in-sanların ayak sesleri geliyordu. Daha Liau kapıyı vurmada kapı içerden açıldı. Liau bir köşeye oturdu ve verilen yemeği yedi; Tien ailesinin çeneleri de onun çeneleri ile birlikte oynuyordu. Açlığa ve yorgunluğa rağmen her soluk alıp verişinde kendini biraz da-ha güvence altında hissediyordu.

Tien Şi-li: "Burada güvence altında sayılırsın", dedi. "Çevrede-ki bütün kulübeler bizden.

Oğlum seni Tsi-İ'ye götüreceğim. Birinci seferden önce orası bi-zim bölge sovyet'inin merkeziydi. En kuzeydeki köy şimdi senin geldiğin iskelenin bulunduğu köydü. Ama şimdi Kuzey Ordusu her yere kendi yöneticilerini ve casuslarını koydu. Hou ırmağının arkasında asker kalmayınca bizim buraların yönetimi gene eski-si gibi olacak."

Sabah olunca Liau, Tien'in oğluyla birlikte çıktı. Adımları bir-birlerine iyi uyuyordu. Sadece bir iki saatlik bir yol boyunca bir-likte olabildiklerine hayıflanıyorlardı. Liau Rusya'yı anlattı.

Yanındaki anlattıklarını merakla dinledi. Liau ona birkaç on yıl daha üzerinde düşüneceği kadar çok şey vermişti. Tien'in oğlu anlatıyordu: "Tsi-İ'de nalbur A-Sen'i sorarsın. Oraların yönetimini Çan Kay-şek elinde tutuyor ve kimseye göz açtırmıyor ama, şimdiye kadar kimse A-Sen'i ihbar etmedi; kim gider de kendi kendini ele verir? Bu A-Sen yeni bir kızıl örgütlenmenin başkanı. Anlattıklarına göre yakında demircilerini çıkarıp, yerine kendi adamlarını alacakmış."

Tsi-İ'ye yaklaştıklarında birbirlerinden ayrıldılar. Nalbur kısa boylu eğri büğrü esmer bir adamdı. Liau dükkâna geldiğinde içerisi müşteri doluydu. Her türlü eski demir eşyayı onarıyordu. Yalnız kaşlarını yukarı kaldırışından Liau, yeni müşterinin kim olduğunun farkına vardığını anladı. Liau geceyi demircinin yanm da geçirdi. Aralarında anlaşmışlar gibi ikisi de birbirlerine özel şeyler sormuyorlardı. A-Sen sadece: "Hol gölü aslında şu bizim küçük ırmağın devamı sayılır" dedi. "Yangtse'deki hücumbotların bir tanesi bile bu Hol gölünden aşağıya geçemedi. Gölün öbür kıyısında Li Tung köyü vardır. Oraya ulaşabilirsen gideceğin yere vardın demektir."

A-Sen sabahın erken saatlerinde demirlerini karıştırmaya başladı; eski penslerini ve çivilerini, pash demirlerini yokladı. Liau demirci dükkânından ayrılırken içersi her türden insanla dolmuştu. Akla gelmeyecek gariplikteki demir parçalarıyla gelmişler, A-Sen'in çevresinde gevezelik ediyorlardı. Liau vedalaşmadan ve hiç kimsenin dikkatini çekmeden demirci dükkânından ayrıldı.

Artık gemiye binmek zorunda olmaması iyiydi. Hol gölünün sol kıyısında iki üç köyün içinden geçti. Hiç dinlenmeden yoluna devam etti. Yolun sonuna doğru sınırdaki hükümet askerlerine görünmemek için büyük bir yay çizdi, hava karardıktan sonra gene kıyıya indi. Büyük bir köye vardı. Varacağı yere gelip gelmediğini bilmiyor, ama kimseye de sormaya cesaret edemiyordu. Çoktan uykuya yatmış olan köyün içinde birkaç dakika dolandıktan sonra nihayet yeni yapılmış büyük bir ahşap binanın üzerindeki yazıyı okudu: "Sovyet Yönetim Yeri ve Li Tung Köy Okulu" Damda gecenin rutubetiyle buruşmuş bir bayrak asılıydı. Liau içinde bir sarsıntı duydu, tıpkı yıllar önce Sovyetler Birliği

sınırını ilk geçtiği zaman duyduğu sarsıntı gibi. Ama şimdiki sarsıntı daha da güçlüydü. Biraz önce yürüdüğü bu karanlık toprak kendisi için güvenilmezdi, ama şimdi bastığı kendi öz yaşantısının üzerine kurulu olduğu topraktı. Ahşap evin kapısını çaldı. İçerden sesler geldi, iki üç pencere ötede bir ışık yandı. Liau beklerken kardeşini düşünüyordu. Ama bu artık ona acı vermiyordu. Oğlu aklına geldi. Sağlığı yerindeydi mutlaka. İkisinin de birbirlerine fazla ihtiyaçları yoktu. Hiç ses çıkarmadığı için olacak, penceredeki ışık yeniden söndü. Liau canı sıkkın, yumruklarıyla yeniden kapıya vurdu: "Hey, içerdekiler! Duymuyor musunuz? Haydi artık açın şu kapıyı!"

II

Nereye gidersek gidelim, diye düşündü Pali, şu Bordoni'lerle hep aynı yere düşüyoruz. "Burada oturan Bordoni adında birisini tanıyor musunuz?" -"Kadınlardan birine sorun, onlar her şeyi bilirler."

Pali avluda arandı. Merdivenlerin birini çıktı, birini indi, aramayı neredeyse bırakacaktı. Sonunda: "Bordoni mi?" dediler, "Evet, şu ikinci avluda sol yanda böyle birileri var."

Pali ikinci avluda sol yana baktığında, zemin katın penceresinden içerde üzerine sarımsak demetleri konmuş bir masa gördü. Hemen tanıdı. Zemin kata doğru seslendi: "Bordoni!" Bir kadın sesi cevap verdi: "Ne var?" Pali güldü. Şimdi aşağıdan başını yukarı kaldıracak ve deliğin öbür yanında benim suratımı görecektir, inme incek kadına korkudan.

İçerden başka ses gelmemişti, amma şimdi yaklaşan ayak sesleri duyuluyordu, hemen arkasından zemin katın kapısı açıldı.

Kendisi de epey değişmiş olmalıydı, çünkü Bayan Bordoni onu hemen tanıyamadı, damların altın renkli kenarlarından avluya damlayan, St. Cathérine'in ve Brüksel'in damlarının ışığından gözleri kamaşmıştı. Pali de onu tanıyamazdı herhalde. Bir zamanlar güçlü bir kadındı. Son gördüğünde o eski halini biraz yi-

tirmişti ama, şimdi geriye hiçbir şey kalmamıştı; bir zamanlar güçlü bir kadın olduğuna insanın inanası gelmiyordu. Kırılmış sık saçlarını kulaklarının arkasından bağlamıştı. Yalnız küpele-ri, unutulmuş gibi hâlâ kulaklarında sallanıyorlardı.

Aradan zaman geçince o da Pali'yi tanıdı ve gülümsedi. Sadece yüzü değil, tepeden tırnağa, iki yana açılmış kollarının parmak uçlarına kadar gülümsüyordu. "Sen misin gerçekten Pali? İçeri gel."

Yeri iki bölüme ayıran ince bir güneş ışığı dışında aşağısı hemen hemen göz gözü görmeyecek kadar karanlıktı. Tahta bir bölme, odayı kömürlükten ayırıyordu; bölmenin öbür yanında çocuklar oynuyorlardı. Lambanın altında Bayan Bordoni'nin Bordesiglio'lu sepeti duruyordu. Genç bir erkek çocuğu -onuncu bölgedeki sokağa ilk gittiğinde ancak bu çocuk kadardı- bir köşede bir şeyler okuyordu. Odanın içine sandıklar yığılmıştı, Pali köşedeki renkli lekeyi tanıdı: Bordoni'nin yorganı. "Bordoni nerede?"

"Bordoni mi? Gideli çok oluyor, öbür tarafta. Otur bakalım yoldaş, acele bir işim yok nasılsa. Görüşmeyeli beri neler olup bittiğini birbirimize anlatırız."

Sarı güneş ışığı önce inceldi, sonra iyice kayboldu. İki aileyi birbirinden ayıran tahta perdenin arkasında, eve dönüşün karışık ve anlaşılmaz huzursuzluğu acılı bir gece ile birlikte başladı. Tahta perdenin her iki yanında ışıklar yakıldı.

Tam bu sırada Giulia koşar adım avluyu geçerek geldi, kapıyı açıp içeri girdi. Pali'yi tanır tanımaz yüzü kızardı. Pali'ye söyleyecek hiçbir şey bulamıyordu ama, çevresinde ince uzun bacakları ve kollarıyla onu dikkate almaz konuşmalar yapıyor, henüz gelişme dönemindeki kızların yeni belirmeye başlamış göğüsleri ile hâlâ eskisi gibi mi yoksa yeni yetişkin birisi gibi mi olmaları gerektiğini kestiremez haliyle dolanıyordu.

Bayan Bordoni Pali ve iki çocuğuna "Oturun", dedi. Sepeti açıp içinden ekmek çıkardı ve sarımsak demetlerinin yanından iki baş soğan kopardı. Hepsi sessizce yemeye koyuldular. Pali kendisini yeniden eve dönmüş hissediyordu. Bordoni olmasa da bu ai-

leye bağlanmıştı bir kere. Hiç böyle olduğunu düşünmemişti. Diğerleri de uzun uzun düşünmemekle beraber aynı şeyleri akıllarından geçiriyorlardı.

"Giulia büyümüş...Ben hep eskisi gibiyim. Bir dahaki gelişimde birbirimize aşık oluruz artık."

Giulia bu sözler üzerine hafifçe güldü, ama kirpikleri titriyordu...Niye bu sefer olmasındı?

"Yani şimdi Bordoni öbür tarafa mı gitti, hepten?"

"Evet uzun bir zaman için. Biliyorsun işte, böyle bir şeyi hep isterdi. Benim Bordoni öyle soğuk bir adam değildir bilirsin, kendisinin yapmak istediği bir şeyi dahi olsa, biraz güç kazandırmak hız vermek gerekir. Bir fırsat çıktı -'Git dedim ben de: "Sen merak etme ben bir şeyler yaparım' dedim. 'Birisini eksilirse daha iyi. Birkaç demet soğan alırım, İtalyan'ların ve Yahudi'lerin pazarında satmaya çalışırım. Sen git, bir bak bakalım oralar nasıl, biz arkandan geliriz'- -'Bu sonradan gelmek olacak iş değil', dedi. 'Bu kentte bir kış daha geçirmek, soluğun kesilir, orta yerde kalırsın.' -'Benim soluğumun kesileceği falan yok' dedim, 'sen benim soluğumu falan düşünme, soru da sorma, gitmene bak.' Bunun üzerine gitti. Sen ne diyorsun? İyi mi oldu gittiği?"

"Onun için iyi tabii. Mektup yazdı mı?"

"Mektup mu? Bir tane yazdı..."

Çantasından mektubu çıkarttı, düzeltti ve çocuğa verdi. "Sen oku bakalım şunu. İyi okur." Giuseppe utangaç bir yüzle ve ana dilinin ateşli sesiyle okumaya başladı.

"Sevgili Katerina'm! Brigelli ve ben şimdi tam altı haftadır bu ülkedeyiz. Bize bir fabrikada iş verdiler, bir makine fabrikası bu, bize bu işi vermenin nedeni, Bolonya'daki makine fabrikasının yaptığı işin buradakiyle aynı olması. Çalıştığımız kent Moskova'dan üç gün uzakta bozkırın ortasında bir yer daha henüz tam kent sayılmaz, sadece fabrika, barakalar bir de hastane var, ama buna rağmen kentin bir adı var ve kentin ne büyüklükte olacağı, caddelerin sayısı şimdiden belli, okulun yapılacağı yer bile işaretli. Kentin içinden bir de ırmak geçecek, şimdilik böyle bir ırmak

yok ama, başka bir ırmağı buraya akıtacaklar.

Burada boş oturduğumuzu düşünmeyesin. Tam tersine her yanımız çalışıyor. Buranın ekmeği de bir garip, doğru dürüst kesilmiyor, toprak gibi kara renkli, insanın elinde unufak oluveriyor.

Sana adresimi yazıyorum bana hemen mektup yaz. Hep sizleri düşünüyorum, canlarım benim. Kent kurulduktan sonra belki buraya gelebilirsiniz, bunun ne kadar süreceğini bilemiyorum. Seni öperim Katerina'm, küçük Giulia'm, Giuseppe'm sizleri öperim, babanız hepinizi kucaklar."

"Senin ne düşündüğünü biliyorum Pali. Bizi burada yalnız bırakmasının doğru olmadığını düşünüyorsun."

"Evet, sen kendin de söylüyorsun ya. Ben de öyle düşünüyordum."

"Ama Pali düşünsene, insanlar ağaç değildirler. İnsanın önce kesilmesi gerekmez ki, yaptıkları engellenemez ki. Ama mektup iyi, değil mi?"

"Evet."

Bayan Bordoni etrafı topladı, masa örtüsünü silkti, masadan bir türlü kalkmayan Giulia'ya kızdı. Çocuğun ince yüzünün alt yarısı gülüyor, üst yarısı üzüntülü duruyordu. Çünkü Pali şimdi Giulia ile değil, erkek kardeşi ile konuşuyordu.

"Evet, çalışıyorum, öğreniyorum, okuyorum, gençlik birliğinde çalışıyorum."

Bayan Bordoni konuşmayı kesti: "Giuseppe çok çalışıyor."

Giuseppe'nin alnı kırıştı. Bordoni de arasına tıpkı böyle yapardı. Şimdi tıpkı babasına benziyordu.

"Sen de öbür tarafa gitmek istiyor musun?"

"Tabii." Cevapları sakindi ama, her cevap verişinde yüzü kızarıyordu. "Geçen yıl Brigelli Bolonya'dan gelmişti, başkaları da vardı, bizim oraları anlattılar..."

"Özlemiş olmalısın..."

"Hem oraya, hem öbür tarafa gitmek istiyorum. Belki doğru değil ama, daha çok," eliyle tahta perdenin olduğu yana doğru, Bolonya'nın bulunduğunu sandığı yöne doğru, makine fabrikasının dan, İllegaliteden ve son savaşa hazırlıktan yana işaret etti, "oraya gitmek istiyorum!"

"Haydi bakalım şimdi yataklara," diye seslendi Bayan Bordoni. Işığı söndürdü, yan tarafın ışığı henüz sönmemişti. Tahta perdenin arkasındaki yarı uykulu aileyi, iri yarı bir adamın yanında masada oturuyor, ya da döşeklere uzanmış görebiliyorlardı.

"Hep böyledir bunlar?"

"Evet hep böyle."

Hepsi sustuktan sonra Bayan Bordoni yeniden alçak sesle konuşmaya başladı: "Söylesene Pali, bizi yanına aldıracak mı, ne dersin?"

"Olabilir..."

Ama ya aldırmazsa. Bu kadar şeye katlanmak kolay değil. Bu kentin insanları sert. Bu kentteki kadar sert insan hiçbir kentte görmedik.

Gık dedin mi dışarı atıyorlar. Burada zor kalıyoruz. Tahtakuruları gibi. "Ama yukardakiler sağlam yere basmazsan seni buradan sepetlerler."

"Bak şimdi, eğer sana bir yararı olacaksa burada kalırım, bir şeyler yapmaya çalışırım."

"İyi olur Pali."

Bir süre hepsi rahatça uykuya daldılar. Düzenli soluklarıyla rahat bir uykuya hazırlandılar. Ama Bayan Bordoni yeniden konuşmaya başladı: "Bordoni de tam senin geleceğini bilmiş gibi. Değil mi?"

Yolun üzerinde kesilmiş ağaçların önünde pazara giden köylülerin arabaları takılıp kalmıştı. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. kent henüz geceden çıkmamıştı. Lâmbaların küçük ışıkları teneke damların altında, sepetlerin büyük kapakları ve köylülerin soğuktan bozulmuş ve gerilmiş yüzleri gibi titriyordu. Gökteki pashı bir leke günün yaklaştığını haber veriyordu. Yola yığılmış ağaçların önünde bekleyen insanlar kentin en kıyı noktasına kadar korkunç bir şeyle dolu olduğunu hissediyorlardı. Nöbet tutan askerlerin yüzlerine sorar gibi bakıyorlardı. Ama askerler hiç oralı değildiler, yüzleri bekleyenlere, sırtları o korkunç şeye dönmüş duruyorlardı.

Ağaçların arkasında, dağlardan düzlüğe inen yolun sağlı sollu iki yanında, iki ya da üç meyhane ve birbirlerine yapışmış küçük kulübe grupları görünüyordu. Bazılarının önünde küçük bir tarla da vardı; ama kulübeler içindeki insanlarla birlikte, yolla beraber oradan uzaklaşacakmış gibi duruyorlardı. Bu meyhaneler hep dolu olurdu: ekini kaldırmaya gelen işçiler, düzlüğün kıyısından çalışmaya gelmiş ve iş bulamamış adamlar, hapisten yeni çıkanlar, burada ilk duraklarını yapan aç insanlar.

Yağmurdan ve sabah soğüğundan kâğıt gibi yumuşamış köylüler meyhanelere girdiklerinde, içindekiler apaçık ve en çıplak şekliyle kentte olup bitenleri konuşuyorlardı. "Kentte olanların adı işgâldir. Sonbaharda seçimler olacak dediler. İşe komünistlerin kurduğu komiteyi dağıtmakla başladılar, hemen mahkeme kuruldu, daha dün birini pencereden atlamaya zorladılar, dört kişiyi de bu sabah astılar. Kışlanın kapılarını da açtılar, isteyenler seyredibilsin diye. Adlarını da üzerlerine yazmışlardı: Dimo Straşimirof, Naiden Siarof, İvan Nakof ve Mikael Dudof."

"Duydun mu?" dedi köylülerden biri. "Dudof'u asmışlar."

Diğeri söylenenleri doğrular bir cevap vermekten korktu, ezik

bir sesle: "Evet duyuyorum işte," dedi.

"Yağmurdan upuzun oldular, yemyeşildi üstleri."

Sakalının uçları Kutsal İgnaz gibi kıvrırcıktanmış yaşlı bir köylü yeniden sordu: "Dudof da mı upuzun ve yeşil olmuştu?"

"Tabii o da öyle. Dışarda dördüncü olarak o asılıydı. İstersen git kendin bak."

Arkadaşları sağına soluna vurmaya başladılar artık sussun diye, ama o sadece sakalını çekiştiriyor ve "Evet onu görmek istiyorum," diyordu.

Andreas, Dimof'un parmağından çekti. Dimof şimdi artık Andreas'ı sık sık kente beraberinde götürüyordu. Korkuyordu ama, o da darağacında asılı olanları görmek istiyordu. Dimof çocukla ilgili değildi. Hiç kıpırdamadan dimdik, bir yumruğu dizinin üzerinde, sadece gözleriyle karşısında duran yüzlere bakıyordu. Köylüler kapının oraya sıkışmış hiç ses çıkarmadan duruyorlardı. Meyhanenin sürekli müşterileri bütün gece boyunca yaptıkları gibi bağırmaya ve kavga etmeye devam ediyorlardı. "Hepsi boşuna, bu ülkede odun olduğu sürece darağacı da olur, bunları astılar, başkalarını da asacaklar, bu adamların bize hiçbir yararı yok."

"Niye boşunaymış? Asıl cellatlar boşuna asıyor. Sen şu içtiğin şeyi boşuna zıkkımlan da karnın doysun."

İçerdekiler yaşadıkları bu hayatla, ilmiğin boğazlarına geçirilmesi arasında hiçbir fark yokmuş gibi, açık ve ilgisiz konuşuyorlardı.

"Hepsini yerlerinden sökmüşlerdi ama, ertesi gün bildiriler gene mantar gibi bitti duvarlarda."

Dimof dişlerinin arasından, yüzü değil sadece sorusu anlaşılacak şekilde sordu: "Hangi bildiri?" - "Sarı, siyah kenarlı bir bildiri, üzerinde, 'Kim kimi seçecek?' yazıyor." Köylüler birbirlerine biraz daha sokuldular ama susmaya devam ettiler. Kafalarında düşünceler oradan oraya gidip geliyordu. Ama diğerleri düşünülecek şeyi çoktan düşünmüşlerdi, bağırıp çağırarak alaylı bir şarkıya başladılar:

"Şu papaz Malikof.

İp canbazı Aleksandrof.

Korkudan pantolonunu islatan Kosturkof."

Birden kapı ardına kadar açıldı, içeri askerler girdiler, şarkıyı söyleyenin yüzü bembeyaz oldu. Sadece bembeyaz değil, korkuyla yavaş yavaş karmakarışık oldu. Ama askerlerin içeriye girmelerinin nedeni söylenen şarkı değildi. kapıyı şaşırmışlardı. Girdikleri gibi hızla çıktılar. Bazıları askerlerin arkasından dışarda olup bitenleri görmek için koşuştular. Kimileri geriye dönüyorlardı. Dışarda, kesilmiş ağaçların üzerine yapıştırılmış bildiriler bulunmuştu. Açık kapının önünde iki genç asker duruyordu. Biraz önce şarkıyı söyleyenin beyaz yüzü değişti, eski halini aldı, askerlerin yüzüne bakarak densizce elindeki armonikadan ince uzun, iplik gibi sesler çıkarmaya başladı. Dimof hâlâ aynı yerde yumruğu dizine dayalı oturuyordu. Sadece kapı hızla açıldığında yumruğunu biraz daha sıkımişti. Kapı gene çarparak kapandı. İçerdeki sessizlik gülüşmelere, korku alaya dönüştü. Konuştuğu zaman suskun haline hiç benzemeyen, kısa boylu, kırmızı sakallı ufak tefek bir adam konuşmaya başladı. Dudaklarını hiç oynatmadan konuşuyor olmasına rağmen hepsi onu dinliyorlardı: "Nöbetçi dün akşam geç saatte buraya giren birini görmüş. Hiç ses çıkartmamış arkasından izlemiş, nereye gittiğini görmek için. Ağaca bir bildiri yapıştırdığını görmüş, yakalayacak asker arkada, yürümeye devam etmişler. Adam, oraya buraya bildirileri çiviliyormuş, Boris meydanına kadar gelmişler, adam hiç çekinmeden atlı heykelin üzerine de bildiri yapıştırıp Markus sokağına girmiş, asker de arkasından. Bir kapıdan içeri girip gene dışarı çıkmış, köprüye doğru yürümüş, köprünün başlarından biri üzerine kâğıdı yapıştırmış, kışlaya doğru yürümeye başlamış. Bildirilerini duvarlara asarak nöbetçi kulübelerinin arasından geçmiş, onların da üzerlerine birer tane yapıştırmış. Avluda darağaçları duruyormuş, adam dördüncünün altında durup yukarıya bakmış. Asker de yukarıya bakmış, korkudan ödü patlayacakmış az daha, çünkü dördüncü darağacı boşmuş. Adam yukarıya çıkıp ilmiği boynuna geçirmiş ve sallanmaya başlamış."

Hepsi güldüler. "Amma adamsın be." Yüzü gene soğuk bir

köylü yüzü oluverdi. Dimof Andreas'ın kulağına fısıldadı: "Korkma, ölenler öldü."

Sonra gene uzunca bir zaman hırslı kavgalar edildi. Birbirleri ardı sıra yavaş yavaş köşelerine çekilip yaklaşan günün ekmeğini düşünmeye başladılar. Daha önce şarkı söylemiş olan adam armonikasını kıvrıp koydu. Meyhanenin içini sessizlik kapladı. Sonra yeniden hiç beklenmeyen bir ses duyuldu sessizliğin içinden:

"Üzülme benim tath sevgilim

Seni seveceğim, öpeceğim.

Üzülme sevgilim,

Seni çok seveceğim.

Üzerine üşüşen

Kara sinekleri kovunca

Seni seveceğim,

Hem de nasıl seveceğim.

Canım benim,

İsker ve Sturma uzanan toprağım,

Esmer, altın başaklı, erik taneli toprağım

Esmer, altın başaklı, erik taneli toprağım

Gönülden severim ben seni."

Birden kapı açıldı, içeri bir sürü insan doldu, çantaları, sepetleri, heybeleriyle satıcılar, kente gitmek isteyip de gidemediklerine ve daha başka bir sürü şeye kızıyor, küfür ediyorlardı. İçeriye onlarla birlikte aydınlık ve rahatsız edici bir gün girdi. İçerdikiler birbirlerinden koptular, bir çoğu yerlerinden oldu. Dışarda birisi bağırıyordu: "Kalasları yoldan kaldırıyorlar."

Janek St. Michael hapisanesine gönderildi. Yolculuk büyük bir karışıklık içinde geçmiş, saatte epey geç olmuştu. Kendisini almaya gelen ve yeni yerine götüren gardiyan, bıyık altından gülerek: "İşte gene geldiniz," dedi.

Janek arkasına döndü, yaşlı adamı görür görmez tanıdı: "Ne, siz hâlâ burada mısınız? Ne var ne yok buralarda? İçerde kimler var?"

"Yavaş olun Janek, başıma iş açmayın. Stanski'yi tanırmısınız?"

"Evet, o da mı burada?"

"Evet. Bu sefer kaç yıl yedin bakalım Janek?"

"Sekiz. İki bitti, yeni bir şey olmazsa altı yılım daha var."

Bu sözlere ikisi de güldüler.

Koğuşun kapısı açıldı. İçerden bir ses duyuldu: "Yeni birisi mi geldi gene?" Kapıyı açık tutun yüzünü görelim.

Yaşlı adam birden sinirlendi. "Birbirinizin suratına bakacak yeteri kadar zamanınız var!" Kapıyı kapadı, içerde göz gözü görmüyordu. Janek el yordamıyla arandı. Karanlığın içine doğru sordu: "Stanski burada mı?" "Evet burada."

"Ben Janek." -"Haa Janek." Karanlıkta birbirlerinin ellerini aradılar.

"Nasılsın, nereden geliyorsun?"

"Burada ne var ne yok, kaç kişisiniz burada?"

"Emir çıktı bile. Adi suçlularla aynı duruma getirileceğiz 1 Ocak'tan sonra, ama şimdiden başladılar bile. Eski hapisane yönetimini değiştirdiler, artık her gün bizi birbirimizden ayırabilirler."

Birbirlerine sorular sordular, anlattılar. Yavaş yavaş sabah oldu. Janek şimdi karşısındakilerin yüzlerini görebiliyordu. Arkadaşları da ayağa kalkıp Janek'e baktılar. koğuşun içindeki süt gibi beyaz bir şafak ışığında Stanski'nin yüzü belirirdi, birbirlerine yeniden ellerini uzattılar. Janek kuşkulu gözlerle kendisine bakan diğerlerinin arasına karışıp soru sormayan yaşlı adamı gördü. Dombrowski'ye o kadar benziyordu ki, Janek adamın yaşlı yüzünden bütün yaşantısını okuyabili. Sonra kendisine merakla bakan daha genç birisini farkettiler: "Senin adın ne?" - "Labiak." - "İlk mi?" Labiak şaşkınlıkla "Evet." dedi.

Sorulara devam ettiler. "Parti kongresinden haberin var mı?" Janek'i sorularıyla sıkıştırdıkça damla damla haber çıkıyordu. Son haberler, buraya getirilmezden önce, bu ay içinde Anka'nın getirdiği haberlerdi. Küçük oğlu ile gelmişti gene; çocuk ta Anka gibi sakin ve aydınlıktı. Çocuk görüşmenin sonunda elinden tutmuş: "Bizimle gel," demişti. - "Olmaz." "Niye?" Anka'nın söylediği son sözler: "Sus şimdi, yolda sana anlatırım," olmuştu. Bu görüşmenin hemen ardından başka bir yere gönderilen Janek, şimdi kente doğru giderlerken, yolda çocuğa ne anlatacak acaba diye düşünmüştü. Önündeki altı yıl içinde her görüşmede çocuğu santim santim biraz daha büyümüş göreceğim, Anka'nın yüzündeki aydınlık azalacak, acaba bütün bunları farkedebilecek miyim? Haydi canım, hiç bir şey değişmeyecek, böyle şeyler düşünmek bize göre değil. Düşüncelerini görüşmeden ve önündeki altı yıldan koparıp, Anka'nın getirdiği haberlere bağladı. Arkadaşları şimdi bu haberleri ondan öğrenmek istiyorlardı. Janek böyle haberlerin ne demek olduğunu bilirdi, olduğunca ayrıntılı anlatmaya çalıştı. "Daha kaç yılın var senin?"

Janek aynı soruyu bir kez daha yanıtladı: "Sekiz. İki bitti, yeni bir şey olmazsa altı yılın daha var." Gözlerini ondan hiç ayırmayan Labiak'a doğru yöneltti. Genç adam Janek'e büyük bir merakla bakıyordu. Yeni tutuklanmış olduğundan geride bıraktığı yerlere ait hareketleri henüz değişmemişti.

"Dombrowo musun?" - "Evet."

Babası kardeşleri ve kendisi, parti üyesi olmayan diğerleri ile birlikte grevin daha ilk günü grev komitesine yardıma hazır ol-

duklarını bildirmişlerdi. Grev gözcüleri tutuklanmış, altı ile on yıl arası hapis cezası yemişlerdi. Önündeki yıllar Labiak'a o kadar korkunç görünüyordu ki hiçbir şey kuramıyor, her günü olduğu gibi kabulleniyordu. Gece yarısı Janek'in getirilmesi, karanlığın içindeki sorular, Stanski ile konuşması, bütün bunlar Labiak'ı etkilemişti. Önündeki altı yıldan, huzursuz bir yaşantının içindeki normal altı yılmiş gibi söz eden Janek'e şaşkınlıkla bakıyordu. Ama aynı Janek, eskiden küçük tostoparlak şakacı bir gençti. Dış fırçasını şaka olsun diye Stanski'nin oturacağı yerin üzerine koyardı. Gözleri neşeyle parıldardı. Labiak hiç durmadan, sanki bu gücün nereden geldiğini anlamak istiyormuş gibi Janek'e bakıyordu.

Janek Labiak'ın aklından geçen şeyleri anladı. O anda Labiak için, bir zamanlar Solonyenko'nun kendisi için yaptığı şeyden daha başka bir şey yapamazdı. Elini Labiak'ın yuvarlak başına koydu. Labiak tam bilemiyordu ama, Janek'in eli başının üzerinde dururken aynı gücün kendisine de geçtiğini hissediyordu.

ANNA SEGHERS, NAZIM HİKMET VE KURT STERN'LE

ANNA SEGHERS; Yirminci yüzyılın dünya edebiyatının ve Alman dilinin; sosyalist gerçekçi dünya edebiyatının ve Alman işçi sınıfının en tanınmış yazarlarından. Birçok ulusal ve uluslararası ödülle değerlendirilmiş ve çoğu Türkçeye'de çevrilmiş olan eserlerinin başlıcaları şunlardır: **St. Barbara'lı Balıkçıların Ayaklanması** (1928), **Yoldaşlar** (1932), **Yedinci Şafak** (1941), **Transit** (1944), **Ölü Kızlar Gezisi** (1948), **Ölümler Genç Kalır** (1949), **Karar** (1959), **Güven** (1968). Edebiyat, Sanat ve Aydınlar üzerine denemelerinden oluşan bir seçkisi de, **Gerçekçiliğin Evrensel Mirası** adıyla Türkçeye çevrilerek yayınlandı.

YOLDAŞLAR, Ekim Sosyalist Devrimi'ni izleyen birinci devrimci dalganın dünyadaki yansımalarını, direnişini ve kırılışını konu alır. Çeşitli uluslardan olan roman kahramanları, Ekim Sosyalist Devriminin etkilerini ve Enternasyonalist karakterini simgelerler. Yoldaşlar'ın kahramanları, 1919 yılında Macaristan'da Béla Kun'un Şûralar Cumhuriyeti'nin yıkılmasından, Çin'de Kızılordu'nun giriştiği kurtuluş savaşına kadar ki bir dönemin, Rus, Bulgar ve Polonya'lı anti-faşist ve sosyalist savaşım içi sosyalist Devrimi'nin yarattığı birinci devrimci dalgasının, özgürlük, bağımsızlık ve sosyalizm için sıcak, canlı, coşkulu ve acı bir üslûpla anlatılmış bir

Yoldaşlar

